

Sodobnost

1-2

Letnik 77
januar-februar 2013

Uvodnik

Tone Peršak: Slovenija 2013 3

Mnenja, izkušnje, vizije

Ewa Hess, Hennric Jokeit: Nevrokapitalizem..... 16

Pogovori s sodobniki

Jana Bauer z Meto Kušar 26

Sodobna slovenska poezija

Tomaž Šalamun: Ta, ki dviga tačko, spi..... 41

Milan Vincetič: Legende 52

Zoran Pevec: Melete thanatou..... 59

Tine Mlinarič: Ptičje reči 67

Samo Kreutz: Monoigra..... 77

Sodobna slovenska proza

Milan Dekleva: Neznana številka 81

Feri Lainšček: Orkester za poljube 90

Davorin Lenko: Samoumevnosti..... 107

Tuja obzorja

Charles Simic o Aleksandru Ristoviću 113

Aleksandar Ristović: Prodajalke ljubezni 115

Sodobni slovenski esej

Manca Erzetič: Hermenevtična troedinost..... 133

Alternativna misel

Matthijs van Boxsel: Enciklopedija neumnosti, 5 140

Sprehodi po knjižnem trgu

Maja Haderlap: Angel pozabe (Peter Kuhar)..... 158

Muanis Sinanović: Štafeta okoli mestne smreke (Milan Vincetič) 161

Evald Flisar: Dekle, ki bi raje bilo drugje (Mojca Pišek) 164

Vlado Žabot: Sveta poroka (Matej Bogataj) 169

Alojz Ihan: Državlanski eseji (Lucija Štepančič) 174

Mlada Sodobnost

Jana Bauer: Groznovilca v Hudi hosti (Milena Mileva Blažič) 178

Niko Grafenauer: Žabja radijska postaja ... (Majda Travnik Vode) ... 181

Gledališki dnevnik

Matej Bogataj: Norost, svoboda, sistem 184

Tone Peršak

Slovenija 2013

Finančna, gospodarska, politična, vseobsežna družbena kriza, ki se je konec lanskega in v začetku letošnjega leta izostrila ob uličnih protestih, ki niso politični v običajnem pomenu besede, saj gre za spopad za ohranitev človeškega dostojanstva, socialne države in kulturne identitete (ni naključje, da je v Ljubljani bistveni del protesta vedno kulturni program) ter za daljnosežne spremembe političnega sistema, zahteva temeljit premislek o preteklosti, sedanjosti in prihodnosti skupnosti, ki živi na območju Republike Slovenije. Dosedanji odgovori na vprašanja, ki jih zastavlja kriza, da je pomembno samo to, da Slovenija postane konkurenčna na gospodarskem področju, uredi javne finance, boleče zniža stroške javnega sektorja, proda premoženje, ki ga še ima, in morda poplača del dolgov, ne zadoščajo in pričajo, da avtorji odgovorov ne vedo za obseg in bistvo krize, tiščijo glavo v pesek in kot lajne ponavljajo že davno izpete melodije. Odgovori, ki jih ponujajo z neoliberalnim virusom okuženi ekonomisti in politiki, zahtevajo vnovično vzpostavitev stanja, kakršno je bilo pred izbruhom krize, in enako delovanje finančnih trgov; zahtevajo obnovev razmer, ki so povzročile krizo. Po diktatu svojih politikov smo bili državljani Evropske unije v to pogubno obnovo že prisiljeni vložiti – poročajo resni mediji – skoraj 1.612 milijard evrov! Mnogi so izgubili delovna mesta in se morali sprijazniti z radikalnim znižanjem ravni socialne varnosti in kakovosti življenja; zato protestirajo ne le v Grčiji, Sloveniji, Španiji ali Italiji, temveč tudi v državah, ki vsaj na videz še nimajo hudih težav. Ob protestih in zahtevah protestnikov pa se zastavljajo vprašanja, ki zahtevajo odgovore zlasti o prihodnji ureditvi države in pri tem tudi protestniki želijo ohranitev, dobrobit in višjo raven varnosti skupnosti državljanek in državljanov Slovenije. Ob vsem tem pa je odločilno vprašanje, ali institucionalni okvir, Ustava

Republike Slovenije, omogoča uresničenje vsaj glavnih zahtev (višjo raven neposredne demokracije, torej več oblik in možnosti udejanjanja neposredne demokracije, možnost uveljavljanja načela odgovornosti javnih funkcionarjev za njihova dejanja, vključno z možnostjo odpoklica ali ljudske nezaupnice, ohranitev socialne države, vključno z javnim zdravstvom in ustreznim sistemom trajne oskrbe starejših, dejansko uveljavitev pravne države oziroma vladavino prava ipd.). Kakšne politike, gospodarska, kulturna, izobraževalna, socialna in druge, so potrebne, da bo skupnost ohranila identiteto, se v evropskem prostoru in v svetu resnično uveljavila kot enakovreden in enakopraven dejavnik ter slehernemu državljanu omogočala ustrezno kakovost življenja in ohranitev dostojanstva ob morebitni izgubi zaposlitve, nezmožnosti za delo ali v drugih neželenih okoliščinah. Ne nazadnje gre za vprašanje, kaj je šlo narobe, da smo se znašli v položaju tretjerazredne članice Evropske unije, da smo kot posamezniki in kot skupnost negotovi glede svoje prihodnosti, da je prišlo do tolikšnega razkroja družbe ter ugašanja občutka pripadnosti, kar nekateri razumejo in čutijo kot odsotnost ljubezni do domovine, ponikanje narodne zavesti in razpad identitete.

Pot, ki nas je pripeljala v ta nepričakovani in neželeni položaj, ko se potovanje mora znova začeti (s točke nič), če si smem izposoditi literarnim zgodovinarjem in poznavalcem evropskega romana znano prisposodo, se ni začela z osamosvojitvijo v letih od 1988 do 1991 in ne leta 1941. Slovenci, kot nas je, govorce slovenskega jezika, vsaj posredno imenoval že Trubar, smo prve korake k vzpostavitvi nacionalne države (in nacije) naredili pod vplivom razsvetljenstva in francoske revolucije ter v veliki meri po zgledu Nemcev. Za razliko od držav, ki so iz prej fevdalnih v nacionalne države prerasle postopoma in skozi daljše obdobje (npr. Anglija, kjer se je vseeno zgodila tudi puritanska revolucija) ali po krajši poti (npr. v Franciji s krvavo revolucijo), sta recimo Nemčija in tudi Italija, pred tem bolj ohlapno povezani, nastali kot projekta, ob katerih sta se povezala kapital in kultura. Kapital (meščanstvo) je želel zamejiti in zavarovati svoje tržišče in se hkrati v tem okviru povezati, da bi si tako omogočil osvajanje tujih trgov; zato je potreboval državo kot enotni notranji trg, kot politično in vojaško moč in kot enotni kulturni prostor z jasno in močno izraženo identiteto, ki je ljudstvu te države omogočala nujno samozavest in občutje večvrednosti ali vsaj enakovrednosti glede na druge narode. V tem pogledu je nemška zgodba tipična; gibanje se je na spodbudo kapitala (meščanstva) v okviru kulture začelo v znamenju odpora

proti prevladi francoske kulture na območju Nemčije sredi 18. stoletja (zlasti Lessing idr.). V Evropi se je pozneje po bolj ali manj enakem scenariju odvijalo še več podobnih zgodb, ne da bi pobudniki vedno načrtovali, kam in kako daleč bo proces, ki so ga sprožili, pripeljal. V nekaterih primerih pa je šlo za zavestno odločitev z jasnimi cilji (npr. osamosvojitve Norveške, ki je po več spremembah statusa na osnovi fevdalnih in rodbinskih razmerij leta 1905 s soglasjem Švedov nastala kot nacionalna država).

Na Slovenskem so prve korake naredili baron Žiga Zois, najnaprednejši lastnik kapitala v tistem času, in na njegovo spodbudo Linhart, Vodnik, Kopitar, najvidnejši člani Zoisovega omizja, ter Pohlin, Japelj, Kumerdej idr. Nadaljnje oblikovanje slovenske nacionalne zavesti in naposled vznik državotvornosti sta bila mučna in dolgotrajna. Zois je bankrotiral, drugih močnih lastnikov kapitala (dovolj močnega meščanstva) med Slovenci ni bilo ali pa so bili lojalni pristaši krone na Dunaju in so se podrežali nemški kulturi ter politični nadvladi. Ti lastniki kapitala, kar jih (in kolikor kapitala) je bilo, večji posestniki, obrtniki ipd., so se sprijaznili s predsodkom (Herder), da Slovenci in celo vsi Slovani nismo sposobni (in tudi nismo gospodarsko/kapital-sko dovolj močni), da bi zmogli postaviti lastno državo in ustvarjati visoko kulturo, da niti ni smiselno, da bi si prizadevali zanj, za lastno univerzo in podobne attribute, za katere so si prizadevali vsi kolikor toliko samozavestni in razviti evropski narodi. Slovenska kultura je skozi celo 19. stoletje sama vztrajala kot vir in spodbujevalka nacionalne zavesti in prizadevanj za enakovrednost in enakopravnost z drugimi evropskimi narodi. In znotraj kulture je v času pomladi narodov nastal tudi prvi slovenski politični program (leta 1848 program Zedinjene Slovenije). Ta zgodba je vsem bralcem dobro znana. O vlogi slovenske kulture ("slovenski kulturni sindrom"), ki je nadomeščala pravo nacionalno politiko, je bilo že veliko napisanega. Zdi pa se, da še nismo dovolj razmislili o posledicah dejstva, da je med Slovenci tlela in je nanje ves čas delovala težnja postati nacija: enakovreden in enakopraven narod z lastno državo ali vsaj do neke mere avtonomno politično identiteto znotraj večnacionalne državne tvorbe, in hkrati tudi zavest o nemoči in nezmožnosti, da bi to dosegli (Pirjevec: "blokiranje gibanje"). Tak občutek nemoči, ki muči skupnost kar več generacij, nujno vpliva na samozavest skupnosti, na njena notranja razmerja in na njeno samopodobo (Cankar: "Hlapci, za hlapce rojeni ..." in "hrepenenje" kot nekakšna "pasivna aktivnost", značilna za njegove junake, ki bi želeli biti aktivni, vendar tega ne zmorejo). Gre za razkol, ki se je do

vrelišča razplamtel v t. i. kulturni boj v času škofa Mahniča in ni nikoli povsem pojenjal. Ta razkol je povzročila Katoliška cerkev v težnji, da si podredi pasivno slovenstvo in prepriča Slovence, da biti Slovenec samo po sebi pomeni biti katolik oziroma da Slovenec sploh ni mogoče biti, če nisi katolik. Seveda je pri tem šlo za daljnosežne materialne interese, po drugi strani pa tudi za poskus omogočiti Slovencem občutek nadomestne potrjenosti s pripadnostjo Cerkvi, ki je samo sebe predstavljala kot pomembnejšo od države. Tudi zato je kulturo, kot nosilko nacionalne ideje in težnje, da se narod uveljavi, če že ne v celoti kot državotvorni narod in nacija, pa vsaj kot eden najbolj kulturnih narodov (Pregelj, Vidmar), Cerkev ves ta čas prepoznavala kot nasprotnico in kot nosilko in pobudnico vsega negativnega med Slovenci.

Ljudskim taborom v drugi polovici 19. stoletja je sledilo spodbujanje gospodarskega vzpona, s katerim so začeli politiki (Ivan Hribar), ki so bili tesneje povezani s kulturo in so se zavedali, da brez zadostne gospodarske/kapitalske moči ne bo mogoče doseči političnih ciljev, ki so se konec 19. stoletja že dovolj jasno oblikovali. Hribar je odločno nastopil proti ponemčevanju Ljubljane, si prizadeval za tesnejše povezave z drugimi slovanskimi narodi in spodbujal nastajanje ustanov, katerih cilj je akumulacija kapitala (hranilnica, zavarovalništvo), in (kot župan Ljubljane) gradnjo infrastrukture, ki je tudi pomemben pogoj za gospodarski razcvet, kakršnega si je želel v Ljubljani in na širšem območju.

Sledila sta prva resna poskusa dejanske akcije za vzpostavitev slovenske državnosti in nacije ob koncu prve svetovne vojne (Maistrov boj za severno mejo in Maribor) in med drugo svetovno vojno, ki ga je po diktatu Komunistične partije Jugoslavije prestregla Komunistična partija Slovenije, in naposled osamosvojitvev, ki je kot proces trajala vsaj od začetka leta 1988 (upor proti amandmajem k Ustavi Socialistične federativne republike Jugoslavije) do mednarodnega priznanja Republike Slovenije (konec leta 1991 in začetek leta 1992). V zvezi z osamosvojitvijo in odločitvijo za demokracijo velja omeniti, da večji del politike, tudi "pomladne", podcenjuje vlogo kulture v tem procesu (to velja za angažma t. i. alternativne kulture kot za angažma "elitne" kulture, razen za delež Nove revije) in skuša vse zasluge pripisati dogajanju, ki sta ga sprožila aretacija četverice, vpletene v afero s tajnim dokumentom Jugoslovanske ljudske armade, in proces proti četverici. Spregledana je vloga civilne družbe v času med osamosvojitvijo, kar je glede na konservativno nprav in neoliberalno ideologijo te politike razumljivo glede na to, da so bili za civilno družbo v veliki

meri že tedaj značilni okoljevarstvena usmeritev, prizadevanje za priznanje pravic in svobode istospolno usmerjenih in še kako stališče, ki političnemu razredu tudi danes ni pogodu.

Čas, ko je zorela odločitev za osamosvojitve in spremembo sistema in se je proces že odvijal, je bil čas posebne osredotočenosti, soglasja in katarze. Sodim, da se je tedaj dejansko že zgodila sprava, saj smo se Slovenci zedinili in se zavestno odločili, da želimo živeti sami s seboj kot svobodna skupnost, ki ne potrebuje tuje oblasti ali nadzora od zunaj, ker ni več pomembno, kaj je bil kdo v preteklosti in v kaj je verjel; vsi smo imeli isti cilj in verjeli smo, da bomo sami s seboj najbolje živeli. Dosežena je bila visoka raven zrelosti, je pa res, da so se prva znamenja obnovitve razkola in hkrati znamenja prihodnjih bitk za plen začela v ožjem delu politike kazati zelo zgodaj; v bistvu že po volitvah leta 1990. Vendar je doseženo soglasje še delovalo in pomagalo politiki obiti čeri, ki si jih je sama nastavljala; odločitev za plebiscit, ki je za kratek čas delila duhove celo znotraj Demosa, se je izkazala za najpomembnejšo odločitev v zgodovini Slovencev. Bila je ključnega pomena za uresničenje težnje, da narod preseže samega sebe in se uresniči kot nacija. Odločitev, ki bi se lahko izkazala tudi za tragično, je vrhunec dogajanja omogočila na dan plebiscita, ki je bil, kot rečeno, dan katarze in sprave, ko je ljudstvo dozorelo v skupnost in preseglo delitve, ki jih nekateri analitiki slovenskega pehanja skozi zgodovino razumejo kot nujno in neizogibno fazo notranjih konfliktov in zorenja skupnosti, značilno za vse narode, drugi kot trajno prekletstvo. Nerazumljivo in zastrašujoče pa je, da smo kapital soglasja, očiščenja in sprave tako hitro in lahkomišno zapravili. To je krivda politike; zlasti vodstev, predsednikov, ideologov in zunanjih svetovalcev političnih strank, a tudi intelektualci, umetniki in mnenjski voditelji nismo znali vzbuditi mišljenja/zavesti skupnosti o sebi, ki bi omogočilo ohranitev tega kapitala in preprečilo, da dosežena samozavest in za skupnost nujna strpnost/solidarnost med sloji in pripadniki skupnosti ne bi skopneli. Najbolj izpostavljeni predstavniki ljudstva bi se morali zavedati, da je ključnega pomena modrost za presojo, kako ravnati v novih okoliščinah; te modrosti bi morali biti zmožni, da ne bi sebi in drugim dopuščali in odpuščali zadrnosti, pohlepa, oholosti jare gospode, oblastiteljnosti in težnje po oblasti partijskega tipa, pri čemer je, žal, ne ravno zgledno vlogo spet odigrala tudi Katoliška cerkev.

Pomemben izraz zrelosti ob osamosvojitvi je tudi to, da se Slovenija z Ustavo RS ni opredelila kot nacionalna država; po eni strani najbrž

zato, ker sta se intelektualna elita kot ključni duhovni nosilec in utemeljitelj procesa osamosvajanja in stroka zavedali, da je tak koncept države že presežen, in po drugi strani zato, ker v Sloveniji tedaj kapital ni bil tako organiziran, da bi uveljavljal interes po utemeljitvi države kot nacionalne države, saj ni bil v pretežno zasebni lasti, podjetja so bila že orientirana na tuje trge itd. Vse to potrjuje 3. člen Ustave Republike Slovenije: "Slovenija je država vseh svojih državljanov in državljanov, ki temelji na trajni in neodtujljivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe." In v drugem odstavku: "V Sloveniji ima oblast ljudstvo. Državljanke in državljani jo izvršujejo neposredno in z volitvami, po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno." Tu so izpostavljene ključne opredelitve: ljudstvo kot skupnost vseh državljanov in državljanov je postavljeno kot edini dejanski subjekt oblasti in na tej normi temelji politični sistem. Gre za normo, da državljani in državljanke "izvršujejo oblast neposredno in z volitvami". Oba načina sta zapisana kot enakopravna, vendar je neposredni način izvrševanja oblasti postavljen na prvo mesto. Temelj zgradbe, ki "temelji na trajni in neodtujljivi pravici slovenskega naroda do samoodločbe" pa ostaja volja naroda, kar je razumeti, da poslednja instanca in nosilec suverenosti ostaja narod. Gre za kompromis in hkrati posredno pojasnilo, da je država res nastajala kot projekt nacionalne države in se s sprejetjem Ustave sama podarila ljudstvu oziroma se vzpostavila kot postmoderna država državljanov in državljanov, ki presega tradicionalni model nacionalne države. Hkrati pa vsebino 3. člena v luči zaključnega dela prvega odstavka 5. člena, ki pravi, da država "skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije", razumem kot zapis spoznanja, da narod konec 20. in ob začetku 21. stoletja ne predstavlja več samo etnične skupnosti, temveč predvsem kulturno in s socialnimi vezmi povezano družbeno skupnost, skladno z lapidarnim, zelo povednim stališčem, ki ga povzemam po nekem intervjuju s Slavojem Žižkom, da ne ustvarja družba kulture, temveč kultura ustvarja družbo. Če upoštevam še poudarke v zvezi z zagotavljanjem in varstvom človekovih pravic in temeljnih svoboščin (čl. 14. do 65, dediščina francoske revolucije in razsvetljenstva) ter ob svobodi gospodarske pobude zagotavljanje socialne in ekološke funkcije lastnine in opis državne ureditve, ki velja za izraziti tip parlamentarne demokracije, lahko sklenem, da je Slovenija ustavno opredeljena kot postmoderna država z državljanom/državljanke kot nosilcem politične subjektivitete in ljudstvom, skupnostjo državljanov in državljanov, kot

edinim nosilcem oblasti. To priča, da so se avtorji Ustave Republike Slovenije zavedali, da bi konec 20. stoletja vztrajanje pri tradicionalnem tipu nacionalne države delovalo anahronistično. Je pa ideja nacionalne države še upoštevana kot neke vrste vrednostni temelj države (“neodtujljiva pravica slovenskega naroda do samoodločbe”), ki se je odločila stopiti korak naprej in se, kot rečeno, podariti ljudstvu kot skupnosti državljanek in državljanov. Na ta način je vzpostavljeno ravnotežje med idejo nacionalne države ter težnjo naroda, da postane nacija, in idejo države kot ustanove družbene skupnosti, ki se sama dojema kot jezikovno ter kulturno in socialno skupnost, ki temelji na solidarnosti, in tudi kot vsaj potencialno močno gospodarsko skupnost (prepričanje, da bo Slovenija postala druga Švica).

Ustava poudarja pozitiven odnos do preteklosti oziroma nacionalne zgodovine (kot sodobno različico spoštovanja prednikov), kar bi lahko bil eden od temeljev družbene in politične etike, na osnovi katere naj bi nastajala notranja struktura nove slovenske družbe in države, usmerjene v prihodnost, a se je žal zlasti odnos politike do preteklosti hitro spremenil, kar je eden ključnih razlogov za razkroj slovenske družbe. Drugi ključni razlogi so: razpad socialne strukture (solidarnosti med pripadniki in sloji družbe, ki je kot sila kohezije povezovala družbo), prilaščanje družbene lastnine (kapitala) mimo pravil in zanikanje pomena kulture, odrivanje kulture na “trg” in vsiljevanje meril potrošniške družbe področju kulture oziroma vsiljevanje prednosti vrednot množične kulture. Slednje povzroča, da se “elitna” kultura, ne glede na to, ali gre za tradiciji zavezano umetnost ali za raziskovalno in nove poti iščočo umetnost in prakse, ki izstopajo iz miselnega okvira na klasični način razumljene umetnosti, ki računa na estetski učinek, spreminja v neke vrste gverilo, ki jo oblast vse bolj odriva, a jo še prenaša, ker je družba še pod vplivom tradicije in vsaj del javnosti še razume kulturo kot pomemben dejavnik ohranjanja nacionalne identitete. Ustava je v teh pogledih uravnotežena in upošteva pomembnost zgodovinske izkušnje ter izjemno vlogo kulture v širšem pomenu besede, ki je ohranjala in spodbujala nacionalno zavest in vztrajala pri nacionalnem projektu.

V nadaljnjih letih politika preprosto ni bila dorasla zrelosti družbe, izkazani ob osamosvojitvi, in njeni odprtosti v prihodnost; obenem niti ni skušala vztrajati v smeri, ki jo nakazuje ustava. O tem pričajo usode t. i. izbrisanih in nenavadni odnos dela politike do zgodovine, saj del politično angažiranega zgodovinopisja celo goji napadalno in zaničevalno kritiko odločitev iz časov pred nastankom države ter

s tem obuja in podžiga kulturni boj in razkol med državljani. Po eni strani je politika imela tako rekoč en sam strateški cilj, čim prejšnjo vključitev v Nato in Evropsko unijo, kar je, kot kaže, razumela kot neke vrste vrnitev v razmere, ko smo bili vključeni v širše državne tvorbe (Habsburška monarhija, Jugoslavija) in se nam o bistvenih (strateških) zadevah ni bilo treba samim odločati, po drugi strani pa je vse stranke zanimalo samo to, kako čim prej in v čim večji meri privatizirati državo oziroma prejšnjo družbeno lastnino. Družba kot celota ("narod") in njena prihodnost politike nista več zanimali, prav tako je niso zanimali njena notranja uravnoteženost, sorazmernost razvoja vseh podsistemov in dialog znotraj družbe (med družbenimi podsistemi). Z vso brezobzirnostjo, značilno za prvobitno akumulacijo kapitala, se je lotila pollaščanja gospodarstva. Še pred iztekom skrajšanega mandata skupščine, ki je izpeljala osamosvojitve, je bilo delegatom "strank kontinuitete" rečeno (navajam po spominu): "Petinštirideset let ste imeli vse v rokah vi; zdaj bomo vsaj toliko časa imeli vse v rokah mi!" Začela se je "delitev plena" in zahteve po "plačilu za zasluge". A zgodilo se je nasprotno. Gospodarstvo, pravzaprav kapital se je izmaknil nadvladi pretežno ne dovolj spretne politike in začel sam vse bolj obvladovati politiko. Polastili so se ga delno denacionalizacijski upravičenci (tudi Cerkev), delno spretneži, ki so izkoristili naivne lastnike privatizacijskih certifikatov in s pomočjo politike pobrali velik del privatizacijske smetane; drugi del so pobrali "tajkuni", ki so z denarjem podjetij, poceni kupljenih s posojili bank, odplačali posojila in nato povečini uničili podjetja in razprodali nepremičnine, ker jim tako ali tako ni šlo za podjetja, temveč samo za bogastvo, ki so ga pridobili na tuj račun. Vsaj del nekdanje družbene lastnine se je na različne načine prelil čez meje v lastništvo multinacionalk in neznanih mogotcev, ki obvladujejo na videz osamosvojeni kapital, po željah katerega se vrta planet. V zvezi z vsem tem je v Delu (SP, 5. 1. 2013) ekonomist Baričič opozoril na "manipuliranost našega zakonodajnega okvirja" in zatrdil, da so bili zakoni, ki so nastali na podlagi teh manipulacij, "osnova za legalizirano prerazporejanje premoženja, ki pa ne temelji vedno na načelih morale in etike". Kot primer navaja zapolnjevanje "privatizacijske luknje", ko je država z ustreznimi zakoni tudi del državnega premoženja "prelila" v spretne zasebne roke. Skratka, nekaj posameznikov je obogatelo, del nekoč družbenega premoženja se je prelil čez meje, politiki, vsaj najpomembnejši, so bili za to poplačani, Slovenija, zdaj v veliki meri deindustrializirana, se je nazadnje še močno zadolžila;

slovenska družba pa je po vsem tem v skrajno negotovem položaju, še zlasti ob nerazumni politiki varčevanja zadnjih let. Vsi ti procesi, predvsem podrejanje politike kapitalu in plačevanje uslug politiki, pričajo, da je družba izgubila etične temelje in da deluje po matrici koruptivnih razmerij. Vse to je, kljub skoraj idealni ustavni zasnovi, vodilo v razkroj. Družba brez vrednostnih temeljev in etike, ki naj bi jo povezovala, izgubi identiteto in interes, da bi obstala kot skupnost. Privatizacija, ki so jo spremljali opisani drugi procesi, razpadanje sistema socialne varnosti in odrivanje kulture kot medija ustvarjanja in izražanja identitete, je tako izpadla kot skoraj nepredstavljiva prevara in kot morda bolj daljnosežni prevrat od osamosvojitve.

Hkrati se je naša politika ves čas pripravljena odrekati suverenosti in ponižno, tako rekoč hlapčevsko sprejema celo neizrečene ali vsaj ne javno izrečene zahteve, ki prihajajo od EU, IMF, OECD in drugih "partnerjev". Te zahteve pa so prevečkrat izraz interesov multinacionalnega kapitala in najmočnejših članic Evropske unije, ki jih v veliki meri tudi narekuje multinacionalni kapital. Deindustrializacija Slovenije in naš razvojni zaostanek sta tudi posledica teh zahtev in zdaj nas, "zgodbo o uspehu", uvrščajo v krog članic s slabšalno oznako "Evropa druge (celo "tretje") hitrosti", ki že drsijo v položaj kolonij najmočnejših članic. Skratka, Slovenija se vrača v položaj, v kakršnem je bila v 19. stoletju kot dežela z dokaj razvito, a nemočno nacionalno zavestjo in kulturo, brez gospodarske moči, ki bi ji omogočila samostojnost. Skladno s tem se zaradi samopašnosti "političnega razreda" (oblastnost navznoter in hlapčevstvo navzven), ki vzvišeno zavrača dialog z drugimi družbenimi podsistemi (kultura, znanost, izobraževanje ...) in se, gnan z željo, da se polasti gospodarstva in tako zadosti svojemu pohlepu, v bistvu naivno podreja kapitalu, država odreka pozitivnim tradicijam, ki so do osamosvojitve skupnost ohranjale pri življenju, jo motivirale in ji dajale moč in energijo, da je napredovala navkljub slabim pogojem, v katerih je živela, podložna tuji oblasti in izkoriščanju. Prav to je turoben paradoks: velik del naše politike in pod njenim vplivom tudi del politično vplivane javnosti imata do zgodovine negativen odnos zaradi razmer, v katerih so naši predniki živeli, in zaradi tega, kako so se odločali, in zdaj se, ravno zato, ker se politika odloča enako, vračamo v enak položaj in enake tegobne razmere.

Zapravili smo skoraj ves moralni kapital, nabran ob plebiscitu in osamosvojitvi, zavrgli pozitivne tradicije, visoko raven kulturne integritete in solidarnosti, ki sta delovali kot vezivo notranje strukture

družbe. Politika popušča Cerkvi, ki si spet prizadeva za duhovno gospostvo nad ljudstvom, v maniri totalitarnih partij poskuša vzpostaviti popolno oblast nad ljudstvom (s tehnikami zastraševanja in manipulacij) ter hkrati izigrava in diskreditira osnovna načela demokracije (od poslancev zahteva, da se ne odločajo po vesti, temveč po diktatu strank, koalicijske pogodbe postavlja nad zakonske in celo ustavne norme in zlasti nad interes in korist ljudstva ipd.). Vse to kaže, da je pri nas eden ključnih primanjkljajev primanjkljaj etike, zavezujoče za vse, zlasti za politiko. Zato prevladujejo pragmatični interesi in ideološki razlogi za odločitve vodstev strank, ki so jim poslanci in drugi izvajalci odločitev vodstev podrejeni. V praksi ta politika prevzema za demokracijo najbolj zavržene načine udejanjanja oblasti (manipuliranje javnosti in diskreditiranje nasprotnikov z uporabo pristranskih medijev, podrejanje sodstva izvršilni veji oblasti, ustanavljanje navideznih organizacij civilne družbe z namenom vplivanja na javnost, v državnem zboru razprave brez dialoga, neupoštevanje argumentov in preglasovanje). Gre seveda tudi za to, da v resnici še nismo mogli vsi ponotranjiti etike, ki je osnova demokracije. Verjeli smo v prevrat, ne da bi se spremenili. In to velja, žal, zlasti za voditelje. Premalo jih je bilo, ki bi verjeli v demokracijo, v dialog, v kulturo in solidarnost med ljudmi, in zato se v Sloveniji, kjer je preveč zlorab postopkov odločanja, že kažejo znamenja razkroja izbranega modela demokracije (parlamentarnega sistema).

Krizo demokracije je opaziti tudi v drugih državah, vendar drugod vsaj iščejo poti, kako ljudstvu omogočiti več oblik sodelovanja pri odločanju, pri nas pa vladna koalicija predlaga ustavne spremembe, ki bi ji zagotovile bolj neomejeno oblast. Nekatere države si prizadevajo za bolj humane oblike kapitalizma ali t. i. ekonomske demokracije, naša politika za še bolj neomejeno gospostvo kapitala. Erozija demokracije je najbolj vidna kot primanjkljaj na področju neposrednega izvrševanja oblasti ljudstva, ki ga 3. člen Ustave Republike Slovenije omogoča kot enakopraven način. Oblasti ljudstva so se polastile stranke, ki ne dopuščajo oblik neposredne demokracije, razen kadar jih same izkoriščajo za doseganje svojih interesov in netenje razdora med državljanji (tudi z referendummi), ker vse bolj zastopajo interese vse ožjih skupin, v bistvu aglomeracij kapitala, ki določajo njihovo politiko (lobiji posameznih aglomeracij, mednarodne ustanove, ki delujejo v interesu multinacionalnega kapitala itd.). Na ravni države so možnosti izvrševanja neposredne oblasti ljudstva omejene samo na referendum (primerov ljudske iniciative v obliki zakonskih predlogov

še praktično ni bilo), a še to možnost želijo stranke dodatno omejiti, in sicer ne samo, kar zadeva možnost, da predlagajo zakonodajni referendum poslanci (opozicija), temveč tudi z zaostrenimi pogoji za referendumsko pobudo volivcev, ki bi praktično onemogočili tak referendum (predlog koalicijskih strank je že v postopku v državnem zboru), in na ponavadi omejeno možnost javne razprave o osnutkih zakonov, h kateri so praviloma povabljeni samo strokovne javnosti. Širša javnost predlog zakona lahko vidi šele, ko je ta že v državnem zboru, kjer pa je postopek urejen tako, da je vpliv širše javnosti na obravnavo predloga skoraj nemogoč. Nekaj več možnosti za javne razprave je v postopku obravnav prostorskih aktov. To preprečevanje neposrednega izvrševanja oblasti ljudstva je samo en pokazatelj neuresničevanja ustavnih norm in nespoštovanja duha ustave. Enako značilno je zlorabljanje mandata, ki ga na volitvah podeli ljudstvo izvoljenim predstavnikom, ki nato mandata ne izvršujejo v skladu z voljo ljudstva, kot opozarjajo protestniki in že ves čas tudi raziskave javnega mnenja (nizke ocene delovanja političnih strank, državnega zbora, vlade, sodstva) in vse nižja volilna udeležba.

Politika potemtakem celo preprečuje uresničevanje ključnih norm in ne spoštuje duha Ustave Republike Slovenije tako glede tega, kar bi morala omogočati ljudstvu/državljanom, kot glede tega, kar bi morala zagotavljati drugim družbenim podsistemom, zlasti kulturi, izobraževanju, znanosti. Gre za razpad sistema, ki se je odvrnil od lastnih (ustavnih) temeljev ter s tem od vrednot in etike, brez katerih ne deluje. Osnovne etične norme so ustavno opredeljene, čeprav ne vse enako temeljito. Poudarjene so človekove pravice in svoboščine, omenjen je temelj države (pravica do samoodločbe), manj je poudarjena zavezanost življenju (oziroma naravi) kot trajni in najvišji vrednoti, manj tudi zavezanost prihodnjim rodovom (trajnostni vidik). Vprašanje etike (tudi kot vprašanje "poklicne etike" politikov) je ključno. In tu je kleč. Politika ni zavezana etiki, ker je etika kot sistem vrednot in splošno veljavnih norm po "zaslugi" politike razpadla na ravni družbe. Neoliberalna ideologija, ki obvladuje našo politiko, je pometla z etiko in uveljavila načelo konkurence vseh z vsemi in vsakogar z vsemi, kar kot edino veljavno načelo predpostavlja "pravico močnejšega" (sposobnejšega, spretnejšega). A ta ideologija, ki se v svojih skrajnostih postavlja celo proti življenju, vodi svet in Slovenijo, kot eno manjših in bolj ranljivih držav še hitreje, v vse hujše krize, verjetni končni izid pa je zastrašujoč. Kako vzpostaviti etiko, ki bo v teh pogojih zavezujoča za vse ali vsaj za večino, je vprašanje, s katerim si

beli glavo tudi avtor knjige in zamisli o svetovnem etosu Hans Küng, ki vidi možnost v skupnem imenovalcu temeljnih vrednot vseh velikih religij; vendar se tudi on sprašuje, kako vzpostaviti etiko, ki bo zavezujoča tudi za ljudi, ki niso verni in ne pripadajo nobeni religiji. V praksi, vsaj v Sloveniji v politiki in vsej družbi, vse bolj prevladuje zvarek neoliberalne ideologije v navezi z vse bolj skrajnim konservativizmom, ki spodbuja navidezno obujanje že davno preseženih vrednot in seveda le retorično sklicevanje na te vrednote ali vsesplošno družbeno laž, značilno že za 20. stoletje, ko so enako delovale totalitarne politike, ki so tudi glasno razglašale navidezno naprednost in konservativno, seveda tudi navidezno, moralo. Ta ideološki zvarek služi zlasti oblasti "osamosvojenega" kapitala, ki si podreja človeka kot posameznika in tudi že kot vrsto, ki z vidika te ideologije obstaja samo zato, da služi plemenitenju kapitala (rasti dobička). Človek je pomemben samo, dokler služi temu namenu. Pri tem seveda ne gre več za kapital tiste vrste, o katerem je bil govor prej, ko sem omenjal navezo kapitala in kulture v prizadevanju za vzpostavitev nacionalne države. Tisti je imel znane lastnike, katerih interes je bil skladen z interesom skupnosti, četudi so bili grobi in celo nečloveški (izkoriščanje delavcev in celo otrok). Tedaj je kapital potreboval državo kot partnerja, zdaj si jo podreja; kajti z vidika multinacionalnega kapitala je njen edini namen, da omogoča "razvoj gospodarstva" za vsako ceno, da omogoča dobičke in rast kapitala četudi za ceno blagostanja, zdravja, svobode in celo preživetja državljanov. Gre za podreditev države zahtevi po nenehni rasti kapitala (rast BDP je imperativ); vprašanje blaginje in sreče prebivalstva ni pomembno. Kapitalizem kot sistem ekonomske demokracije in politična demokracija sta prišla do skrajne meje ter se že obračata proti človeku in ga ogrožata.

Za Slovenijo je dialog vseh za prihodnost zainteresiranih skupin in posameznikov *conditio sine qua non* in obravnavane morajo biti vse vizije in ideje. Vlada, ta ali prihodnja, mora vnaprej pristati, da gre za strategijo, katere osnova ne sme biti "ideologija" ene stranke ali ekonomsko-razvojna paradigma samo ene, katere koli politične opcije. Ključno izhodišče mora biti interes skupnosti, da obstane. Gre za trajnostni vidik, pomemben z okoljskega (biološka pestrost), razvojnega in socialnega stališča. Takšne pobude so v sferi civilne družbe že zelo prisotne. Politika mora pristati na dialog z nosilci teh pobud; vendar ne s figo v žepu v slogu priseganja na trajnostni razvoj ob hkratnem odločanju za TEŠ 6.

Dialog s civilno družbo in vsekakor tudi z ljudmi, ki protestirajo, mora steči v legalnih okvirih in za začetek mora politika pristati vsaj na spoštovanje ustave; zlasti glede zahtev po višji ravni neposredne demokracije, uveljavljanju osebne odgovornosti nosilcev javnih funkcij, zavezanosti gospodarstva in politike k spoštovanju interesov ljudstva lastne države (kapital mora služiti človeku in ne obratno!). Skratka, za začetek bi bilo dovolj zagotoviti uresničevanje usmeritev in ciljev, ki so predpisani v ustavi in ki morajo biti merilo za ocenjevanje sprotnih odločitev in vseh strateških usmeritev politike. To enako velja za zavezanost k dialogu z drugimi družbenimi podsistemi kot za upoštevanje ključne vloge kulture za oblikovanje zavesti družbene skupnosti o sebi in identitete skupnosti ter ključne vloge izobraževanja in znanosti za razvoj in za zavezo politike, ki naj modro upravlja z državo v službi ljudstva in ne kot nedotakljivi, samozvani, samolastni uzurpator.

*Ewa Hess,
Henric Jokeit*

Nevrokapitalizem

1.

Fenomenologija duha se danes ponižno umika procesiji disciplin s predpono, kot so neuroantropologija, nevropedagogika, nevroteologija, nevroestetika in nevroekonomija. Njihova samozavest priča o uzurpacijski težnji, postati ne le humanistična veda znanosti, temveč tudi vodilna znanost 21. stoletja. Legitimacija, zagon in obljube te težnje izhajajo iz maksime, ki trdi, da je vse človekovo vedénje določeno z zakonitostmi živčne aktivnosti in njene organizacije znotraj možganov.

Ne glede na to, ali tej maksimi verjamemo ali ne, pa povsem upravičeno pričakujemo, da bo znanost, ki se tako agresivno poteguje za hermenevtični primat, prek svojih dognanj in proizvodov spremenila naš kapitalistični vsakdan. Oziroma – če smo previdnejši – zmagoslavje nevroznanosti se napaja in legitimira v velikih premikih znotraj kapitalistične svetovne ureditve.

Povsem upravičeno lahko trdimo, da obstaja – ali vsaj nastaja – nova oblika kapitalizma: nevrokapitalizem. Navsezadnje se je kapitalistična ekonomija, ta temelj sodobne liberalne družbe, izkazala za izjemno trdoživo in prilagodljivo, ob tem pa je bila v vsakem trenutku svoje vladavine sposobna proizvesti vsa potrebna znanstvena in tehnološka orodja, s katerimi je analizirala in ublažila lastne systemske napake, ki težijo njeno ljudstvo. Na ta način je – in tudi to je del kapitalističnega algoritma – svoje podanike vsakič znova vključila v neizprosno učinkovito kolesje ponudbe in povpraševanja.

Globalizacija je rezultat optimizacije produkcijskih sredstev in komunikacijskih kanalov (kot sta pravilno napovedala Karl Marx in Friedrich Engels); podobno so tudi možgani, upravno središče modernega človeka, končno dosegljivi humanistiki, ki je tako tesno povezana s kapitalizmom. Prav grozljivo je, kako blizu avtocesti, po kateri že sto petdeset let hrumi

kapitalizem, teče proga, na kateri razne znanosti tekmujejo za monopol nad človeškimi možgani. Odnos ostaja dinamičen, a tisto, kar kapitalizem povezuje z nevroznanostjo, ni stroga regulacija, temveč kompleksen sindrom sistemskih napak.

Zatiralski kapitalizem 19. stoletja je s svojo družbeno nepravilnostjo, izkoriščevalsko moralo in omejevanjem pravic ustvaril plodna tla za nevrozo, ki so jo znanstveniki zgodnjega 20. stoletja označili za duševno epidemijo. Ta skrivnostna nadloga buržoazije, razreda, ki po Marxovih besedah “z naglim izboljševanjem vseh produkcijskih orodij [...] vleče v civilizacijo vse, tudi najbolj barbarske narode¹”, je izrazila tih upor zlorabljenega bitjeca v ljudeh. Z drugimi besedami, to je bil izraz (pre-drznega in jalovega) odpora notranjega “barbarstva” ljudi proti nasilni modernizaciji in civilizaciji.

Na tem mestu predstaviti Sigmunda Freuda, utemeljitelja psihoanalize in raziskovalca nevroz, kot prvega nevrokapitalističnega misleca in zdravnika, se bo morda zdelo pretirano. A večina pozablja, da je bil Freud po svoji izobrazbi nevroanatom in nevrolog, ki je sebe v prvi vrsti dojemal kot nevroznanstvenika. Od drugih nevroznanstvenikov se je ločeval po zavedanju omejitev raziskovalnih metod, ki so bile ob koncu 19. stoletja na voljo za raziskovanje človeških možganov. Ker nevroze ni bilo mogoče ne lokalizirati ne uspešno zdraviti, se je Freud odločil za posredni pristop. Za raziskovanje in lajšanje te skrivnostne bolezni je izumil psihoanalizo. Poskusi Freudovih sodelavcev, kot je bil Oskar Vogt, da bi v anatomijo možganov umestili duha in psihopatološke procese, so bili obsojeni na neuspeh. Od tega trenutka dalje je psihologija služila zahtevam nenehno spreminjajoče se kapitalistične vsakdanjosti. Kot metoda, utemeljena na komunikaciji, je psihoanaliza prodrla v vse sfere družbenih interakcij, od intimne in zasebnosti do ekonomije in kulture. S tem je ustvarila nove tržne niše: psihoterapevtski trg za lajšanje duševnih motenj in vadišče za tiste, ki so stremeli k optimizaciji kapitalistične produkcije in reprodukcije.

Razvoj represivnega kapitalizma je upočasnila druga svetovna vojna, po njej pa ga je nadomestil liberalističen, razkošen kapitalizem 20. stoletja. Podrejenost, disciplina in občutki krivde – simptomi neuspešnega spopadanja s sistemom moralnih diktatov in prepovedi – so se umaknili novemu imperativu samouresničitve. Duševni ideal uspešnega posameznika je privzel podobo dinamične, v neskončnost obnovljive sle po rasti – tak človek naj bi imel zmožnost samomotivacije, ki jo je mogoče aktivirati

¹ Karl Marx, Friedrich Engels: *Komunistični manifest*, Ljubljana: Sanje, 2009, prevod dr. Božidar Debenjak (op. prev.).

v vsakem trenutku in ki je imuna na vsakršne frustracije. Zdaj je neuspeh pomenil nezmožnost popolnega izkoristka lastnih potencialov. Tak razvoj dogodkov pa je prinesel tudi povsem nov, diametralno nasproten dojem duševne motnje. Nevroza, motnja, ki izhaja iz krivde, nemoči in pomanjkanja discipline, je v novem svetu izgubila svoj pomen. Pozornost se je preusmerila na nezmožnost samouresničenja. Svoj zmagovalni pohod je začela depresija, sindrom, ki ga je Alain Ehrenberg opisal pod naslovom *The Weariness of the Self (Izčrpanost sebstva)*.

Depresija pa je bila tudi prva od vseprisotnih duševnih motenj, za katero je sodobna nevroznanost hitro našla zdravilo. Vzrok za depresijo in tesnoba so odkrili v sinaptičnih stikih in prav tam so oboje tudi zdravili. Če je bila poprej na voljo le reflektivna psihoterapija, je nevroznanost zdaj razkrila novo bojišče, na katerem se je mogoče spopasti s tegobami duha in sveta, in to neposredno, brez refleksije.

Na tej točki, če ne prej, se je neenakovredni dvojici kapitalizma in nevroznanosti pridružil še tretji partner. Cvetoča farmacevtska industrija je stopila na prizorišče v vlogi povezovalne osi, ki je kolesi povezala in omogočila še hitrejše vrtenje. V prvi polovici 20. stoletja so duševne motnje zdravili z barbituratnimi pomirjevali, elektrošoki in psihokirurgijo. A že v tridesetih letih 20. stoletja je vodilno vlogo prevzela psihofarmakologija – prav kot je napovedal Freud.

Uspeh Freudove psihoanalize in uspeh sodobne nevroznanosti temeljita na podobnih predpostavkah – je to paradoks ali ena od tistih reči, ki so tako očitne, da jih nihče ne opazi? Psihoanaliza je bila uspešna, ker je povezala medicinsko relevantne discipline, ko sta psihiatrija in psihologija, z umetnostjo, kulturo, izobraževanjem, ekonomijo in politiko, zaradi česar je neposredno posegla v družbeno življenje. Na pragu 21. stoletja je nevroznanost stopila na podobno pot.

Ni mogoče spregledati dejstva, da je nevroznanost metodološko trdno zasidrana v čisti znanosti, ob tem pa jo legitimira njena pripadnost medicini, kar ji daje privilegirani položaj, ki ga je bila pred njo deležna psihoanaliza. Vendar je za razliko od slednje nevroznanost deležna tudi širokogrudne denarne podpore s strani države, še bolj pa s strani privatnih vlagateljev in farmacevtske industrije. Ta izjemni status ji zagotavljajo številne pomembne naloge, ki si jih je zadala in katerih pomena se zaveda tudi laična družba; hkrati pa rešitve teh problemov – če se bo do njih le dokopala – obljublajo bajne zasluge. Z drugimi besedami, veter pod krili nevroznanosti izhaja iz ekonomskih in epistemoloških sil sodobnega kapitalizma in kapitalizma prihodnosti – kakršen koli že bo.

2.

V ZDA, Nemčiji in mnogih drugih zahodnoevropskih državah niso ne analgetiki ne zdravila za srčno-žilne bolezni tisto, kar najbolj obremenjuje zdravstveno blagajno – dandanes so to nevropsihotropna zdravila. Ogromen trg tovrstnih zdravil se bo v prihodnosti le še večal, in to skupaj z vse daljšo pričakovano življenjsko dobo – starost je namreč glavni dejavnik tveganja za razvoj nevroloških in psihiatričnih bolezni. Po vsem svetu se vojske znanstvenikov na univerzah, pri projektih, ki jih financirajo farmacevtske družbe, in znotraj farmacevtske industrije same, nenehno trudijo razviti še učinkovitejše in še donosnejše zdravilne učinkovine. Motor, ki poganja napredek nevroznanosti, je kapital; trg je glede tega napredka ambivalenten – po eni strani ga podpira, po drugi ga zavira.

Depresija, tesnoba in hiperkinetični sindrom so zdaj tako v očeh raziskovalcev kot klinikov posledice motenj v regulaciji in interakciji možganskih nevrottransmiterjev. Zato je tudi pristop k zdravljenju teh motenj tak, da posredno ali neposredno vpliva na ravnovesje nevrottransmiterjev. In ker so telesni nevrokemijski sistemi visoko občutljivi in soodvisni, leži umetnost takega zdravljenja v tankočutni uravnavi njihovega delovanja. Nove in dražje zdravilne učinkovine so pri tem zmerom bolj selektivne in učinkovite, njihovi stranski učinki pa vse blažji. Tako je zdravljenje depresije, tesnobe in demence zaradi vse večje pogostosti teh bolezni in vseprisotnega strahu pred njimi kljub naraščajočim stroškom zdravstvene blagajne zaželeno, razvoj dragih zdravil pa kljub ceni legitimen.

Razvoj in registracija učinkovin, namenjenih lažšanju duševnih motenj, pa odpira vrata tudi uporabi psihotropnih spojin za uravnavanje duševnih stanj, ki niso bolezenska. Nepopustljive etične konvencije v ZDA in Evropski uniji – na dveh najbolj dobičkonosnih trgih za nevropsihotropna zdravila ta trenutek – pomenijo, da je razvoj novih zdravil, naj bo financiran s strani države ali farmacevtske industrije, strogo vezan na preprečevanje in zdravljenje bolezni. Zaradi tega je le malo farmacevtskih družb pripravljenih javno predstaviti svoje zanimanje za raziskovanje in razvijanje učinkovin, ki bi izboljšale kognitivne zmožnosti ali duševno blagostanje zdravih posameznikov. Razlog je preprost: legalnega trga za tovrstne stimulanse ni. V ZDA je jemanje učinkovin, ki bi, denimo, omogočile doseganje boljših rezultatov pri izpitih, prepovedano in kaznivo. Kljub temu pa je prodaja nekaterih nevropsihotropnih učinkovin občutno večja od pojavnosti motenj, za zdravljenje katerih so ta zdravila registrirana. Ta paradoks velja predvsem za spojine, ki spodbudno

učinkujejo na storilnost. Najverjetnejša razlaga za ta razkorak je, da se s tovrstnimi učinkovinami eksperimentalno “samozdravijo” milijoni posameznikov, tudi na univerzah, in to ne le v njihovih laboratorijih.

Med deset najbolj prodajanih psihotropnih učinkovin v ZDA se trenutno uvrščajo antidepresivi, antipsihotiki, stimulansi in zdravila za zdravljenje demence. Leta 2007 je bilo zanje izdanih sto milijonov receptov, katerih skupna vrednost presega šest milijard dolarjev. Te številke nazorno kažejo, kako lahko v okolju, ki je sicer strogo reguliran, a slabo nadzorovan, ponudba in subjektivno ocenjena potreba ustvarita trg, na katerem se obračajo milijarde dolarjev. Še več: ta trg se bo z veliko verjetnostjo razširil na vsa tista področja, znotraj katerih k učinkovitosti usmerjena družba sooča svoje postpostmodernistično sebstvo z lastnimi omejitvami – z drugimi besedami, v šolah, na univerzah, na delovnih mestih, v medsebojnih odnosih in v starosti. Med najbolj prodajanimi nevropsihotropnimi učinkovinami so na prvem mestu tiste, ki vplivajo na čustveno doživljanje sveta, na sposobnost koncentracije in na pozornost; v večini primerov pa jih jemljejo posamezniki brez klinično opredeljene motnje na teh področjih.

Poskuse vplivanja na naravne, nebolezenske odklone od norme, imenujejo “kompenzatorni”, “zmerno stimulirajoči” – tako kot uporabljamo očala za korekcijo vidne ostrine. Ta dva izraza označujeta postopno izboljšavo psiholoških zmogljivosti do mere, ki je še fiziološka. Nasprotno pa izraz “progresivna” ali “radikalna stimulacija” označuje kvalitativne spremembe, ki presegajo meje fiziološkega. Če ostanemo pri optični metafori, bi lahko rekli, da gre za razliko med običajnimi očali in očali za nočni vid.

Skozi vso zgodovino in v vseh kulturah so bili proizvajalci in dobavitelji zdravilnih napojev, namenjenih krepitvi posameznikovih kognitivnih zmogljivosti, tudi uspešni trgovci, o čemer pričajo mnogi opisi čudežnih zvarkov in izvirov mladosti v raznih književnih in drugih umetniških delih. Danes tak mitični status uživa ginko. Milijarde dolarjev vredni preparati iz ginka bilobe se vsako leto prodajo v ZDA; in če bi imel ginko resnično kak večji vpliv na kognitivne zmogljivosti ali spomin, bi bil to klasičen primer široke, povsem nenadzorovane kompenzatorne uporabe stimulansa. A kolikor vemo, sta mit in tržni uspeh ginka le odsev verjetno univerzalne človeške potrebe po ostrejšem spominu, jasnejši osredotočenosti in zmogljivejšem umu ter pripravljenosti plačati visoko ceno za njihovo ohranitev in krepitev.

Aristotel je za dosego srečnosti kot smisla življenja priporočal vzgajanje krepostnega uma in značaja. In prav to je tisto, kar je mogoče doseči tudi

z nekaterimi sodobnimi nevropsihotropnimi učinkovinami. Kreposti uma so večinoma razumljene v smislu uporabnih lastnosti, kot sta spomin in sposobnost osredotočenja. V kolikšni meri sta ti spodobnosti prirojene ali pridobljene, je odvisno od posameznika. Po adolescenci spomin in pozornost upadata s hitrostjo, ki se od posameznika do posameznika razlikuje. Ta neenakost, skupaj s strahom pred izgubo tovrstnih sposobnosti, je močna motivacija za ukrepanje. Zdi se, da je trenutni etični konsenz glede uporabe stimulansov tak: dokler se držimo temeljnih medicinsko-etičnih principov avtonomije posameznika, neškodovanja in dobrotelosti, bi bilo zavračanje farmakološkega poseganja v uporabne lastnosti uma v nasprotju z liberalnim razumevanjem demokracije.

Etično spornejše se zdi vprašanje manipulacije s t. i. značajskimi krepostmi, ki jih bomo tu imenovali socialno-čustvene lastnosti. Za razliko od uporabnih lastnosti, kot sta pozornost in spomin, razumemo lastnosti, kot so temperament, samozavest, zaupanje, nagnjenost k tveganemu ravnanju, verodostojnost ipd., kot bolj ključne gradnike posameznikove osebnosti. Farmakološko poseganje vanje torej poseže v človekovo duševno integriteto. Četudi tako poseganje lahko pripomore k uspešnejšemu samospoznavanju in samouresničitvi (glej obsežno literaturo o izkušnjah s prozacom, npr. delo Petra D. Kramerja *Listening to Prozac (Prisluškovanje prozacu)*), pa lahko učinkuje tudi ravno obratno. Nikdar ne bomo mogli z gotovostjo napovedati učinkov, ki bi jih poseganje v posameznikove uporabne in socialno-čustvene lastnosti imelo na reflektivno strukturirano človeško osebnost kot celoto. Sodobno neizrečeno prepričanje, da so učinki nevropsihotropnih zdravil reverzibilni, mnoge posameznike vodi v eksperimentiranje na lastni koži. In čeprav so duševna stanja sama lahko reverzibilna, spomin nanje morda ni.

Omejitve nevropsihološke stimulacije so se pravzaprav začele umikati že pred časom, četudi povsem neopazno. Počitnice na Baliju brez težav zaradi menjave časovnih pasov; delo za svetovne družbe, kjer komunikacija iz centrov v Tokiu, Bruslju in San Francisku teče štiriindvajset ur na dan; izpiti in druga ocenjevanja; izmensko delo urgentnih zdravniških ekip – v vseh teh situacijah so se ljudje brez kakršne koli medicinske izobrazbe navadili redno uživati učinkovine, ki vplivajo na njihovo pozornost in sposobnost osredotočenja. Tehnologije, ki so v dobi globalizacije pospešile ritem naših življenj – internet, mobilna telefonija, letala – so vsakodnevna realnost velikega števila ljudi, katerih biološki in kulturni cikel je zaradi njih spremenjen.

Tovrstno poseganje v kemijsko delovanje možganov teh ljudi je težko opazovati v izolaciji. Izziv, ki ga tako raziskovanje predstavlja, dobro

ilustrira pogosto citirana študija, izvedena leta 2002 v ZDA, v kateri so ocenjevali učinke zaviralca acetilholinesteraze donepezila na delo pilotov, starih okrog petdeset let. Njihovo storilnost so opazovali med vajami ravnanja v kritičnih situacijah na simulatorju. Po sedmih urjenjih so pilotom razdelili placebo oziroma donepezil; tablete so piloti jemali naslednjih trideset dni, pri čemer niso vedeli, kaj uživajo. Po tridesetih dneh so vsi piloti ponovili urjenje. Tisti, ki so jemali donepezil, so se odrezali bolje od tistih, ki so jemali placebo. Študija je bila izvedena v skladu s protokolom, ki ga uporabljajo za preverjanje učinkovitosti zdravil, še preden so ta registrirana. Nenavadno pa je bilo dejstvo, da je študija preverjala učinkovitost donepezila v kontekstu uporabe v javnem interesu, in sicer za varnost letalskega prometa. Pomembna podrobnost je tudi, da so bili v študijo vključeni piloti, starejši od srednjih let.

Ali so avtorji študije želeli raziskati vpliv učinkovine na starostne spremembe pilotov – kar bi bilo izpostavljeno hudi kritiki –, iz poročila ni jasno. Namenoma ali ne je študija hkrati spremljala dva vidika izboljševanja človeške zmogljivosti: letenje kot skrajno modaliteto gibanja in urjenje kot način izpopolnjevanja obstoječih sposobnosti skozi prakso. Zanesljivo ni naključje, da so si raziskovalci za svojo študijo izbrali novo različico možganskega dopinga v kontekstu urjenja posebnih sposobnosti za obvladovanje kompleksne tehnologije. Tako kot nekateri izmenski delavci prejemajo stimulanse, tako je bil tudi v tej študiji namen prikrojiti naravne človeške nevrobiološke značilnosti in jih uporabiti kot produktivno silo za nove tehnologije in hitrejši ritem globalizacije.

Ko na pragu 21. stoletja stopamo v dobo globalizacije, se kapitalistični sistem, ki sta ga v začetku 20. stoletja Marx in Engels razglasila za preživetega, ne zdi le živ in zdrav, temveč celo na prehodu v novo fazo svojega razvoja. Paradoksalni fazi liberalizma, znotraj katerega je na demokratični podlagi kapitalizem omogočil blaginjo za široke množice (ironično – cilj, ki si ga je zadal komunizem, a ga ni nikdar uresničil) – vsaj za nekaj časa in v enem delu sveta (seveda na račun drugih) –, zdaj sledi globalni kapitalizem, ki si zastavlja nov cilj, prav tako sposoben iz skrinje komunističnih mitov: ustvariti novega, boljšega človeka.

3.

Nevrologi so dolga leta sanjarili o metodi, ki bi omogočila pogled v človeške možgane z milimetrsko natančnostjo, a brez škodljivega sevanja. Tehnika magnetne resonance (MR) je omogočila še več kot to: z njo je

mogoče spremljati spremembe v prekrvavljenosti delov možganov, ki jih regulirajo nevroni sami. Na tem temeljijo študije prostorske razporeditve možganske aktivnosti; in s pomočjo še ene nove tehnologije, pozitronske emisijske tomografije (PET), je mogoče v kontroliranih eksperimentalnih pogojih proučevati delovanje raznih nevrottransmitterjev in njihovih receptorjev v raznih duševnih stanjih. Vse od poznih devetdesetih let 20. stoletja medicinske revije objavljajo vse več člankov na temo korelacij med delovanjem določenih živčnih skupin in ljubeznijo, sovraštvom, zavistjo, *Schadenfreude*, žalovanjem, altruizmom in laganjem. Seznam se iz dneva v dan daljša – čeprav nobeden od teh izsledkov v resnici ne prispeva veliko k razumevanju človeškega stanja.

To pa ne pomeni, da popularizacija teh izsledkov ni imela nobenih posledic. Novo dojetje sreče kot dopaminergične aktivnosti v možganskem sistemu nagrajevanja, melanholijske kot pomanjkanja serotonina, pozornosti kot od noradrenalina odvisne usmerjenosti na dražljaje in, ne nazadnje, ljubezni kot posledice centralno delujočih hormonov povezovanja, je spremenilo ne le naš pogled na čustva in duševna stanja, temveč tudi naše intimno dojetje lastnega sebe. To ne pomeni, da doživljamo čustva, kot sta ljubezen ali slaba vest, kako drugače, pomeni pa, da o njih razmišljamo na drugačen način. To pa vpliva na naše razumevanje, interpretacijo in organizacijo čustev ter na naš vedenjski odziv nanje. Nevroznanost je z novim razumevanjem čustev kot splošnih, in ne enkratnih, dogodkov ustvarila racionalno utemeljitev za to, da skušamo na čustva vplivati še drugače kot le z osebno in vzajemno skrbjo zanje.

Možnost farmakološke manipulacije tako posameznikom dopušča še več avtonomije, da s čustvi ravnajo po svoje, v lastno korist ali škodo. Ob tem se pojavlja nova vrsta samorefleksije, ki vključuje strukturne posnetke možganov in sposobnost, da si v njih zamišljamo razne nevrokemijske interakcije. Skrb pa vzbuja dejstvo, da je mnogo tovrstnih nevroznanstvenih izsledkov, ki so sprožili preoblikovanje posameznikovega dojema samega sebe, tesno povezanih s komercialnimi interesi.

Že danes je jasno, da bo globalni kapitalizem od ljudi zahteval več kot popolno izkoriščenje materialnih, predvsem pa duhovnih virov. To je razvidno iz pogosto uporabljene besedne zveze “informacijska družba”, kajti informacija je lahko koristna le takrat, kadar ji posvetimo pozornost in se do nje čustveno opredelimo.

Ni naključje, da so pozornost in čustva osrednji motivi dveh nedavnih teorij kapitalizma: *Cold intimacies. The Making of Emotional Capitalism (Hladne intimnosti. Nastanek kapitalizma čustev)* Eve Illouz in *Mental Capitalism (Mentalni kapitalizem)* Georgea Francka. Mentalni

kapitalizem je ekonomija pozornosti, s katero upravljajo (jo npr. ustvarjajo, krepijo ali odrekajo) množični mediji. Ta nestanovitni, neujemljivi vir je mogoče tržiti le zahvaljujoč kanalom, ki omogočajo njegovo natančno odmerjeno usmerjanje.

Na drugi strani pa zapisi o kapitalizmu čustev opisujejo izkoriščanje čustev, spremembe v njihovi interpretaciji in njihovo patologizacijo v okviru sodobne kapitalistične situacije. Čustva so družbeni signali, usmerjeni navznoter in navzven. Njihov pomen je danes večji, saj so v primerjavi s stanjem pred petdesetimi leti socialne interakcije postale veliko manj odvisne od družbenih konvencij. Zato so danes te interakcije veliko manj predvidljive, kar pa vzbuja socialno anksioznost. Naše znanje o čustvih – predvsem znanje, ki nam ga prinašajo nevroznanosti – je po svoji naravi ne le interpretativno, temveč tudi produktivno, saj vedno napotuje tudi na možnost svoje praktične uporabe.

Verjetno bo preteklo še kar nekaj časa, preden bomo na čustva lahko vplivali prek manipulacije z geni, a začasno prirejanje raznih sfer življenja na ravni nevrokemijskih procesov je danes že realnost. Uporaba kemijskih učinkovin za doseganje bolj ekonomične pozornosti in bolj sprejemljivih čustev je v javno zavest prodrla že pred leti. Sodobni najstniki vedo, kaj so motnje pozornosti in hiperkinetični sindrom in da jih je mogoče zdraviti. Nezmožnost sedeti pri miru in se osredotočiti prepoznavajo kot nevrokemične simptome in so jih voljni zdraviti z ustreznimi zdravili.

Bipolarna motnja z motnjo pozornosti (ADD) verjetno zaobjema glavne simptome duševnih motenj 21. stoletja. Tako kot je represija preteklih stoletij botrovala tihi dramami nevroz in je navidezno izobilje druge polovice 20. stoletja tlakovalo pot brezvoljnosti depresije, bi se lahko v prihodnosti sodobno poudarjanje sposobnosti gibkega preusmerjanja pozornosti in čustvene inteligence izkazalo za škodljivo za prav ti dve področji.

Brezupno vijuganje med pomanjkanjem in preobilico dražljajev, nepregledna poplava raznovrstnih signalov, onesposobljeni mehanizmi sprostitve in posurovelo doživljanje čustev – vse to so simptomi, ki pričajo o kolektivnem ADD.

V novi dobi bo starost verjetno neposredno sledila adolescenci. Mladistari prihodnjih generacij bodo še manj pripravljeni sprejeti pozabljenost, oslabele vidne in spolne moči kot naravne znake staranja. Sveže zaljubljeni starostniki bodo vedeli, da je bolečina ob razvezi posledica nizke ravni serotonina, in prosili bodo za zdravilo, ki jo bo dvignilo.

Brisanje časovnih in geografskih omejitev v komunikaciji ustvarja iluzijo neomejene dostopnosti in mobilnosti. Tako kot je liberalna faza kapitalizma posamezniku ponudila vse možnosti za izpopolnitev zunanjega

videza in statusa, tako bo imperativ prihodnosti klical po izpopolnitvi kognitivnih in čustvenih virov. Dostop do neomejenih zalog učinkovitih nevrostimulansov, možnost izmenjave izkušenj prek interneta in utilitarna etika skupaj pripravljajo plodna tla za tržni uspeh učinkovin, s katerimi danes še eksperimentirajo v laboratorijih.

Psihološko relevantno vprašanje o tem, kako se bo človek poistovetil z novo, zmogljivejšo in čustveno ukrojeno različico sebe, postane nepomembno v luči sodobnih zahtev novega kapitalizma, ki tovrstno optimizacijo slika kot nadvse zaželeno. In res, kot dobrina in potrošniška vrednota je tako izboljševanje na trgu že nekaj časa. Poleg globalizacije – kapitalistične racionalizacije časa in prostora – smo priča tudi epistemološki in tehnični racionalizaciji nevrološke podlage sebstva oziroma, kot je temu rekel Walker Percy, abstrakciji sebstva od njega samega.

Prevedla Špela Breclj

Foto: Jože Suhadolnik

Meta Kušar

Jana Bauer z Meto Kušar

Bauer: Vsi govorimo o propadu vrednot, nihče pa ne zna dovolj konkretno povedati, katere vrednote so propadle, zakaj in kaj bi morali storiti, da jih znova uveljavimo. Je katera od možnosti sploh realna, glede na to, da smo del sveta, v katerem je vrednote uničil pohlep?

Kušar: Priložnost dela tatu in tranzicija je ponudila veliko priložnosti. Grozno je, da oseb, ki pri nas neetično živijo vsem na očeh, kršijo zakone in so sramotni vzorec in tudi vzor, oblast ne kaznuje. Tudi zato so poštenost, prijateljstvo, dana beseda, sočutje, preprostost, požrtvovalnost postale nezanimive javne teme, predvsem *izgovori* neuspešnih iz katerih, se je treba vsaj norčevati. Nosilec vrednot je vedno najprej posameznik.

Zame so največ vredne ljubezen, resnica, slovenstvo, mir v meni, socialna pravičnost, nenasilje, pravilno delovanje, pomen individuuma, radodarnost, to, da veliko vložim v stvari, ki jih delam ... Grozno je, kadar so vodilni ljudje neotesani, prostaški, podli, ker se njihove lastnosti širijo po piramidi navzdol. Najbrž bi morala celo dati na prvo mesto svobodno življenje, mir, to, da smo v Evropski uniji, ampak saj je vse povezano z dušo ... in z Absolutom. Ne, ne, resnične vrednote niso propadle in v vseh časih jih je človek težko uresničeval. Nekdaj so pri vzgoji, ki vrednote spodbuja, pomagali starši, učitelji in profesorji, župniki, tudi znanci, sosedi. Višji jaz ni pravljičica in z njim ne moremo biti povezani samo takrat, ko spimo. Če imaš šibko zavest, vrednote potlačiš v podzavest, kot breme, ker družba sprejema, da z nemoralnostjo in sprevrženostjo človek pride do bogastva, uresničuje želje, se dokoplje do neznansko oboževane "uspešnosti". Takšna praksa planet peha v krizo, to pospešuje duševno zaostalost. Intronizirane lažne avtoritete se prehranjujejo z našim strahom. Dekadenca povzroča v vseh časih enake rezultate, ker je človeška duša enaka, kot je že mnoge tisoče let.

Prvo diagnozo o anomiji, stanju brez zakonov, sem pred mnogimi leti slišala od Boštjana M. Zupančiča. Pred kratkim je Iztok Simoniti razložil, da stanje brez vrednot ni možno. Totalitarci, tatovi, verižniki, morilci in drugi, ki delajo zavržena dejanja, imajo tudi vrednote, seveda ne enakih

kot častni ljudje. Mi nismo samo del sveta, kjer pohlep uničuje prave vrednote. Slovenci živimo v tistem delu sveta, v katerem pohlep zaustavljajo s pravnimi sredstvi in človeka usmerjajo k dolžnosti. Evropa je na vrsti, da misli o socialni pravičnosti na planetu, če že Amerika ne. Seveda, zakoni ne nadomestijo morale. Zdrave družbe ni brez zdrave duše in zdrave duše ni brez svobode in svobode ni brez demokracije. Strašen je zgled iz *Stare zaveze*, kjer razbesnjeni in maščevalni Mojzes v puščavi uliva raztaljeno kovino v ušesa častilcem zlatega teleta. Pet minut je pustil ljudstvo samo, no, štirideset dni, pa so se takoj začeli norčevati iz "postave", čeprav jih je pripeljala iz suženjstva. Noč in dan so žurirali, kar je eskaliralo v razvrat. Popolna zgodba! Pri nas in tudi drugod po svetu se je preveč ljudem zdelo, da bo po grozotah vojn in totalitarizmov življenje postalo zabava. Slovenci smo se plebiscitarno odločili za demokratično pravno državo, ki pomaga krotiti moč in pohlep. Tudi kristjanom, kadar Bog ne uspe. To je bila dana možnost, ne pa medvedova koža, na kateri zaspiš. Slovenstvo je začelo propadati precej pred letom 1945, človečnost pa naglo po drugi svetovni vojni. Če človek v globini ni to, kar je, mu resnične vrednote drsijo iz rok. Samo pristnost odloča. Človek naj bo človek. Danes nismo moralno bolj diferencirani, kakor smo bili, ampak manj. Pozunanjenost in ujetost v kozmične zakone, ki jih človek ne pozna, celo zanika jih, delata krizo, ne pa sam kapitalizem, kakor bi želeli dokazati obujevalci novega komunizma. Nobena nova glava ne more obnoviti stare marksistične revolucije. Kardinalni stavek, ki definira genezo propadanja, odlična formulacija, ki bi lahko bila sprejemljiva za vsakogar, ki ima v sebi vsaj še kapljico poštenosti, je v knjigi *Historia magistra mortis*: "Slovenska etična negotovost – nesamozavestnost glede prav in narobe – se kaže tudi pri nekaznovanju krivcev za revolucionarni teror med vojno in po njej in za tisoče umorjenih. Znani so odgovori na vprašanja kdo, kdaj, kje, kako in zakaj."

Ta resnica je daljnosežnejša, kot si upamo priznati. Ni komplicirana, pa se kljub temu o njej ne moremo zediniti. Če nimaš samozavesti glede prav in narobe pri umorjenih, je nimaš niti pri denarju, niti pri politiki, tudi ne pri literaturi ... Društvo slovenskih pisateljev še ni javno razpravljalo o pisateljskih in pesniških zgodovinah naših kolegov, ki so jim v minulih desetletjih jemali človeško dostojanstvo. Pluralizem, demokracija v Društvu slovenskih pisateljev ni zares dobrodošla. V dvajsetih letih smo imeli na volitvah za predsednika društva samo takrat dva kandidata, ko sem na lastno pobudo kandidirala skupaj z Vladom Žabotom in ob zadnjih volitvah, ko je bil ob Venu Tauferju kandidat Iztok Osojnik. Sam upravni odbor ni nikoli ponudil dveh kandidatov. Osojnik ni dobil malo glasov in

takrat sem jih tudi jaz dobila tretjino, torej je demokracija v članstvu le še živa. Kdo je noče spodbujati? Menda so bili celo začetki ene od literarnih nagrad povezani s sumljivimi kapitalskimi transakcijami ustanovitelja te nagrade. Če se zavedamo, kaj pomeni, da so za veliko *altdeutsch* mizo Društva slovenskih pisateljev pisali ustavo samostojne Slovenije, preverimo to. Če ne bomo, bo videti, kakor da so slovensko ustavo pisali sami umetniki, za katere je znano, da imajo pogosto negativen odnos do ustvarjenega. Pesniki in pisatelji ne smemo moralizirati kakor tercijalke in večina politikov. Celo kristjani se čudijo, če jim rečeš, da krst pomeni postati individuuum, da je to zaveza za odgovornost, ki jo Bog v relativnem svetu nikoli ne "izsili". Vsak jo sprejme sam.

Seveda imamo v Sloveniji realne možnosti, da se zoperstavimo pohlepu, ampak ne z revolucionarno moralo in kolektivističnim razgrajanjem, dialektičnim materializmom, klerikalnim moraliziranjem brez krščanske vsebine. Zakaj so ti tako razkošno našemljeni za predstavo demokracije ali za priklon pred najsvetejšim?

Bauer: Slovenci smo v Evropsko unijo vstopili kot najperspektivnejša nova članica, drugim za zgled. Kako in zakaj smo v samo osmih letih uspeli pristati na dnu?

Kušar: Če imaš dobro parcelo, imaš perspektivo, ampak če iščeš vodo tako, da koplješ vodnjak dva metra globoko in vsakič samo zakolneš, da tam ni vode, in greš kopat novega in novega, na koncu ne boš našel vode, ampak boš uničil parcelo. Smisel vsega je v realizaciji, ne pa v fantaziranju in materinskem kompleksu politikov, sodnikov, novinarjev, direktorjev, duhovnikov, profesorjev, umetnikov. Partija in ZSMS sta bili pri nas inkubator za narcisoidno *švindlanje*. Pozneje tudi v resnici ni bilo nobene prave *zgodbe o uspehu*, bila je samo zgodba o "izplenu". Famosna eldesovska beseda! Tudi predsednik Drnovšek jo je imel zelo rad, preden je začel uresničevati svoj duhovniški arhetip. Sicer pa ... težko vprašanje mi zastavljate! Zelo bi me zanimal odgovor Deana Komela in Iztoka Simonitija pa še marsikoga, ki je filozof po srcu, ne samo po izobrazbi. Zelo pomemben bi bil odgovor analitičnega psihologa Jožeta Magdiča! Taka "nesreča" ni primerna za intelektualiziranje in politiziranje, ker zviti intelekt vsako reč razlaga, kakor se mu zljubi. Ne doživlja slovenske psihe in njenega težkega soočanja z resnico. Ob osamosvojitvi smo se tudi soočali z resnico, ampak v politiki ni bilo disidentov. Ni bilo *havlov*. Če volk pomoka tačke, še ni ovčka. Resni problemi zahtevajo resno delo. Politični nevrotiki, najsi bodo iz opozicije ali pozicije, ne vidijo izhoda.

Zato taktizirajo in “izdajajo” partnerstva. Nevrotik vedno gleda tja, kjer ni izhoda. Preveč tako imenovanih poslovnežev je igralo *triksterja*, vendar ne zato, da bi ukanili “bogove”, ampak nas. Kulturniki širijo vročino afektov, ne briga jih globoka dolžnost in pravičnost, brez katere ni kulture. Dno postaja doživetje vseh nas, padec notranja izkušnja. Kriminalnega lepila, ki drži skupaj vse slabo, je bilo preveč in potrebujemo podatke, kdo vse ga ima na prstih. Predvsem pa je treba ta *lim* z nedvoumnim zakonom prepovedati! Če so na Dursu letos opazili, da sem leta 2008 pozabila prijaviti 100 evrov, ki sem jih zaslužila v Trstu, in zahtevali davek, me zanima, zakaj niso videli tudi, koliko so vsi drugi državljani zaslužili to leto in jih obdavčili natančno, kakor je treba. Tiste, ki tega nočejo videti, je treba nemudoma kaznovati in odpustiti. Seveda me zanima, ali tudi politiki doživljajo težke ure slovenstva? Kaj zares doživljajo vsi iz nekdanjih LDS in Zaresa? Koliko sploh poznajo slovensko življenje? Za kaj hočejo in za kaj nočejo biti nekdanji in sedanji politiki odgovorni? Vidim, da se trošijo, ker eno leto političnega življenja mnoge postara za deset let. Ali zato, ker so fatalno poistoveteni s kolektivno mentaliteto skupine, od katere so odvisni? Zato ker niso dovolj izoblikovani individuumi? Ker nimajo globine humanističnega, človeškega horizonta? Ker niso osebnosti? Aktivnosti vanje butajo kakor plima, ki jo nosi nekontrolirana sila kolektivističnega življenja. Poglobljeni poštenjaki čisto drugače ohranjajo svoj obraz. Redki se zavedajo, kaj zdravi negativne aspekte osebne in kolektivne podzavesti. Ljudje si ne vzamejo prostega časa, da bi ugotovili vzroke za svojo razdražljivost, da bi doumeli, kako težko usodo pripravljajo sebi in nam vsem. Kdor misli, da samo drugim, se moti. Še kristjani komaj vedo, da je tisti, ki ni ničesar kriv, v največji nevarnosti. Celó oni, od Eve naprej, mečejo krivdo za svoje grehe in zablode na druge. Premalo se zavedamo, da nas zdravi dojemanje zgodovine človeškega duha, ki jo najdemo v umetnosti, religiji in vsak večer v spanju. Prav s temi zdravili in garanjem zdravijo tudi psihiatri, v kolikor človeka za vedno ne prepustijo farmaciji. Smo v zanki verižnih reakcij odločanja tistih ljudi, ki so dvajset let vodili slovensko družbo; v glavnem so šli za bogastvom ali pa so se odločali na osnovi predsodkov in ignorance in še globljih negativnih aspektov. Instinktivno so uničevali vsebino in kvaliteto v ljudeh, kar nas je moralo pripeljati do katastrofe. Ker je bil referendumski rezultat za vstop v Evropsko unijo visok, sem zares upala, da bo leva politika zavestno želela presegati duhovni ustroj in moralni mrak državnega absolutizma in bo desnica priznala legitimnost. Pa da desnica ne bo kar naprej plen kompleksov, ampak da jih bo živela, ko se bo soočala z realnostjo. Slovenci smo želeli končno občutiti osebno

svobodo, diferenciacijo, ki bi jo omogočili programi strank, ne omogoča pa je drenjanje v sredini. Želeli smo dostojanstvo poklica, katerega koli, kompletno slovenstvo, to je stabilnost naše kolektivne podzavesti, brez nje se ne da nič trajnega doseči, pa da religioznosti ne bi obravnavali kot nekaj nazadnjaškega, da poeziji ne bi jemali nacionalnega pomena itn. Ampak porušene duše so nam vsilile svoj rušilni sistem! Mi vsi pa smo jim to dovolili! So sodniki zadovoljni s tem, da niso postali veja oblasti? Pa saj se niso niti angažirali. Niso se uprli politiki, ki jim ni dovolila, kar demokracija zahteva, in ostajali so njen mežnar, kot so bili pred osamosvojitvijo. Zato še danes večini pravnikov bije srce v ritmu stare mentalitete in delajo po starih metodah. Vsak pa lahko s prostim očesom vidi, da odgovorni ljudje delajo drugače kakor utopisti ali zasvojenci ali peoni ali tisti, ki so jih zalile apokaliptične vizije. Tudi govorijo drugače! Kot otrok sem opazovala, kaj delajo tisti, ki se na svoje delo spoznajo. Ko smo dobili samostojno državo, sem hotela videti, kako se na svoj poklic spoznajo politiki. Leta 1989 sem kupila televizor, ki ga nisem imela dvajset let, in naročila sem se na dnevni časopis, ker ga do takrat nisem brala. Hotela sem opazovati novinarje nove dobe. Želela sem stopiti v življenje, kakor mnogi. Medijski ljudje so vzdrževali socialistične medijske manire, mogoče niti vejo ne, da so jih. V umetnosti enaka diagnoza, morda je mimikrija boljša! Hkrati pa ves čas gledam, kaj delajo navadni ljudje. Zame so nenadomestljivi dialogi z mojimi intervjuvanci. Življenje poganja psihično dogajanje, ampak v Sloveniji so prevečkrat odločali netalentirani, ljudje brez značaja, ki nimajo dovolj duševne kondicije za konstruktivno sintezo. Politični totalitarizem se zajé v vse aspekte življenja, da sluz, vlago, strup razširi vsepovsod. Upala sem, da večina ne bodo neme figure, ampak da se bomo zagnali v delo kot posamezniki. Nujno bi bilo vedeti in v javnosti pojasnjevati, zakaj je po osamosvojitvi slovenstvo postalo nekaj nazadnjaškega. Se spominjate, kako ostro smo zahtevali, da četverici sodijo v slovenščini? To je bila prva stvar, zaradi katere smo demonstrirali, danes pa celo univerzitetni profesor, slovenist, rojen na obrobju Slovenije, kjer se slovenstvo še močneje čuti, javno izjavlja, da je dvojina mrtva, da je nihče več ne govori. Seveda me jezita ignoranca in nepoučenost o temeljnih stvareh pri nekaterih akademikih, ki se strinjajo, da jezik visokošolskega izobraževanja ne bi bil slovenski knjižni jezik, ampak angleščina. Ali ekonomsko dobro opremljeni Švedi izgubljajo vpogled v svojo senco, v svojo celoto, prav zaradi tega, ker postajajo bilingvalni? Mi nismo nič, če nismo Slovenci. Miha Baloh mi je pred osamosvojitvijo duhovito rekel: "Mi smo edina nacija, ki je Evropa nima." K zdajšnjemu slovenskemu dnu štejem tudi ambivalentnost življenja

slovenske Cerkve. Tudi književnost ni izjema in seveda tudi ne veda o njej. Vsi smo na dnu in nad vsemi nami visi granit, ki ga ne bo dvignil nikakršen iluzionistični spektakel. Kdo bo upal obljubiti rešitev s "solzami in krvjo"? Ali bo to dno za Slovenijo prekletstvo ali blagoslov, je odvisno od konstitucije slovenske zavesti, ta pa bo dobila energijo samo iz slovenske podzavesti. Razvita osebnost regresivni jaz poziva k boju v vsakem izmed nas. To je tudi dolžnost umetnosti. Evropejec, tudi Američan se v imenu svobode in demokracije izpostavljata nevarnosti. Tudi Slovenci smo se stoletja izpostavljali nevarnosti v imenu slovenskosti, ker dokler nismo imeli države, je bilo to izpostavljanje naš aspekt svobode in demokracije, saj smo hoteli biti in ostati to, kar smo. Kadar je človek kot individuum globoko vpet v izvorno kulturo, v nepoškodovano religioznost, obe sta trdnjavi za vrednote, ne bo žrtev razdiranja in razbijaštva. Da bi le vsi začutili, da smo na dnu! Ne samo študenti bolonjskega programa in nekdanji proletariat, upokojenci, tisti umetniki, ki nočejo duše prodati Hudiču ... ampak tudi politiki, vsi, ki jim odlično gre.

Bauer: Bi lahko naš padec na vseh ravneh, na gospodarski, kulturni, politični, pravni, moralni itd., pripisali kaki posebnosti v slovenski psihi, ki se je morda ne zavedamo dovolj jasno, da bi jo lahko korigirali? In če bi se je zavedali, bi jo znali, bi jo sploh hoteli korigirati?

Kušar: Kot vsi Slovani smo poškodovani od terorja in veliko dobrega bomo dosegli, če bomo vztrajali pri tem, da se zacelimo. Posebni smo, vendar samo, kolikor smo Slovenci. Slovenske vsebine se premalo zavedamo, raje oponašamo globalna konvencionalna kolektivistična stališča. Vse, kar so pogumni, sposobni, veliki Slovenci zmogli in dosegli, je vzor, ker pomaga krepiti naš ustvarjalni zagon, tudi iskreno radovednost za stvari iz naše dolge preteklosti, ki je ne poznamo in se je ne učimo, pa nas vseeno vleče naprej. Če bi se je učili, bi spoznali grenke resnice slovenstva, jih počasi integrirali in postajali bolj trpežni. Dobro lahko vidimo, kakšna je razlika med tistim človekom, ki se razglaša za dobrotnika, dejansko pa je egocentričen, ali med tistim, ki se dela demokratičnega, v resnici pa je ali tiran ali blaziran mlačnež, ter med tistim, ki pozna svoje pomanjkljivosti in jih z dejanji popravlja. Kdor Slovence zmerja z *vindišarji*, *schiavi*, *Slovenčeki*, *Slovencljmi*, razdražen meče svoje neobvladane slabosti na te slovenske "idiotske kretenne", ki postanejo žrtveno jagnje, sam pa se ima za nedolžnega prvoobhajanca. Takšni lahko zakuhajo vruga in pol. Komunistična ego zavest je veliko dobrih lastnosti iz slovenskega karakterja zmetala v senco, ker so bile v nasprotju z običaji in novimi

komunističnimi “vrednotami” povojne družbe. Izumili so famozno partizansko “popravljanje slovenskega karakterja”, končali smo pa tako, da je bila po štiridesetih letih ogrožena identiteta celega naroda. Kakor nam je povojna oblast z nacionalizacijo rušila identiteto, so nam jo oblasti samostojne Slovenije s stečaji podjetij in z vso drugo mogočo revščino. Mogoče je največja slovenska posebnost ta, da se nam niti sanja ne, kdo v Sloveniji igra Mefista.

C. G. Jung je že pred drugo svetovno vojno na enem od predavanj izrekel famozna stavka: “Silno redko se zgodi, da normalen odrasli človek ugotovi, da mu manjka še pomemben del vzgoje, in mu potem ni škoda ne časa ne denarja, da bi dosegel globlji uvid in večjo uravnoveženost. Današnjemu izobražencu dejansko manjka še tako veliko, da ga človek komaj loči od nevrotika.”

Ker so privilegiranci slovenskih političnih kraljev na Betajnovi kljub nepoštenosti srečne osebnosti, jih nesrečni, četudi pošteni ljudje, ne morejo premagati. Zakaj v “osladnih” ameriških filmih energetski poštenjak premaga nemoralneža, četudi je veljak kapitala in moči ali celo predsednik države? Zakaj ob taki zmagi začutimo neko sladko toploto v prsih? Čeprav filmski teoretiki takšne filme indignirano zavračajo, nosijo okus po svobodi in demokraciji. Etično cincanje človeka skrotoviči. Junak kaže trnovo pot do zmage in nam dá okusiti načelo božanskosti, čeprav zavito v sekularen papir države. Moralni, pokončno razviti posamezniki samo zato niso apatični, otopeli, depresivni, ker energijo podzavestnih predstav z garanjem srkajo v zavest. Prej so človeku zaradi totalitarnih razlogov nabili manjvrednostni kompleks, danes pa ti ga vsilijo, če nisi v nobeni stranki ali če ne podpiraš nobene stranke ali vsaj “nadstrankarskega” voditelja, ker te samo to zrine v mecenat. Tudi kot umetnik moraš podpirati šefe, če hočeš priti v skupino, ki skrbi za samopromocijo, toda če se zrineš v inkubator privilegijev, od podzavesti ne boš mogel več dobivati hrane, ki jo potrebuješ za umetnost, niti ne boš mogel odebiliti svoje ego zavesti. Vem, da ima vsak človek notranjo težnjo do tistega velikega človeka v lastnem srcu, ampak kdo jo uresničuje? Evrope ne moremo zaprositi za štipendijo, s katero bomo postali etični. Kadar cenimo samo materialne dosežke, ne bomo spoznali, da racionalno ni več vredno kot iracionalno in da čustveno ni več vredno kot senzitivno. Normirajo nas po kolektivnih pravilih, kar brez nasilja ne gre, ampak vsak človek je že fizično enkratni met narave. Ni ukan, šele ko se bo uresničena demokracija kot vonj po petroleju zalezla v vse, se bo čutilo, da deluje. Bolj je ljudem v neki državi omogočeno biti posameznik, bolj ustvarjalno sposobni so in tudi bolj socialno uspešni. Le posameznik spoštuje skupne norme,

npr. moralo, ampak v poganjke individuuma pa na Slovenskem predolgo preveč sistematično tréska.

Bauer: Kakšno vlogo lahko igra – ali bi morala igrati – literatura v časih, ko je ljudem zanjo vse manj mar?

Kušar: V življenju, v naravi, sta vsebina in zunanost, vsaj dokler se ne vmešajo človeški triki, dopolnjujoči. Vedno se zgodi tudi samo tisto, kar se lahko zgodi, in ne tisto, kar bi se moralo zgoditi. Kako tega ne vedo niti *umetniki*, tisti, ki podpihujejo internetno *vstajo*. Zato tudi ne razumejo umetniškega življenja. Nadarjeni naj bi nosili baklo, ne privilegirani! Kaj danes vse označujemo z besedo literatura? Niso samo založniki pomešali slovstva in lektire, ampak tudi člani tako imenovanih strokovnih komisij. Če neka založba zgrabi mladega in postavnega filmarja, ki je manj nadarjen kakor ambiciozen, in, kako tipično, pri devetnajstih v samozaložbi izda pesniško zbirko *Lep je ta svet* in na državnem srečanju tujejezičnih narodov v Sloveniji nastopa s srbskim besedilom, misli, da ima zgodbo človeka, s katero bo lahko tudi povprečno literarno delce naredila za veliko. Ko nam strokovne komisije to majhno predstavljajo kot veliko in umetniško labilnim piscem kažejo vzor, nagrajencu pa odpro vsa vrata, pomeni, da ima inflacija zeleno luč. Z blagoslovom vseh je lektira spreobrnjena v slovstvo in dobi eno od nagrad, ki pa so namenjene duhovnim dedičem Prešerna. Kdo bi ob prevladi čredne uravnilovke “pozunanjenega” mogel javno biti “kontemplativen”? Kadar umetniku pri umetniškosti zmanjka, si specifično težo poveča z biografijo. Vem, da se to dogaja tudi po svetu, ampak globine, sestva, ne moreš v nič prisiliti. Besedila, ki jih naredi takšna zgodba, so sociološki steznik, dejansko imajo iste lastnosti kakor *kmečka povest*. Preizkus pa je preprost: kompleksna literatura vsakomur ponudi neobvladljivo duševno resničnost. Prav v literaturi se občuti, da duša ni manj konkretna kakor reklamni panoji ali volilna kartonska škatla.

Bauer: Je lahko še vedno narodno združevalna, lahko še vedno naslavlja skupnost ali samo še posameznike?

Kušar: Do literature imamo prvenstveno intimen odnos, posledice pa so lahko kolektivne. Zelo škodljivo je, da pri nas nič več ne sme biti narodno združevalno. Kdo pa zna povedati kaj relevantnega o pomenu slovenskega arhetipa? Roman bi nas lahko združil, če bi ga napisal ta pravi genij. Slovenski klasiki nas gotovo združujejo, vendar jih ne moremo ponujati na

slepo. 11. septembra sem v Slovenski filharmoniji pripravila *metavečer* v čast 140-letnemu združevanju slovenskih literatov. Ker verjamem v intimno doživljanje tistega, kar nagovarja skupnost, mi je s pismi od Jurčiča do Gruma uspelo vzbuditi združevalna čustva obiskovalcev v skoraj polni veliki dvorani Marjana Kozine. Klasiki nam zagotavljajo, da nikoli nismo sredi puščave, in k njim prihajamo, da se obnovimo. Če bi jih iztrgali iz nas, bi se začelo nekaj rušiti, čeprav težko povem, kaj. Kje naj se o tem normalno pogovarjam in s kom, ker bi takoj prišlo do kaosa, obsojanja, užaljenosti, srditega boja. Zaradi predsodkov in privilegijev, ne zaradi klasikov. Kakor da imajo slovenski literarni sodobniki prenizko kulturo, da bi se o tem lahko resno pogovarjali. Vem, da trdim isto kot Mihail Šiškin ali Andrei Makine ali moj brat Marko, ki je kemik, vendar velik bralec: Literatura naj v ljudeh premika globoke stvari, ki so hkrati dobre stvari, čeprav senčne. V slovenski prozi je takšna ljubezen, o kateri pišeta Makin in Šiškin, redka. Profesorji literature naj izza vseh katedrov predvsem učijo, kako brati poezijo, kako zaznavati fineše, ker razum pred grozotami kapitulira, zmedena senzualnost v nesamozavestnih ljudeh pa bere *Petdeset odtenkov* sive, kar je oster, težek kramp za ubijanje odnosov. Duša, ki se izraža s poezijo, hoče marsikaj vedeti: Kaj hoče svet od človeka, kakšen je smisel, čemu naj služi, kaj lahko svetu da, kaj lahko dobi, za kaj je poklican, nadarjen? Pa še mnogo drugega, kar spada k spoznavanju samega sebe. Poezija je bila in bo svetovno združevalna, ker je pač tako, da če hočeš razumeti običajno, si moraš pomagati z neobičajnim, pri nas pa se neobičajnega bojimo kakor prepiha. Neobičajnega pa se ne da razumeti s pomočjo običajnega.

Bauer: Bi morala poezija postati angažirana in polemična, ali je njena največja vrednost v tem, da ostaja intimna in nagovarja vsakogar posebej skladno z njegovim mentalnim vesoljem?

Kušar: Vsako pisanje je angažirano, ker se vedno za nekaj zavzemaš, tudi za neangažiranost, za pitje čaja, čeprav ni zenovsko. Mnogi literarnovedski znanstveniki v svojih predavanjih in referatih uveljavljajo nevrednotenjsko branje umetniškega besedila. Profesor Paternu je vztrajal, da nedolžnega branja ni, vendar oni trmarijo s svojim, čeprav delajo antologije in sedijo v komisijah in podeljujejo nagrade. Po kakšnih ali čigavih merilih, če ne vrednotijo? Vidite, v kakšno ječo nas suvajo? Več ima literatura uvida, bolj vidi celoto, bolj se bliža Absolutu, tudi bolj virtuozen jezik ima. Vse, kar je veliko, je samo po sebi angažirano. Kakor se je Prešeren upiral pragmatizmu in komerciali ter pisal visoko in globoko

poezijo za kultiviranega Slovenca, tako tudi danes ne smeš pristati, da ti dušo vtaknejo v slovenski bertelsmannski stroj. Tako založništvo ne s kulturo in ne z umetnostjo nima nič več skupnega. Samo ustvarjalna moč, ne produkcija, je močnejša od človeka in velik umetnik ji poskuša slediti in ji služiti. Ne da se pretvarjati, da ji služi, če v resnici služi samo gotovino. Današnja svetovna produkcija je svinjska komerciala, vendar je na svetu k sreči veliko stare nepokvarljive umetniške hrane. Razločiti se da jasne tendence po izkoreninjenju slovenske klasike. Samo poglejmo, v kakšnih nakladah izhajajo *Zbrana dela slovenskih klasikov*, kako jih promovirajo in kolikšen je ostanek, ki ga zmeljejo za papir. Ustvarjajo razmere, v katerih sodobna kritika in sodobna literarna veda vse novo obravnavata na praznem poligonu. Primerjalne vrednosti pa bi pokazale porazno sliko. Prav enako kakor v gospodarstvu ali politiki ali ... Profesorji na fakultetah ne raziskujejo slovenskih klasikov. Bogve, kaj o njih sploh še vedo? Največkrat se opravičijo, da je bilo o njih že vse povedano. Pa da nimajo časa za to. Prav zaradi neprimerljivosti se zdaj v umetnostih lahko na najbolj, oprostite, *posrane* načine eksperimentira, čeprav vem, da morajo biti zaradi demokratične duše vse stvari materializirane. Vse, ker so del celote, ali kot mi modri glas kar naprej šepeta: *tutto fa brodo*. Toda dogaja se, da večina hoče plitkost in rine popolnoma na drugo stran ladje in uredniška politika kastrira materializacijo višjih sfer. Heraklitova enantiodromija nikoli ne počiva, zato ladja poskakuje gor in dol in mnogi potniki popadajo z nje. Mihail Šiškin pravi, da če literat Hudiču proda samo majhen košček duše, ne bo mogel služiti Bogu, ker se mu ne bo več mogel približati v celoti. Le kako bi to komentirale profesorice naše literarne vede in profesorji?

Bauer: Skrhal se ni le odnos med državo in kulturnim občestvom, skrhalo so se tudi odnosi znotraj kulturne srenje. Na trenutke se zdi, da niso nič bolj "kulturni" kot odnosi v politiki in gospodarstvu. Kje so vzroki in kaj storiti?

Kušar: Odnosi med državo in kulturnim občestvom morajo biti skrhani, če pesnik ali pisatelj nočeta biti ena nenevarnost ali z drugo besedo uspešna mediokriteta, ki bo zaradi svojih potreb imela nevrednote za vrednote in hkrati vsa vrata za naprej odprta. Se spomnite eseja Iztoka Simonitija o ustvarjalnosti, ki je bil pred kratkim objavljen v *Sodobnosti*, in njegove vezne posode? Pravi: "Ko spremenimo potrebe, spremenimo vrednote." "Kulturna" srenja zdaj žal krha odnose zaradi boja, kdo bo v njej bolj privilegirani, ne pa zaradi tega, "kako drug z drugim ravnamo". Slovenska

država nima nič pri tem, da dobi pisatelj za knjigo, ki jo je pisal najmanj dve leti, morda tri leta, celo pet, šest let, pet do šest tisoč evrov honorarja, pesnik pa komaj kaj, če ne dobi samo dela naklade svojih knjig, režiser pa lahko za eno samo igro, ki jo je režiral en mesec v slabo stoječem gledališču, brez sramu iztrži 28.000 evrov honorarja. Kdo pri nas določa visok umetniški standard? Pa založniški, lektorski, prevajalski standard? Eksperti, ki jih je imelo Ministrstvo za kulturo v obliki strokovnih komisij, pa so tako nezanesljivi, da je Računsko sodišče še takratno Ministrstvo za kulturo pozvalo, naj utemelji, zakaj podeljuje umetniške pokojnine na osnovi različnih meril, z drugo besedo svojevoljno. Naj jasno ponovim, kar sem takoj ob ukinitvi Ministrstva za kulturo in pozneje še ob grožnjah JAK-u, da je bila ukinitiv nepotrebna politična napaka te vlade. Nekulturni odnosi v državi so krivi, da v Sloveniji skoraj 7000 ljudi živi od napisanih in natisnjenih knjig, ampak slovenskemu literatu, če ni taka ali drugačna izjema izjem, pred noge še vedno vržejo besede ljubljanskega župana Coste: "*Krepieren soll der Hund!*" Kaj drugega je 733 evrov pokojnine za umetnika, ob slovenski minimalni plači in prej omenjenih honorarjih za knjige? Ali naj ideale kričim v ušesa novodobnih rabljev, med katerimi ne manjka intelektualcev? Vsa politika naj se zaveda, da države brez slovenske umetnosti, stare in sodobne, ni.

Bauer: Ne glede na to, da tonemo v čedalje večje brezno, slovenski intelektualci molčijo. Ne le slovenski, povsod po Evropi so intelektualci ostali brez idej in brez glasu. Zakaj? Strah za ljubi kruhek? Ali so ideje preprosto izčrpane?

Kušar: Hm, to je divje vprašanje za leto 2012, dobo občevanja, ko vlada fiksna ideja, da imamo vse tako razvito kot le kaj in neskončno idej, ki jih tehnologija uresničuje z najbolj sofisticiranimi rešitvami. Pa v Evropi smo, kjer umetniki in intelektualci vso krivdo že dolgo mečejo na politiko, ker za svoj prometejski posel niso sposobni izbežati sendvičev iz svoje podzavesti. Psiha mi govori nekaj drugega kakor racionalni izgovori. Izvorno zdravje ustvarjalnega intenzivno potiskamo v somrak nevroze in s tem postane ustvarjalno nerazločljivo od bolezenskega. Ustvarjalnega človeka osumijo duševne bolezni, nevrotiku pa ponudijo vso logistično, piarovsko in medijsko podporo, da si bo lahko stoodstotno umislil, da je njegova nevroza vir umetnosti, pravzaprav umetnost sama. Svet ne bo priznal, da norost pripada svetu, obtožil bo posameznika. Zakaj mislimo, da svet rešujejo intelektualci? Jaz se moram braniti, kot pesnica, da moje pesmi niso čudne, ne institucija, od najmanjše, ki jo predstavlja neki kritik

nekega časopisa, do največje, ki jo predstavlja univerzitetni profesor, če to trdi. Zgodovina mene potrjuje, ne njih. Kdo gre v rubriko intelektualci? Ne vem, kako bi lahko bila ustvarjalnost izčrpana. Zares še nismo nikjer. Resnično življenje je nevarno, toda neresnično življenje je pa prav pogubno. Bog je mrtev, njegovo dolžnost reševanja je prevzel "človek", ki pa naj ne misli, čeprav je še tak intelektualec, da je Absolut bankrotiral. Resnična ustvarjalnost je studenec, ki se ga ne da izčrpati, z drugimi besedami: nezavedno ima neskončne količine žive vode. Ali do nje lahko prideš, je pa druga stvar. Zavest zna posrkati življenjsko vsebino vsaj na dva načina: skozi trenutek velike emocionalnosti, tudi skušnjave, ali pa, če si dobro opremljen za potapljanje vase, s kontemplacijo. Današnjih intelektualcev življenje ne motivira dovolj ne za prvo ne za drugo, zato se hitro utrudijo. Ideje se jim zdijo utrudljive, saj vedo, kaj so pred njimi vse poskusili, ampak je v krizi videti, kakor da ni nič uspelo. Mislim, da je treba to sprejeti kot sol trpljenja človeške eksistence in videti, da je kriza v človeku. Intelektualci v sebi ne znajo videti Hudiča, samo v drugem ga opazujejo. Zakaj smo dvignili roke ob velikih količinah dolgočasne umetnosti in se raje predali ekscentrični pragmatičnosti in medijski plitkosti? Kdor zares ima ideje, hitro vidi, da so vsem odveč, in redko najde sogovornika. Sam jih mora uresničevati. S prijatelji. Intelektualcem pri nas in po svetu primanjkuje duhovne vertikale in okolje je tako, da redki rade volje vlagajo veliko v tisto, kar delajo. Pa ne vidijo, da je človek ujet v zakonitosti, ki jih ne pozna! Tudi naklade njihovih del so majhne v primerjavi s komercialnimi uspešnicami, to nekatere demoralizira, urednik hoče čim prej rokopis, žena grdo gleda, če se dneve in dneve v delovni sobi predajaš idejam, bogve kakšnim, mož intelektualke pa gre drugam, kadar ona ustvarja. Ministrstvo in strokovne komisije zahtevajo, da umetnik čim več producira, ker niso sposobni zagovarjati kvalitete. Svet je kaotičen in zmlet, zato je v takšni godlji vse možno. Če si res odličen, težko najdeš poglobljenega bralca, ker v tej zdobljenosti se izjemno ne prepozna več in dobre knjige vozijo v papirnico mlet. Naj slovenske založbe objavijo spiske, kaj zmeljejo in koliko subvencioniranih izvodov! Naj jih objavijo! O, to bi bila grenka pijača za vse. Potem so tu še doktorji literarnih ved in mediji, ki te na hitro, rutinsko, doktrinarno zrežejo. Kdo pa še poslušá srce? Kdo sledi notranjemu glasu? Tega se ne da zblefirat. Glave vrtijo, kaj se okoli dogaja, in pozabijo iti, kamor so bili namenjeni. Človek potrebuje doživetje, da začuti srce. Samo notranji glas nas zbudi iz letargije. Duhovna osnova jim je zvođenela, vse manj jih ima individualni odnos do Absoluta, ki zaščiti pred pogubnim vplivom mase. Talentom srca neradi odpirajo vrata. Njihovo nezavedno pa seveda ne miruje. Krade jim

energijo. Ne da se zanemariti, ob vsem, kar sva že obredli, da edinstven posameznik v moderni družbi, tisti, ki se ga ne da primerjati z drugimi, ni z ničimer zaščiten. Kdo ga bo vzel v bran? Kdo? Znanost ga tlači v predale statistike, posameznik moti moralo institucije, zato ga ne ščiti, kakor ga je nekoč, ampak ga eksploatira. Včasih pa ga je znala podpreti, in ko je postal avtoriteta, se je z njim povečal tudi ugled institucije, ki ji je pripadal. Redke institucije imajo danes avtoriteto, ostala jim je le moč, ker tudi denarja kmalu ne bodo imele. To je nevarna situacija.

Bauer: Kako ocenjujete sprejetje vašega pisanja v slovenskem literarnem prostoru? Spoštuje ta prostor športna pravila, po katerih imajo vsi enake možnosti? Ali je tudi literarni prostor stvar politike, osebnih zvez in navez, izmenjave uslug, izpostavljanja “naših”, zatajevanja “drugih” ipd.?

Kušar: O tem sem pisala v eseju *Ali je literatura ujeta v strankarski sistem*, ki je objavljen v moji knjigi *Kaj je poetično ali ura ilegale*. Tako zoprno je napisan, da bralce Sodobnosti toplo vabim k branju. No, za šestdeseto obletnico sem dobila prvo literarno nagrado, Rožančevo, za to knjigo, in sem je srčno vesela. Počasi bomo spoznali, da bo treba ta ustroj, ki melje umetnost, zamenjati, ker se ne moremo več pretvarjati in govoriti samo o tem, kateri vijak, katero matico naj zamenjajo in katero kardansko os ali šobo. Socialna omrežja lansirajo pa še hujše reči kot umetnost, takšne, ki jih je včasih *freakshow*. Zaradi zmedenosti bi umetnik hotel biti vse: levi in desni, verujoč in ateist, Slovenec in Neslovenec, pisal bi velik tekst in bogatel bi z napisanim. O *Velikem slovenskem tekstu* Brede Smolnikar pa dajejo mnenja tisti, ki ga niti v rokah niso imeli, kaj šele brali! Koliko kritik je bilo objavljenih o tej knjigi? Ker kritikom ni nihče rekel, naj pišejo o njej? Ni treba posebej poudarjati, da časopisi pišejo o tistem, kar jim naročijo. Vse je odvisno od tega, kakšen sanjski kruh ješ in kako dolgo.

Bauer: Če za trenutek pozabiva na vašo poezijo, ki je poglavje zase, vzbujajo veliko nasprotujočih si mnenj vaši eseji, ki so nekaj posebnega, saj predstavljajo izviren odmik od pri nas uveljavljene standardne forme eseja. Ne sledijo linearni gradnji: vzpostavitvi tematike, nizanju argumentov, nizanju referenc, dokaznemu postopku, ki naj bi nas prepričal, da imate o nečem prav, ampak spominjajo na tapiserije z zapletenimi vzorci, ki na prvi pogled nimajo smiselne povezave, saj vaše misli pogosto bežijo na več strani hkrati, toda na koncu se vsa ta centripetalna energija zlije v poenoteno sliko, ki nas bolj kot z argumenti prepriča z občutki,

in s temi občutki nam pravzaprav poveste veliko več, kot bi nam morda lahko povedali z argumenti. Se motim, če rečem, da so vaši eseji naravni podaljšek vaše poezije?

Kušar: Čutim, da moja poezija ni poglavje zase, zato sem pisala *Kaj je poetično ali ura ilegale*. Počasi ji priznavajo, da v njej od prvega verza naprej lovim “ravnotežje med fiziko in metafiziko”. Od tu naprej se da še daleč iti. Iztok Simoniti definira moj esej kot način – podobno kot poezija, ki je samo bolj zgoščena, ostra in trpi manj ugovorov –, kako kaos in kakofonijo, ki prihajata iz sveta in mene, spreminjati v kozmos in harmonijo. Za pesnico esej ne more biti cerebralno boksanje. Morala sem napisati svojstven zagovor poetičnega, ker tudi s poezijo segam iz mentalnega v poetični, duševni, sanjski nivo, zato se ne da trditi, da nimam argumentov. Res niso argumenti z Inštituta Jožef Stefan, ampak so argumenti našega duševnega sveta. Moje orodje je elipsa, praznina, ki jo duh preskoči, ker ga je treba ohranjati gibkega. Adorno trdi, da je najbolj notranji zakon eseja herezija. Upam, da bova poezijo res samo za trenutek pozabili, ker mojo pesniško zbirko *Ljubljana* v Evropi tiskajo pomembne založbe, pesmi so bile uvrščene v Gallimardovo *Antologijo mediteranskih pesnikov* in še kam, v Vojvodini je izšla knjiga pri veliki založbi Prometej, Turki so me dali v antologijo svetovnih pesnic, tu so slovaška, angleška, poljska, francoska *Ljubljana*, ampak v Sloveniji ne morem priti prav v nobeno antologijo slovenskih pesnikov. MOL nima z mojo pesniško knjigo *Ljubljana* kaj početi, strokovna komisija na Ministrstvu za izobraževanje, znanost, kulturo in šport je prepričana, da moja peta pesniška zbirka *Azur* ne zasluži subvencije. Literarna nagrada za mojo poezijo je prvovrstna znanstvena fantastika. Veste, takrat, kadar zaradi tega trpim, se še mnogo bolj zavedam, kaj je zares pomembno.

Tomaž Šalamun

Ta, ki dviga tačko, spi

*Sonce sije na človeka, saj ob soncu človek sedi, dela, odide
in se vrne.*

Kaj pa takrat, ko sonce zaide?

*Takrat mu sveti mesec. V njegovem soju lahko sedi, dela,
odide in se vrne.*

Upanišade

Ohranjanje kož

Slekel sem ga za mumijami.
Tiho je zdrsnila obleka

z njega. Ob stebru. Ob
sončnem vzhodu.

V cerkvi. Mumije so
treskale. Mumije

so se veselile v Vodnjanu in
sporočale mumijam v

Guanajuatu. Tudi tu imamo
lune, ozvezdja, mesto

pod zemljo. Moja tačka
plava. Tudi tu

imamo belo kapo, beli šild.
Ljubimo se s soncem.

Golenca

Kolence ptiča (pelikana, mitre,
kameruna bahatega)

vseeno lahko olupimo. Ne, ne
odvijamo kože do

stopal. Ostrgamo, ostrgamo,
da teče kri. Ptič bljuje

nekakšne proteste. Galjoti se
redijo, potem shušajo.

Odsekanih rok ne šparamo.
Zdrobimo jih v dračje

in jih zmedenimo. Pijete sirup?
Pijete sirup? Za kašelj?

Proti kašlju? S cenilcem smo jih
nagačili, brez cenilcev ne gre.

Pav

Kakšen *nightlife* se je v globini
duše spačil. Najrajši sem imel

drevesa v letih 1809–1810. Dišalo je
po mivki. Ležal sem s hermitom.

Po obali se je valil sluzast gral.
Pihalo je temno modro nebo.

Victor Hugo, tvoje strupene rastline
so zrasle pozneje. Se spomniš,

kako si skočil iz kočije s puško?
Skril si se za harmoniko

usnjenih vrat, sicer bi ti strel
oplazil uho. Packe si imel

rad in ruševine. Drdranje kočije
po blatu nojevih peres.

Der Löwe Felis Leo
Die Löwinn Felis Leo Faemina

Michael, Thomas is torn apart.

Žival si, morilec, zverina.

Vse je zapisano v zvezdah.

I entered the void.

Vsako belo sekundo.

Vsako belo sekundo.

Kaj je s to vodo?

Prevelika je.

Jaz sem jo imenoval

ocean milosti in ljubezni.

Michael Thomas Taren.

Tour de France

Poljubljal sem ga po kosih, da
bi mi ne razpadel. *Why*

would you like me to die?
Govoriti s hudo

uro boli peške. *This is my
favorite painting of all*

time. Maročani, januar–
november 1916.

Stvarno, a si pojedel
pilulo? Kepler!

Zgodbe ješ. Poslovi se od
dlačic. Videl

sem ga z majico. Oči
je imel postrani.

Pripoved sfinge s Parosa

Iz hrbta mi je zraslo drugo telo.
Ploščato. Uvito. Najprej

sem se z njim zatikal. Potem
ga je vzel veter, koval ga je

v plastí. Začelo je frfotati in se
greti. Se hladiti in metati

senco. Potegnilo me je gor.
Videl sem valove, belo

so se bliskali. Kihnil sem. Sedel
sem na klopi v muzeju.

Kihal sem kot ubožček, ki
je delal pri Tolstoju.

Tinos

Nihče v gubi ne gleda
metuljev. Metulji

imajo svojo nočno
avtonomijo.

Žabe, citroëni, žabe citroëni
prižigajo luči. Na

muki si, na rezilu.
Beli naglas.

Ena noga stola se je
zapičila v režo med

dvema kamnoma. Les ima
grče. Vsi smo volkovi

v deviškem gozdu večnosti,
pravi Marija Cvetajeva.

Grk

Taxisu je klient prerezal
vrat, mi pravijo.

Prihajal sem po lesenih
stopnicah in vpil:

Cara Rosa, cara Rosa,
prinašam ti lesene

žebličke. Iz rebra se je
usul prah. Ruski

kriminalci so bili tetovirani,
zavel je mrzel piš.

Tjulenj je šavsnil.
Spet se je

zaslišala trobenta iz
French Quarterja.

Plombirano dno

Bila je vojaška centralna postaja,
pregrajena z rekami, volovska

ušesa so tiho ležala v vrečkah.
Hotel sem odpotovati, za

pot sem vedel, vedel sem, kje je
vlak. Tekel sem. Na drugem

platoju, malo pod zidom, sem se
zavedel, da tečem nag, ker

mi je nekdo ponudil hlačke v
prozorni vrečici, to rabite,

ne bodo vas spustili naprej.
Vrečka ni bila čisto

prozorna. Hlačke so se iz nje valile
počasi, zahvalil sem se, bil je

dobrotnik, tekel naprej, a ni bilo
več postaje. Na tleh so ležali

listi, zibala se je gneča trudnih.
Tekli so po hodnikih, bil je

nekak termitnjak, tudi tramvaji so
bili ukinjeni. Ciniki so lizali zid.

Rusoglavi

Plotin razje smrt, ustavi duha,
kipa vodo, Plotin lazi, lazi

se, sence vpijejo. Ne jej mesa,
vzredi mak v ovsu goveda.

Poljubi oči kravam, ki ležijo
sredi ceste kot bron, tu

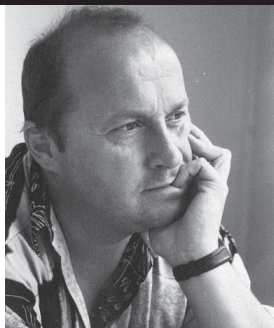
sem uviral stopalo, zaplodil
potomce skupaj

z Aleksandrom. Skupaj sva
ljubila, ampak od najinega

imperija ni ostalo nič. Poglej
islam, kako se je širil kot

blisk, tipal z ного, metal senco
vodoravno kot v mošeji v Cordovi.

Milan Vincetič

Legende

Tišine

Vse zvezde gledajo
v spregled in davno
čez meglice in daljice

kot pritegla luč,
da smo pod razno
in navkljub.

Kopernik

Obesila si perilo
na peto repatice
in vesolje se je skrilo

in bridko poglobilo
v hruškast modrc
in je neminljivo.

Sirene

Vihari se in riba krov
in dojki sta otoka,
na glatkem svit in smeli tok,

nagel kot neparni prst,
ki ga priščipne školjka,
in lov je spet odprt.

Table

Ker se hodi po vodi
in kruh vzhaja v telo,
ker se obuja od mrtvih,

na kamnati plošči
beseda prileže v meso
in smo božje nedolžni.

Miramar

Beli se prebeli grad,
klesan iz morske pene,
v njem zavrtnjen postavljač,

pod njim pomol in klopca
ter na njej perica
v srajci črnega zamorca.

Doma

Luna se je položila
kot cekin čez veke,
v njih pa vodnjak

in pes, ki bevska na dnu
nad tujcem, ki odšepa,
in sva v snu.

Samote

Šminka na kavni skodelici
ni bila tvoja ne njena,
a zloguje se gošča

v sence in sanje
o mimohodju
v samo staročasje.

Zoran Pevec

Melete thanatou

Brez odgovora

Z dlanjo se dotaknem gladine vode.
Diham z glasom valovanja.
Mrmranje jutranjega morja
vprašujem o trajanju časa.
Ti se mi približaš od zadaj,
kot vedno. In si razlog,
da že od vsega začetka kaže na slovo.
V hladu brez odgovora,
zbiram pasti, narejene iz vprašanj.
Obala je kratka,
še krajša je tvoja tišina –
govoriš za tistega,
ki ne zna govoriti,
ljubiš za tistega,
ki ne zna ljubiti,
umiraš za tistega,
ki ne zna umreti –
le bolj po tiho mrtev živi.

Dotakni se me

Dotakni se me
in bodi tu, smrtno resna.
Napiši nekaj besed
v notesnik, osvetli jih
in pritisni tipko P
v orodni vrstici,
da bom vedel,
kaj je pomembno
in kaj ne.

Ugibam –
bo to verz Clauda Estebana,
da si *želim globoki dež na usta*,
bo to Marionova misel
pred *Interludijem 2*,
o zadržanem sijaju Očeta,
morda ljubezensko pismo,
v katerem je zapisano
vse o samoti
in o kratki poti obljub ...
Bo H. D. namesto tebe
verjela, da mora skrivnost
ostati skrivnost,
ko se *sklanjata robova v linijo smrti*.

Ne vem.

Ukaz

Ti, ki si, ko te ni –
ukaži vsem ženskam,
ki sem jih ljubil,
naj mi prinesejo
kamen na grob,
ko bom umrl.
Vsak kamen
bo kot poljub,
vsak poljub
bo ena smrt več.

Imaš pogled

Imaš pogled, a nimaš oči,
imaš belo stran ljubezenskega pisma,
a nimaš pisala,
imaš ponarejen gib ljubice,
a nimaš poljuba.
Imaš ovratnico za novorojenega otroka
in nimaš demonov,
ki bi mehčali tesnobo talca življenja.
V rumenem listu jesenskega parka
na svoji dlani topiš spanec časa,
zazreš se v balzamiranega Iona
v hipu, ko reče:
*“Kje je človek,
ki me je hotel ubiti?”*
In padeš kot mrtva na tla.

Potujeva

Povsod si z mano,
kot ime ženske,
ki je nikoli ne pozabiš.
Potujeva,
v majhno obmorsko mestece
z dvema svetilnikoma.
Tam me pelješ na obzidje
in vidi se daleč na morje.
Razdražen sem, ker vem,
da je na obzorju konec poti,
vidim, kako me odnaša veter,
vidim, kako spodaj v travi nekdo počepne
in si poscan briše spolovilo.
Obrnem se stran,
lepo so me vzgojili,
toda kakšen smisel ima,
bežati pred resnico ...
Kot bi nekdo rekel,
da ponoči ne dežuje.
Kot bi nekdo mislil,
da pod cvetočim drevesom ni smrti.
Potujeva,
da bi ti lahko sama odšla.

Mrtva roža

Si ženska, ki se vlačí ob meni,
kot cipa, kot pogrošen novec.
V roki drži pojemajočo svetilko,
videti je kot izumljen seksualni spomin,
ima ustnice mrtve ribe,
dlani posušene trske,
oči sive skale.
Paralizirana sopotnica,
prisotna, tudi ko ob odprtem oknu
preneha deževati.
Na ramena si nalagaš trupla stark,
pohotne mladce,
sinove psihiatričnih bolnikov,
očeta brez pogleda,
mater z drugega brega.
Mrtva roža si,
na preozki srajci hotenja.
Narediš načrt
za pot v osamo,
kjer se nihče ne boji svojega odseva,
kjer je tvoj dvojnik zazrt v črno zrcalo.

Dve himni

Pohajkujeva med dvema himnama,
na križišču božje nezainteresiranosti,
z dečkom, ki nosi v žepu slepca,
da bi strašil sončno svetlobo mladosti,
s poglavjem iz Claudelove igre,
v kateri Violaine reče,
da je dobro umreti, ko je vse končano.
Slaviva skok čez obzidje
zapuščenega vrta radovednosti
in koščico razuma.
Potem rečem:
“Dokler te ni, mi nič ne manjka,
ko si, mi je vse odveč.”

In podobno

Kaj si, ko nisi človek?
Kamnita ptica, razvlečen glas
brezsmiselne besede,
sfingin vprašaj,
Reka, ki odide s *Tujcem*,
se vrne v objem
in potem je dolgo molk ...
Mirujoča trpnost
in podobno,
odsekana roka
in podobno,
narcis, ki ne vem, zakaj vztraja z mano,
in podobno,
vsakdanja skrb
in podobno,
v dežju naslovov
in podobno,
tvoja usta, kje so tvoja usta
in podobno,
na obalo vrženi predmeti
in podobno,
interakcijska asociacija na mrtve oči
in podobno,
nekaj se bo zgodilo s časom,
nekaj se bo zgodilo s časom,
če boš še kdaj prišla,
a to ne bo več ničemur podobno.

Tine Mlinarič

Ptičje reči

Vitice

Nikjer odmeva,
nikjer klicaja.
Noč brez senc.
Ob jezeru
brez dna
in bregov.

Utrinek zvezde čisto
pri tleh.
Sanjal sem o *viticah*,
nevestah za noč,
ki mi odpirajo izhode,
vzdržujejo let lista –
in kar je na meni
vzšumevajočega.

Palček

Slišal,
videl,
stražil zaklad,
čuval reko,
zunaj in znotraj,
z dolgotrajnostjo
in nekvarljivostjo,
pobarvano
z *rdečimi* akvareli –
kakor čokoladna juha
ali džem sok,
ki ju pijem,
brez pomoči dlesni
in zob –

skozi grlno ožino,
za pljučni dih,
za srčni tik.

Menjave

Ko
se
namesto
o
sebi
začno
vprašanja
o
tebi

Ikarova perut

V tančicah,
daljših od noči,
na zračnih blazinah,
mehkejših od izvirov
rek.

Brez senc,
kakor sonce v zenitu –
v objemu
ptičjih
reči

vijuga
vitko telo.

Jobova plavut

Modro
je napolnilo,
kakor bi k Alici
zvabilo,
v svetlo noč,
na drugo lično stran,
brezmejno –

za spravilo pridelka
pod gladino,

kamor se ne hodi
po nogah.

Mana

Opoldansko
vroče
je prekrilo
otroka brez las,
sodom popotne vode
odškrnilo duri.

Kleti so izsušene,
poganjek
ovenel,
pomisel ubegla.

Skozi kljune ptičjega petja –
hrana trstičju
in dušam.

Obrat

Brez solz
poči meh
in odtoči
staro vino.

Zveri so pomirjene,
letni časi zamenjani.
Nova pot je
smer jutra,

ki zapolni
minljivi krak
noči.

Vrata

Iz ledenih rož
je izpraskal
cvetni prah

in ga potrosil
po tečajih
svojih vrat,

ki se –
za druge lahkotneje
odpirajo.

Skoznje
izstopajo
množinasti.

Papagaji

S sejalčevimi
prgišči
so rosili cukrčke,

v jeziku
zemlje,

s pomnoženji,
med –
njunimi.

Ptičja hrana

Čez-rasli jeziki –
poželi so žitno zlato
njive

in napolnili kašče,
rumeno.

Sedmi dan
odprli bi pokrov.

Da ne bi sami
bili,
k drugim šli,
z njimi
peli
z glasovi –
ki so od *vseh*.

Konec.

Samo Kreutz

Monoigra

namesto tebe se igram s seboj

tako se greš tudi skrivalnice
kar je čisto preprosto
le pretvarjati se moraš da se lahko
pregneteš v lastno senco

ob večerih postaneš trepet v temnih beločnicah meseca
zadnji prah sipkega spomina puščavskega pigmenta
ali zjutraj nihajoči klorofil sončevega drevesa

seveda si lahko vse ostalo

toda nikoli ne pozabi
globlje se skriješ težje se kasneje najdeš

zato se je bolje samo –

loviti

Počasneje, tišje

Hodi počasi –
počasneje.

Smejiš se: Norček, samo drevo si.
A vendar, moja razklenjena skorja
je tvoja obrnjena koža.

S pramočjo zelenečega bršljana.
Svedraš se skozme,
ko brazgotiniš moje besede.

Le hodi, počasneje.

Vame vedno znova
zasajaš svoje vezi, v katerih se na novo rojevam.
Čez vse te brazde spomina.

Zato golčim vate
s polglasom podivjale trate.

Hodi vendar počasneje –
tišje.

Nad večerom

nad večerom se rojeva žolto božanstvo

sonce se vegasto opoteka čez tista drevesa
nemirno razrasla povsem ob dnu blodečega pogleda
rogovile njihovih grčavih krošenj ti krajšajo obzorje
vsakič ko izmakneš lice razklenjenemu
valovanje zaloške
se skriješ med večerni šepet device
marije vnebovzete iz polja

tedaj jih ugledaš prihajajo spotegnjenih
udov po horizontali
čez fosilno oko okamnele davnine kakor tedaj kralji

cesta je naličena z venečimi odtenki škrlata
prav takšnih barv je kot ta iz letečega neba čez helsinki
tema se kradoma pozibava kakor stara črna mačka
prežeče igrajoča z odsevi nad opustelimi
škatlastimi postavami ječečih igral

na sredini raskave skorje asfalta gluhe šepave sence
ovijajo v prevelike temne frake
hiše grmovja trave sape

pa še

presušeno otroško drhtenje
zagozdeno oglašanje policijske sirene
pijanske krike blodnjavih nočnih veseljakov
kovinsko hlastanje rjastih prikazni

dokler ne bo za trudno večnost vse
prekrila vlažna membrana
mlačne spenjene krvi –

jutri navsezgodaj

Nemir hroščev

Ob večerih je nemir hroščev rjast.

Ker so poroženele dnevne barve
trepetavo zamuljile molčanje.

Sveže narezani žarki temnijo. Nad drobtino poletja.
Siveča senca
se daljša kot švigajoča tipalka.

S spotegnjenimi rameni se starčevsko
oklepa ristanca noči.

Ugledam se čez njena stoterna zrkla.
Niti ne tako temna
ne grozeča.
Le zaledenelo izčiščena.

Vem. Je svet.
Je vek.
Lepljiv hroščji nemir povsod.

Ležem. Z ličinkami, larvami, bubami ...
Grizem se skozi večere.
Goltam jih, kakor ostali ližejo življenje.

Presušeno skorjo.
Namakam v lastno polzeče tkivo
in si znova prisvajam njihov nemir.

A tokrat je manj –

rjast.

Milan Dekleva

Neznana številka

Veliko vrtno okno je meja v času. V hiši, kjer negibno stoji, s prsti, položenimi na polico, kot bi bila klaviatura in bi nanjo lahko igrala, se je čas ustavil. Ujet je v začetek enega, samo enega, zmeraj istega spomina. Zunaj čas teče: takrat je bil mraz, pod kolesi avtomobila, ki je speljal z dovoza, je škripal poledeneli sneg. Zdaj dežuje, trava ob grmičku rododendrona, ki pričakuje pomlad z napetimi popki, postaja zelena. Tudi kos, ki jo obiskuje vsako jutro, ni več tako nemiren, kot je bil januarja. Stoji ob grmičku in jo gleda, zelo mirno. Nikamor se mu ne mudi. Preživel je mraz, zdaj bo hrane dovolj in sonce je zavetnik letenja.

V trenutku, ko je avto speljal, je zazvonil telefon, o tem ni dvoma.

Takrat se ji to ni zdelo pomembno.

V trenutku, ko je na dovozu speljal avto, da so zastokale poledenele gume, je zazvonil telefon. Vstala je iznad spisa, še vedno tehtaje resnico, ki si jo je ustvarila o primeru, in prisluhnila zvonjenju. Bil je Samov prenosni telefon, spet ga je bil nekam položil in pozabil nanj. Danes ga bo rabil, je pomislila, na cesti nikoli ne veš, kdaj ti pride prav. Šla je proti predsobi in sledila zvoku; ja, bil je ob izhodnih vratih, na omarici za čevlje je zaslon modrikasto utripal.

“Prosim?” je rekla, ko je pritisnila na gumb in z drugo roko odpirala vrata, čeprav je bila prepričana, da je prepozno in je Samo že odpeljal. Ampak ni. Videla je avto, ki je stal pred drsnimi vrtnimi vrati, in moža, ki je z daljinskim upravljalnikom v roki stal ob njih in zmajeval z glavo.

“Samo?” je rekel oddaljeni ženski glas. Svetlo zvoneč, skoraj dekliški.

“Prosim?” je rekla telefonu. Povezava je bila prekinjena, na zaslonu je pisalo *neznana številka*.

“Sámo,” je zaklicala skozi vrata, “telefon. Nekdo te kliče.” In potem, čez nekaj trenutkov: “Kaj se je zgodilo?”

Videla je, kako se je mož sklonil in s prstom obrisal zaledenelo stekelce elektronskega senzorja. Ko je znova pritisnil na upravljalnik, je nad vrati zasvetila opozorilna lučka in vrata so se začela počasi odpirati. Z jeznimi, trdimi koraki se je vračal k hiši. Zdelo se ji je, da hoče poteptati mraz, ki mu je povzročil preglavice.

“Prekleta zima,” je zamomljal in vzel telefon z ženine razprte dlani.

“A nisi zadovoljen?” se je nasmehnila. “Saj ga boš vendar rabil.”

Za hipec jo je pogledal, potem pa sklonil glavo in spravil telefon v žep.

“Ne boš odgovoril?”

Med odhajanjem je zmajal z glavo. “Mudi se mi. Če je kaj nujnega, me bo že poklical.”

“Poklicala.”

Obstal je, na čuden način zasukal glavo, kot bi ga bolel vrat.

“Poklicala,” je ponovila. “Bil je ženski glas.”

“Tudi prav,” je skomignil. “Oprosti, res sem pozen. Drži se. Boš videla, da bo vse v redu.”

Poskušala se je prebiti skozi zapletene trditve, ki naj bi ji pomagale pri razsodbi. Smešno, je pomislila, da je pravni jezik zapleten zato, ker naj bi bil enoznačen. Predstavljala si je vzdušje v sodni dvorani, medtem ko končni govor pripoveduje v laških enajstercih in prestopnih rimah. Če novinarji govorijo o operetnih režimih, zakaj ne bi govorili še o operetnem sodišču? Misel jo je za hip razbremenila; razrahljala je temni voz el strahu, ki ji je zadrnil prsi.

Vstala je in si natočila novo skodelico kave. Za hip je pogledala skozi okno in videla sledi gum, ki jih je na dovozu pustil avto. Pravzaprav je videla mozevo odsotnost in začutila odtis svoje osamljenosti: sodbo bo morala sprejeti sama, čisto sama. Po izreku sodbe bo nekdo drug zaznamovan z neprehodno samotnostjo njene ocene. Kot že sto in stokrat se je pridušala, da bo opustila svoj poklic.

Pod tušem, ko so jo prijetno pikljale vroče kapljice vode, jo je preblisnilo, da je tudi njej večkrat zvonil prenosni telefon, a ni hotela sprejeti klica. Andreju, višjemu tožilcu na gospodarskem oddelku, je bila všeč in jo je zasipal s puhlim besednim dvorjenjem. Zakaj se ji je zdelo čudno, da Samo ni hotel odgovoriti *neznani številki*? Morda je bilo čudno le to, da je telefon zazvonil v trenutku, ko je zaslišala, kako je pod kolesi avta zastokal sneg?

Ko je pred sodno palačo zagledala grozdiče obiskovalcev in fotoreporterjev, je naglo spremenila smer hoje in se napotila k stranskemu vhodu. Kljub temu da je bila ena najmlajših in najuspešnejših sodnic, je bila do medijskega izrabljanja sodnih postopkov zadržana. *Pravo ni resničnostna predstava*, je izjavila v enem svojih odmevnih člankov v strokovni reviji.

Prijazni varnostnik ji je pokimal. Med tipkanjem osebne kode jo je z druge strani ulice razsvetlila bliskavica fotografskega aparata. Obrnila je glavo. Bradati mladenič je večkrat zapored pritisnil na sprožilec. Pohitela je in stopila v temo z marmorjem obloženega stopnišča. V nosnicah je začutila težki, postani zrak, ki mu je rekla *vonj pomembne ustanove*.

Razsodbo je pospremila z natančno pravno razčlenitvijo, v kateri je osvetlila nemoralnost, grabežljivost in odsotnost slehernega sočutja do prizadetih delavcev. Direktorju je očitala, da je podjetje denarno izčrpal in ga potem pustil propasti iz povsem sebičnih razlogov. Obdolženi jo je gledal z zaničljivo skrivljenimi ustnicami. Še dobro, je pomislila, da je prepovedala fotografitanje, sicer bi v dvorani izbruhnili pekeli. Direktorja so množična občila spremenila v lokalnega Razkolnikova, tovarniški sindikalni voditelji in opeharjeni, človeškega dostojanstva oropani delavci so zahtevali javni linč. *Pravo je eno, pravica drugo*, ji je v glavi poblislila misel znamenitega profesorskega kolega. A ugovor vesti, da bo obdolženca obsodila na najvišjo možno kazen, ki jo je predlagala tožilka in jo predpisuje zakonik, je preglasilo njegovo zaničljivo vedenje. Na zatožni klopi se je obračal in se nasmihal prijateljem, ki so sedeli med občinstvom. Vedela je, da jih preiskava in govorice povezujejo z nečednimi obdolženčevimi posli in da jih časopisi imenujejo *lokalna mafija*.

Po izrečeni kazni je v dvorani završalo. Obsojenčeva odvetnika sta staknila glavi in si nekaj šepetala, novinarji so vstali in stekli proti vratom, slišati je bilo vzklike odobravanja in potrjevanja. Nenadoma je skozi goščavo glasov priplaval besen falzet *Prekleta pizza prodana, pazi se!* in se zavrtinčil v njene možgane in v nenadni molk prisotnih ljudi.

Zaklenila je vrata in vključila protivlomni sistem. Še dobro, da je bil Samo tako odločen, da si ga namestita. Ko je pomislila na drgetavi bes v glasu, ki se je odbijal od sten sodne dvorane, jo je spreletel srh. S težavo je zagrnila zastore in se sesedla v naslanjač. Občutek nemoči je bil močnejši od občutka strahu. Ko je z negotovimi prsti po torbici iskala prenosni telefon, ji je na tla padlo ogledalce in počilo. Pobralla ga je; njen obraz je bil razrezan na tri dele. Zdaj sem pa res razcepljena osebnost, se je grenko nasmehnila. Poklicala je Sama. Po dolgem molku, ko je v slušalki praske-tala daljava, je slišala, da *naslovnik trenutno ni dosegljiv, pokličite kasneje*. Kako značilno za Sama, kadar ga najbolj rabi, je nedosegljiv.

Tišina v hiši je bila glasna, a televizorja ni hotela prižgati. Šla je do računalnika in odprla poštni predal. Kako pestra so naša digitalizirana življenja, se je nasmehnila, *digi daji po ritki nagi*. Prvo pismo, ki ga je odprla, ji je poslal Andrej. Namrdnila se je, a tokrat ni leporečil: pohvalil je njeno razsodbo. *Pravniki smo poslednji moralisti v nihilističnem*

svetu, je napisal, če odpovemo, bo naslednja stopnja razkroj vesti. Bila je presenečena. Na Andreja je gledala preveč površno.

Razmišljena je kliknila na naslednjo ikono. Na zaslonu se je pojavil njen obraz, ki ga je nekdo z računalniško montažo nalepil na tuje golo telo. Neki moški, ki je imel na glavi krvniško kapuco, jo je posiljeval in istočasno zabadal z nožem. Animacija je bila tako grozljiva, da ji je zamrznilo srce. *Plačala boš za svoje grehe, pravica je prasica* je ponavljal posneti moški glas, dokler ji ni uspelo računalnika ugasniti. Kar z glavnim stikalom, ker so se ji roke preveč tresle, da bi lahko uporabila miško.

Dlan, v kateri je stiskala telefon, je morala nasloniti na mizo, da je lahko poklicala moža: *naslovník trenutno ni dosegljiv, pokličite kasneje*. Sovražim to zagamano gigaherčno življenje, se je pridušala, sovražim umetna dotikanja. A potem je pomislila, da je imela srečo, ker jo je nekdo posiljeval in ubijal na zaslonu, *virtualno*. V nasprotnem primeru bi njeno telo v *resnici* ležalo na tleh, v mlaki krvi. Ko je tako razmišljala, se je dejansko počutila na tleh.

Čez čas so njeni možgani začeli delovati obrambno; *kaj pa boš dosegla s tem, da se smiliš sama sebi?* Zazdelo se ji je, da je z glavo zaplavala v oblak, svet se je zmeščal; vedela je, da je občutek povezan z naraščanjem serotonina. Sploh ni bilo več hudo, vstala je, se sprehodila do okna, pokukala skozi zavese. Čez cesto, ob magnoliji, ki je še vedno spala (žarite, žarite bakle zgodnje pomladi), je stala blondinka. Ja, blondinka, to je bila prva asociacija. *Lady Gaga, ki gaga v njeno okno*. Le da je bila oblečena, *odeta* v moden zimski plašč (*Desigual?*). Negibno je strmela v okno. Ne, ni nevarna, si je rekla, ta že nima zveze s falzetom in internetno grožnjo.

Oglasil se je drugačen zvonec, signal hišnega telefona, na ta aparat jo je vedno poklicala mama.

“Mama?”

“Nič takega,” je zaslišala, kot bi se mama vnaprej opravičevala za klic. “Lahko govoriš?”

“Ja, seveda,” je rekla.

“Hotela sem te vprašat, kaj naj kupim Samu. Za rojstni dan.”

“Ne vem.”

“Ne veš? Ni mogoče, da ne bi vedela. A ni tvoj mož?”

“Ja, je. Ker ima skrbno ženo, mu nič ne manjka. Po mojem čisto nič,” je dejala po kratkem premisleku.

“A je doma? Ga bom kar sama vprašala.”

“Ne,” je zavzdihnila. “Na Dunaju. Poslovno.” In v tem trenutku ji je šel skozi možgane ledeni, zmrznjeni zvok gum, ki zdrsavajo na dovozu. *Zadnji zvok Samove bližine v trenutku, ko je zazvonil telefon.*

Ko tudi ob tretjem klicu ni dobila zveze z možem, ji je postala vse glasnejša tišina dóma nevzdržna.

V poznem popoldnevu se je napotila proti mestu. Ulice so bile polne avtomobilov, večina ljudi se je šele vračala iz služb ali nakupovanj. Razmišljala je o tem, kako dnevi odtekajo v prazno: je bilo svarilo iz sodne dvorane tudi dramilo? Je bilo zvonjenje telefona v trenutku, ko je Samo na dovozu pognal avto, tudi klic k budnosti? Je bila blondinka, ki je gagala v njena okna, povezana z *neznano številko*? Ah, je zmajala z glavo, preveč sem napeta. Strah in stres ob razsodbi sta opravila svoje. Nikoli nisem zaupala nekakšnim ... *usodnostim*. Nenadoma so se izložbe, mimo katerih je hodila in jih sploh ni opazila, obarvale z oranžno svetlobo. Ustavila se je in se ozrla: zadaj, za steklenim prizidkom Narodne galerije in zamolklo olivnim zelenilom hriba, je zahajalo sonce. Prostor med vrhovi smrek je mistično žarel.

Kar naenkrat je bila pred sodiščem, sama ni vedela, zakaj. Pred vhodom ni bilo nikogar, zato je stopila tja, pozdravila varnostnika in odšla do svoje pisarne.

Še enkrat in zelo natančno je brala spise, povezane z današnjo razsodbo. Ja, si je rekla, imela sem prav. Ta človek je pokvarjen do dna duše. Najbrž mu vzdevek Hudodelec nismo pripisali samo zato, ker je nesramno bogat. Odleglo ji je. Ko je potrkalo in je vstopil Andrej, ga je bila v resnici vesela.

“Čutil sem, da boš prišla,” se je zasmel. “Čakal sem in čakal v tej zakleti graščini ... in zdaj si tu, princesa iz sanj.”

“Plemeniti vitez iz La Manche,” je sprejela besedno igro, “imam predlog. Življenje je sen, trd in neusmiljen sen. Bi ga zmehčal s kozarcem andaluzijskih solz?”

“Kaj se je zgodilo?” je presenečeno rekel Andrej. “Si končno spoznala zmoto in zapustila moža?”

“Na Dunaju je,” je odvrnila, medtem ko je pospravljala spise in jih zaklepala v omaro. “Ne vem, zakaj me ne pokliče. Skrbi mi povzroča.”

“Saj bo poklical, Dulcineja. Županova tajnica in mestni protokol zahtevata svoj čas.”

“Prav nič smešno, Andrej,” ga je očitajoče pogledala. “Ne izzivaj usode!”

Vino je bilo sladko in je dišalo po morju. Okno lokala je bilo obrnjeno proti reki, videla je osvetljene stebriče Čevljarskega mosta in pod žalobno oskubljenimi vrbami modrikavo pobliskavanje vode. Ni vedela zakaj, a reka jo je vedno navdala z otožnostjo. Če je duša večna, kdo se kopa v melanholiji minljivosti? Odgovor je prišel kmalu, z mravljinci na notranji strani stegen, s prijetno toploto, ki se je širila v sotočje nog in naprej proti

trebuhu. Telo se je branilo z žgečkljivim užitkom. Kradoma je pogledala Andreja: je vzdraženost povezana z njim?

Zamišljeno jo je opazoval, v zenicah je imel ikre *poredne* želje, krpice *prepovedane* želje. Tako se ji je zdelo. Če ni bilo vse skupaj projekcija in prevara njenih čutov. Mogoče se preizkus ljubezni začne tako, s telefonskimi zvonjenji, na katere ne odgovarjamo?

“Verjameš v *usodnosti*?” je vprašala. Sladka mrščavica kože se je polegla.

“Imaš v mislih najin romantični večer?”

“Resno sprašujem. Verjameš, da so naša življenja vpisana v knjigo usode?”

“Do vseh podrobnosti? A ni to nekam zastarelo? Nekakšen kreacionizem? Saj vendar ne misliš, da je bila tvoja današnja rabsodba vnaprej določena? Kaj pa svobodna volja in te zadeve?”

“Hm,” je vzdihnila. “Svobodna volja je lahko vračunana v usodo. Svobodna volja je lahko spremenljivka med dvema točkama, ki sta določeni.”

“Rojstvo in smrt?”

Pokimala je. Dvignila je kozarec in odpila požirek vina. Na ustnicah je začutila grenko sladok okus, ki jo je spominjal na vonj po morju. Le da mu je bil dodan vonj po vršičkih cipres. Čisto določenih cipres! Tistih, ki so, sklonjene proti Furlanski nižini, trepetale v burji nad Gonjačami, kjer sta s Samom objeta opazovala meglice nad Beneškim zalivom. Da bi bil ta *okus* spomina vpisan v knjigo usode, bi bilo pa res čudno, si je rekla.

“Ja. Rojstvo in smrt. Ne nad prvim ne nad drugim nimamo nobene moči, a ni tako?”

“In kdo je avtor veličastnega fascikla? Mož z dolgo belo brado, ki se raztaplja v meglicah Beneškega zaliva? Mož, ki ni večno mlad, tako kot podoba Dorian Gray, ampak je večno star in nikoli ne spi?”

Kozarec, ki ga je postavila nad mizo, je žvenknil, roka ji je zadrhtela od presenečenja.

“Beneškega zaliva? Zakaj si rekel Beneškega zaliva?”

“Kaj jaz vem,” je zamahnil s prsti. “Ali pa Biskajškega. Ali pa Azteškega, če ta sploh obstaja.”

Molče je gledala reko, njena gladina je postala še temnejša, čadasto modra.

Ko sta z Andrejem molče stopala proti Križankam, jo je obšla slutnja, da je nekaj narobe. Najprej je pomislila na Sama, a takrat sta se izza temnega vogala za srednjeveškim obzidjem izluščili postavi in se napotili proti njima. Prijela je Andreja za zapestje, zastala, kot bi hotela zbežati. Odkimala je. Prišleka – robustna, omarasta, bradata, s kapama na čelu – sta jima namesto pozdrava pljunila pred noge.

“Praznujemo?” je zarežal eden od njiju, na licu je imel brazgotino. “Prebrzo, mala,” je iztegnil roko proti njenemu vratu, da se je prestrašeno odmaknila. “Zmaga še ni pravo močna.”

“Pravno mučna,” je zlobno pripomnil drugi in ju škilavo premeril. Stopil je korak vstran in naprej, da bi ne mogla zbežati. “Se bomo pritožili na vrhovni sud u Šengen, če bo treba. A bo treba?”

“Ne!” je odkimal brazgotinasti, segel v žep in si začel natikati rokavice.

Andrej se je nepričakovano zasukal in z obema rokama odsunil škilavca, ki je izgubil ravnotežje in se opotekel.

“Beži,” ji je zaklical.

“Opla!” je siknil škilavi, “za ljubav se umire. Bom ti že jaz pokazal, jebač!”

Otrdela je od strahu.

Nekaj metrov za vsiljivcema so se s treskom odprla gostilniška vrata. Iz krčme se je usula skupina mladeničev, spremljala sta jih smeh in pijansko kričanje. Ko so ocenili stanje na ulici, so utihnili in se jim približali.

“Oho,” je vzkliknil obritoglavca z modrimi očmi, “kaj dogaja? A? Fantje, o tem sem vam govoril!” Iztegnil je roko in pokazal na bradata moška. “Povsod so, pizde voluharske! Kamor se obrneš, evo to golazen! Treba jih bo pomendrat kot ščurke!”

“Ti si golazen, Slovenček. Gnida brez jajc.” Škilavi je iz žepa potegnil pištolo in jo uperil v obritoglavca. “Koga boš ti pomendral, pizdek?”

“Pusti!” je grozeče ukazal brazgotinasti. “Pusti, mame ti! Imamo mi časa več kot ti posranci.” Ščetinasti omari sta se ritensko umaknili nekaj korakov, potem pa izginili v temi za voglom.

Začutila je, da teče in hlipa, zatikajoče se noge so jo nosile k osvetljenemu obrežju med nočne sprehajalce. Šele ko je prihlipala v beli stožec svetilke pod kostanjem, se je ustavila in pogledala, kje je Andrej. Dohitel jo je in ji obrisal lice, po katerem so polzele solze.

Ko sta pred hišo stopala iz taksija, je slutnja pokazala drugačen obraz. Ne, pred ograjo ni bilo blondinke, ampak policijski avto z ugasnjenimi lučmi in v njem obrisi uniformiranih postav. Začutila je, da ji srce utripa v vratu, na hitro in drobno, kot bi bila sinica. Ozrla se je v hišo. Okna so bila cela, vrata, kot kaže, niso bila vlomljena. A to je ni pomirilo, sploh ne. Živci so se ji vozljali, misli zatikale. Kar se v možganih še ni oblikovalo v spoznanje, je bilo več kot ugibanje: nagonsko vedenje. Klecnila je. Če je Andrej ne bi prijel za komolec in jo podprl, bi se zvrnila na pločnik.

Svetloba v dnevni sobi je bila razpršena in motna. Zdelo se ji je, da ljudi opazuje skozi vodo, *potopljena*. So bili štirje? Jih je bilo pet? Je bila mama že tam? Tudi besede, ki sta jih izgovarjala policista in njuna kolegica, so

brbotale, izgovorjene so bile v vodi in so klokotale. Le da za sabo niso puščale mehurčkov. Niso bile zračne besede, bile so trnove besede. Zato so bolele. Kaj sploh hočejo od mene, se je spraševala, saj zdaj vem. Ali pa ji ni bilo jasno? Pač pa je zelo jasno videla kosa na veji jablane pred oknom. Kaj dela tukaj, saj je vendar temno in je noč in bi moral spati. A bil je tam in jo je gledal in pel. Ni slišala zvokov, ampak barve, ki so kapljale na parket pred oblazinjenem divanom in se spreminjale v mavrično lužo. Luža sredi vode? Andrej je rekel *saj to ni mogoče*, tako se ji je zdelo. Policistka je rekla *potrebna bo identifikacija, saj razumete*. Pokimala je, čeprav je že takrat vedela, da identifikacija ni mogoča, ugotavljanje istovetnosti ni mogoče. Nič ni istovetno z ničimer in zakaj bi bil Samo mrtev? Ji je policistka držala na čelu moker robec? Zakaj pa? Zakaj pa, če so vsi potonili in v vodi brbljajo in se dušijo? *Uboga moja, uboga moja* je ponavljala mama, zato ji je porinila kazalec v usta in ga pritisnila ob brbotajoči jezik. Potem ji je padla okrog vratu.

Od takrat, ko je pod kolesi avta zastokal sneg, je veliko vrtno okno meja v času. Kot kaže, se je čas v tistem trenutku razcepil in teče v dve smeri, pomisli. Reka je tekla samo na levo, samo na levo. En tok časa pa se kar naprej vrača k zvonjenju telefona. Kot bi bilo zvonjenje ujeto v vrtinec, ki eni in isti misli ne pusti odteči. Je to istovetnost, ponavljajoča, kljuvajoča, nesmiselna misel?

Rekli so, da se je nesreča zgodila blizu avtocestnega izvoza za Gradec. Tisti del ceste dobro pozna, s Samom sta ga večkrat prevozila. Samo je dober voznik, si reče. Samo je bil dober voznik, si reče in vzdihne.

Zapisali so, da je nastala kolona, ker je *domači voznik*, starejši advokat iz Gradca, zapeljal na avtocesto v *nasprotno, napačno smer*. Pisalo je, da je bila *neverjetna sreča, čisti čudež*, da ni takoj prišlo do trčenja. Avtomobilisti, ki so vozili proti Dunaju, so se pravočasno ustavili in tudi gospod odvetnik je ustavil ob ograji na prehitevalnem pasu.

Sporočili so ji, da je *avto z ljubljansko registracijo* ustavil in je voznik prisebno vklopil vse štiri opozorilne utripajoče luči. Za njim sta, kot je pokazala preiskava, ustavila še dva avtomobila. Tretji, temno moder volvo karavan pa ne. Avto, ki ga je upravljal vinjeni hrvaški državljani B. M., je z veliko hitrostjo trčil v zadek toyote. Udarec, so pisali časopisi in ponavljali televizijski reporterji in očitvidci nesreče, je bil tako močan, da je volvo v visokem loku poletel naprej in treščil na streho *avta z ljubljansko registracijo*. Avto je *dobesedno sploščilo*, so poročali, zato je bil voznik *takoj mrtev*.

Na licu mesta in v trenutku mrtev, tako so ji razložili in jo s tem tolažili. Ampak čas se ni razcepil v trenutku, ko je dojela pomen besed, ampak takrat, ko je zazvonil telefon.

Če *neznana številka* ne bi poklicala, bi bil Samo morda še živ, si reče. O tem razmišlja kar naprej. Najprej je bila od misli čisto razbolela, potem le še utrujena. Zdaj ne razmišlja več o *deležu* krivde, ki ga zaseda v prepletu naključij med zvonjenjem in nesrečo. Če ne bi pohitela za Samom in ga poklicala k vratom ... Če ne bi zamrznila šipica elektronskega senzorja ... Če ne bi, kot je izvedela pozneje, zaradi zdrsa tovornjaka zaprli odseka štajerske avtoceste in preusmerili prometa na lokalno cesto ... se Samo ne bi ustavil pred gostiščem Štible ... in se v nepravem trenutku znašel v koloni vozil pred Gradcem.

Že sto in stokrat se ji je zazdelo seštevanje naključij, ki so pripeljala do usodne nesreče, nesmiselno in celo neumno. Potem se ji je v glavo zadrila misel, da je bil pomemben samo prvi če, ki je sprožil niz sledečih si, med seboj povezanih dogodkov. Pomemben je bil samo klic neznane ženske, ženske brez obraza. Pomemben je bil le glas, s katerim je izrekla ime njenega moža. Zvenenje besede *Samo?*, ki se je v njeni glavi razraščalo kot moreča senca in rakasto tkivo. Vsi ostali dogodki so bili le posledica. Zvonjenje telefona v trenutku, ko so zaškripale gume na dovozu, pa je bilo *vzrok*.

Ampak zvonjenje telefona ne more *sprožiti* usode, si šepeta, medtem ko gleda mirne kosove oči, ki meditirajo na vejici *v tistem drugem času*. Usoda ni nekaj, kar bi lahko pognal v tek, tako kot poženeš v tek uro, ko ji vstaviš baterijski vložek ali ji naviješ vzmet. Usoda – če je – je v vsem. Ždi in čaka. Kot virus, ki se še ni aktiviral. Ali norost, ki spi v sinapsah živčevja, naša tiha spremljevalka, naša bleda Trnuljčica. Usoda je večni *je*, si reče in stisne ustnice. Saj pravimo, da se je ne da spremeniti. Kako bi bila lahko *jaz* kriva ali sokriva za *nespremenljivost*? To bi bil vrhovni nesmisel!

A kdo je rekel, da je občutek krivde nekaj smiselnega?

Briga me usoda, se nasmehne *na tej strani šipe, na tej strani časa*. Najti moram žensko in *ugasniti* njen glas, *izbrisati neznano številko* iz možganov glaprsiželodcanohtov.

Ko vstane in odpre okno, *na dovozu zaškripa sneg pod kolesi avtomobila in v predsobi zazvoni telefon*.

Feri Lainšček

Orkester za poljube

Odlomek iz romana¹

Bilo je to v tistih časih, ko se je veliko mrtvih vračalo.

* * *

Od velike morije, ki je zdrobila mogočna evropska cesarstva, se zažrla v mnoge njihove svetovne kolonije in pobrala devet milijonov duš, je minilo le dobrih deset let. Začenjalo se je leto 1929, ki se kljub divjemu zvonjenju kurentov in obsedenim priprošnjam pred posvečenimi oltarji ni in ni moglo prav začeti. Zima je namreč še zmeraj imela sedem glav, hribi in doline so bili njeno otrplo telo in zaledenela reka, ki se je vila proti nedosežnemu jugu, je bila skrita žila, po kateri tu verjetno niti ni več tekla zemeljska kri. V komaj prehodnih mestnih katakombah pod gradom grofice Herberstein je primanjkovalo drv, po okoliških vaseh in trgih je primanjkovalo vsega, v nebeški tišini še bolj oddaljenih vasic in kajžarskih zaselkov pa so mnogi že povsem opustili upanje. Smrt si je zdaj res nadela bel obraz, njen hlad se je iz zastrtih globin dvignil povsem na površje, zavlekel se je bil med ljudi in je bil vsepovsod – meja med vdihom deviške čistosti in izdihom človeške grešnosti je bila nekje v zraku, tam torej, kjer je ni bilo mogoče niti predvideti niti določiti. Šel si pač in se nisi več vrnil, zaspal si in se nisi prebudil, ali pa še tega odmika ni bilo vmes, temveč si kratko malo omahnil v sneg.

Kot bi gospodar pobil muho.

Kdo je bil gospodar, pa je bilo znano.

Tako kot so bili ljudje tod prepričani, da je bila minula vojna bič božji, ki je udrihal povprek in v imenu višjega smisla ni smel prizanašati

¹Roman bo letos izšel pri Študentski založbi.

z usmiljenjem, so revščino, ki se je samo še razpasla, doživljali kot bolezen. Bila je nekaj, kar se ni dotaknilo vseh, izbirala je med tistimi, ki si niso dovolj prali rok, izpraševali duš, dajali miloščine – bila je skratka kazen za grešne rodove in nove izgublence. Neizprosna zima, kakršne se še starci niso spominjali, pa je pri tem le pomagala, saj je laže vstopala tam, kjer na oknih ni bilo šip, na podbojih hrastovih vrat in ob peči ne več suhljadi. Laže je tudi prišla v telo tam, kjer na mizah ni bilo mesa in slanine, ali vsaj v zabelah svinjske masti, temveč so ljudje dan za dnem jedli le pusti krompir in repo. Pomorila je bila najprej najbednejše mestne brezdomce, nato so jih jeli trde najdevati tudi po grajskih pristavah in kmetjskih skednjih, nemalokrat je kateri obsedel kar v pustoti, kjer sta zmrzal in veter iz njega do jutra napravila strašilo.

Takrat so rekli, da je srečal peklenščka.

Hudič namreč ni pobijal z nevidno roko, kot je to počel gospodar, temveč je siromaka zmeraj prej osebno pozdravil in se ob tem na različne načine zabaval. Če je prišel po pijanca, mu je prinesel žvepleno pijačo in z njim celo nazdravil, če je prišel po lajdro, ji je dvignil krila in jo še zadnjič osmolil med nogami, če pa se je spraval na otroka, se je lahko celo spremenil v Miklavža in ga slepil z darilci, kakršnih nesrečnik ni še nikoli dobil. Táko srečanje se je, skratka, sprva spreminjalo v razuzdano veseljačenje, ali vsaj srčno veselje, nato pa, ko je bilo za smrtnika že zanesljivo prepozno, mu je hudobec počasi razkrival svoj pravi namen. Zlate nebeške trobente so se med vse glasnejšim krohotom spreminjale v sajaste troblje kovaških mehov, spoznanje pa se je odstiralo kakor čebula, ki se je sama lupila in je pod vsako plastjo postajala vse bolj grenka. Zalile so ga naposled solze, ki se niso posušile, temveč zmrznile. Po kogar je prišel zlodej, namreč ni šel z upanjem na drugi svet, zato so bili obrazi teh mrtvecev zares strašljivi. Čeprav ni nihče natančno vedel, kaj se jim je pred koncem v resnici dogajalo, so pričali o neznanski grozi. Izbuljena zrkla, režeče se čeljusti in sršeci lasje, vse to je ustvarjalo podobe blaznežev, ki so se očividcem globoko vtisnile v spomin, zato se je bilo bolje še pravi čas obrniti stran. Toda, tudi ti, ki so se res obrnili stran, so potem le želeli vedeti, in tudi zato se je o srečanjih s peklenščkom zmeraj veliko govorilo. No, eno je bilo skoraj gotovo, taka njegova zemeljska opravila niso bila povezana z božjo kaznijo, delal je na lastno pest in za svoj užitek – prišel je, kadar se mu je le ponudila priložnost, pograbil, kar mu je bilo dosegljivo, in se nato režal vsemu stvarstvu v brk, da je odmevkalo med nebom in zemljo. Bil je pač z dveh svetov, a nikjer ga niso marali.

Le redki, ki so v teh ubožnih časih ostali brez strehe nad glavo in tudi niso imeli rodbine, da bi se lahko k njej zatekli, so imeli to srečo, da se jih je usmilila občna uprava in jim dodelila posteljo v mestni hiralnici. Bili so to zvečine ostareli hlapci in dekle, pa tudi dninarji iz premožnejših okoliških občin, ki so lahko plačevale oskrbo. In če kdaj, potem so se ravno sredi te krute zime zavedli, kakšna je bila to pravzaprav milost in navsezadnje tudi razkošje. V lončenih pečeh so tu vsake toliko celo podkurili, shrambe v kuhinji so bile kar založene in tudi kotli za prekuhavanje perila in posteljnine niso nikoli povsem zamrznili. Para, ki se je dvigovala iz njih, je talila sneg in mraz ga je sproti spreminjal v ledeno satovje, zduh po scalini in lugu pa se je sukal po dvorišču in se kdaj zavlekel tudi daleč po ulicah proti središču mesta. Čeprav je bil kajpada gabljiv in za nevajen nos včasih hudo neprijeten, je ta čas vendarle pričal tudi o gorkem zavetju hiralnice, pa tudi bolnišnice, ki je bila tik ob njej. Prinašal je okus iz kraja, v katerem je bilo ljudem še mar za siromaka. Takih krajev pa je bilo zdaj na tem svetu malo. Velika vojna, ki se je sicer končala že pred desetletjem, je na svoj način še zmeraj izzvenevala v mnogih dušah in jih čudno spreminjala. Srca mnogih, ki so sicer že nehali žalovati za izgubljenimi, so sčasoma otrdela, tisti pa, ki so še zmeraj koga čakali in verjeli, da bo ravno njih odrešil čudež, so bili povsem zaprejeni v to svoje noro upanje in jih drugo sploh ni zanimalo. Še huje je bilo s tistimi, ki so sami preživeli kako kalvarijo v Galiciji ali na Piavi, saj je bila zanje zdaj vsaka druga nesreča nezatna in trpljenje nevredno. Razen tega pa je bilo tudi res, da se mnogim še zdaj ni godilo prav nič bolje kot med vojno, zato so omagani greneli in so se v mislih že poslavljalji od življenja. Strlo jih je lažno upanje, ki ga je mir svoj čas glasno razglašal, nato pa se v težko pričakovanem olajšanju spet niso imeli česa oprijeti. In ob kom je navsezadnje lahko razboleli bolj prostodušen kot prav ob betežnem?

No, ampak, ta vonj, torej – seveda ni bil le skomina, temveč tudi vaba. H kotlom za hiralnico se je prišel vsak čas kdo pogret. Običajno so bili to konjarji, ki so v bolnišnici na koga čakali, ali obiskovalci, ki se jim ni ljubilo takoj stopiti do bolnika, vmes pa so bili vse pogosteje tudi taki, ki so primahedrali naravnost. A takega je stari Kutnjek, ki je tu skrbel za kotle in peči, seveda takoj prepoznal. Povlekel si je bil tedaj prešito in pod brado tesno zavozlano huzarsko kapo samo še bolj na oči, se nekako ves prihulil kot mačka, ko se boji za skledo, in se začel mrmraje pogovarjati s predmeti, ki se jih je dotikal. “Bo kaj haska iz tebe, mater ti tvojo leseno, ali si duh?” je rekel polenu, ki ga je v vrhom vojaškega škornja potisnil še globlje v žerjavico. “Ti boš pa tudi zgorela, če ne boš mešala, kot je treba,” je zagrozil svoji velikanski zlizani kuhalnici, ki seveda ni bila čisto

nič kriva, da v njegovih rokah ni bilo več nekdanje moči. "Čuj, kaj se pa ti zdaj greš, mater ti tvojo plehnato?" se je nato že hudoval nad pokrovom, ki se ni ravno prilegel. "Rekel sem že stokrat upravitelju, da s plehom tu nimamo kaj početi, saj za nas je še gus prelahak," je zategnil in si ihtavo zvlekel rokavico, ki jo je premočila vrela voda. "A briga to upravitelja, mater mu, če bo Kutnjek enkrat ostal brez rok," je potisnil prste v sneg in šele takrat tudi zares zatulil.

"Se lahko samo malo pogrejem?" je tako prišli le prišel do besede.

"Malo," ga je prvič pogledal naravnost. "Če veš, kaj je to – malo?" je takoj tudi vprašal. "Ker malo je malo, pa ti mora biti dovolj," je zažmirkal. "Mater ti, jaz tu lepo razkužujem, ti mi pa nosiš bacile," je čez čas pojasnil. "Še zaprli me bodo, če pride nadzor."

"Ne bodo, ne," je zašepetal možak, ki si je z vidnim užitek grel hrbet.

"Da ne?" je naglo vstal Kutnjek. "Kot da ti o tem sploh kaj veš?" je odmahnil. "Briga tebe za higieno in celi svet," je obupal. "Saj se še posrati ne veš drugje kot za grmom," je začel prazniti kotel in je na obiskovalca pozabil.

Tako je lahko srečnež ostal dlje kot samo malo. Dano je bilo njegovim zaledenelim kostem, da so se počasi odtajale. Po dolgem času se je lahko zopet brez navora prestopil in se pretegnil, kot bi se ravnokar zbujal. Začutil je tudi srce, ki se je prav tako zganilo in mu pognalo kri po žilah, prebujati se je jelo v njem življenje in postajalo spet lakomno. Odpel si je razpadajoči šinjel in ga tiščal k peči, da bi se tudi vlažno in plesnivo blago dodobra napilo gorkega, vmes pa je čez ramo zrl po trncah, ali bo kje šla kaka strežnica ali sestra. Razvedelo se je namreč tudi, da iz tukajšnje kuhinje včasih kdo kaj dobi. Bile so to sicer res pomije, med katerimi je bilo le redko mesa ali kruha, a je bilo vsaj nekaj, zdaj ko že dolgo ni bilo sadežev in plodov, pa tudi ne listja in trave. Vbogajme iz hiralniške kuhinje je bil pičel, ker so oskrbovancem obroke delili po mericah, na ostanke pa so to zimo vse bolj prežali uslužbenci. Naposled je upravitelj zaradi vse pogostejših preprirov, ki so mu nekako prišli na ušesa, tako razdeljevanje celo prepovedal. Sestavljati so morali poslej spiske, ki so določali vrstni red upravičencev, ostanke pa so med zaposlene delili po mericah. A tudi tako blagoslovljena rešitev pač ni razrešila vseh zapletov. Večina je bila ob čakalnih vrstah v zadregi, nekateri so se jih tako sramovali, da se raje sploh niso pribelžili, tretji pa so lepo še naprej kradli.

"Hej!" je tedaj ves v spozabi vzkliknil vsiljivec in se med plahutavim poskokom skorajda slekel iz razpetega šinjela. "Hej, vi," je podrsavajoč po zaledenem dvorišču stekel za sestro, ki je s praznim medicinskim pladnjem v naročju prihajala med oboki. "Čakajte, no, gospa," jo je prosil

z vsem telesom, dokler ni naposled zastala. “Ali imate kaj?” si je zanesel razprto dlan k ustom. “Ali lahko prosim?” se je počasi, najprej z enim, nato še z drugim kolonom spustil pred njo na tla.

Mlada ženska, ki si je na poti iz sanatorija plašč le ogrnila, si je preprijela ovratnik in ga povlekla pod brado. Zdelo se je, kot da se je klečečega celo ustrašila in da zdaj tuhta, kako naj se brani. Njen lepi blede obraz se ji je v tej otrpli preži samo še zožil, njene velike oči pa so bile modre – modre, kot je nebo le sredi najčistejšega poletja, je pomislil berač, prepolne tistih čudežnih nebesnih barv, ki jih morda sploh ne bo več dočakal, ga je spretelo in je v tem zrenju začuda nehal misliti na hrano, temveč je zdaj kar tako razmišljal o življenju in tistih redkih dotikih lepega, ki so nam kdaj dani. Zdelo se mu je, kot da bi prav takšne oči že nekoč videl, a je zaman tipal za njimi po spominu, zato je bil bolj prepričan, da jih je že od nekdanj nosil v sanjah in jih je zdaj našel – ampak, čemu? Nobenega smiselne odgovora ni bilo na vprašanje, zakaj ga je ta njen široki pogled tako opijanal, še manj je seveda razumel, kaj bi lahko to pomenilo.

Ženska je bila pač lepa.

Toda bilo je na obeh dravskih bregovih veliko lepih žensk in tega je bil vajen.

Ampak, te njene lepe oči – ali so bile res samo lepe ali je bilo v njih še kaj? Če bi rekel, da so se mu zdele skrivnostne, jih to ne bi dovolj opisalo. V njihovi globoki modrini je bilo nekaj bolj zgovornega. Takšna se mu je včasih zdela samota ptic v višavah, ki jim ni bilo videti konca. In zavest o izgubljenosti v tistem brezkončju ga je napolnjevala z otožnostjo. Ja – in prav to je zdaj čutil v očeh te tuje ženske, ki jo je bil nameraval prositi miloščine.

“Oprostite,” je šepnil, ne da bi se sploh zavedal. “Res mi oprostite,” se je počasi dvignil. “Saj ni treba,” je otrese. “Saj niti nisem lačen...”

“Uš!” je bil tedaj ob njem že tudi Kutnjek. “Pa je prosil, da se bo samo grel!” je ves zadihan od vznemirjanja pojasnjeval sestri. “Mater ti petlarsko!” je zavihtel kihalnico in jo obrnil kot sabljo. “Saj ste hujši kakor golazen,” se je komaj zadrževal, da ga ni kresnil po temenu. “Spravi se mi pri priči z dvorišča, ali pa te nataknem na tole,” ga je nato sunil pod rokav med rebra.

“Čakajte, čakajte,” je s pladnjem stopila vmes ženska. “Saj ni nič takega,” je dejala s prav blagim glasom. “Možak bo prišel zadaj za kuhinjo, jaz pa bom šla pogledat, ali se mogoče kaj najde,” se je zdelo, da se je celo nasmehnila.

“Ampak, gospa Tereza!?” je odstopil stari in se po mačje ozrl naokoli, kot bi bil oprezal, ali ni tega, bog ne daj, zdaj kdo slišal. “Saj vendar veste,

da mu ne smete dati," je ves pretresen dejal za zobmi. "Najstrožje je po novem to prepovedano."

"Eh, moj Kutnjek," se je sestra zdaj res nasmehnila. "Kaj vse je danes že prepovedano," se je obrnila na petah in tujcu z brado pomignila, naj pride zadaj za kuhinjo. "Če bo zaradi ene kruhove skorje propadla hiralnica, potem pač ni vredno, da sploh stoji," je dodala bolj zase in z dvignjeno glavo odšla proti glavnemu vhodu.

Starec je nameraval še nekaj reči, pa očitno ni našel besed, ki bi jo morda lahko še ustavile. Bilo je v njenem glasu in drži nekaj, kar mu je v hipu vzelo moč. Zato tudi tujca ni več niti pogledal, temveč je stisnjenih zob odskakljal nazaj h kotlom. Zapičil je kuhalnico v krop, preobračal je rjuhe, da so se napihovale, delale velike balone in sikale, kot bi bile med prevretim perilom skrite kače, para, ki se je dvigovala iz kotla, pa ga je kmalu celega prekrila. "Prekleti smrad," si je pravil. "Mater tu," je ponavljal. "Ali je to sploh normalno, da mora pošten človek celo življenje tujo scalnico prekuhavati?" se je spraševal na robu joka. "Nazadnje pa si s tem spet ne odreši duše, ampak bo potem lepo še naprej tam zgoraj stražaril pri kotlih," se je spopadal z dvomom. "Ej, Kutnjek, Kutnjek," je omahujoč vzdihoval iz pare. "Zakaj te ni mati že takoj spustila v vodo?" je vzklikal. "Takrat, ko še nisi znal plavati. Veliko hudega bi ti s tem prihranila in zelo bi ji bil zdaj tam v nebesih hvaležen."

* * *

Zdelo se je, da ni potem nihče ničesar slišal niti videl, pa ni bilo tako.

Upravitelj hiralnice doktor Kūhar je naslednji dan takoj ob prihodu naročil pisarju, naj mu prinese kartoteko Terezije Jurša, pomožne sestre, zaposlene na medicinskem oddelku. To seveda ni bilo dobro znamenje. Iz upravne pisarne je po hodnikih zavela tišina, ki se je širila hitreje kot slaba novica in slutljivo napovedovala, da se bo nekaj zgodilo. Slišati je bilo zato to dopoldne po sobanah le vzdihne, prdce in kašlje obnemoglih starcev, osebje pa je raje molčalo in ni želelo niti ugibati, zakaj si je upravitelj tokrat vzela kar nekaj ur za kartoteko in odločitev. No, malokdo je na tistem verjel, da bi šlo za premestitev na katerega izmed bolnišničnih oddelkov, saj to bi bilo v resnici povišanje, kaj takega pa je bilo v teh časih redkost. Druga možnost je bila seveda odpoved, izguba službe, ki je sodelavki pomenila preživetje, saj je bila vdova. Takšne usode pa so se zaposleni bali bolj kakor smrti. Te so bili namreč vajeni, že od jeseni ni minil teden, da ne bi kdo tu zapustil postelje, razen tega je tudi nekako veljalo, da večno slovo pomeni odrešitev. Če že kje, potem se je pač v hiralnici vedelo, kako se v človeku na koncu zgosti preteklost, kakšne usedline pusti življenje

in zakaj naposled splahni upanje, da bo nekoč bolje. Umiranje na toplem, kar so oskrbovancem mnogi zavidali, je navsezadnje pomenilo res samo to – za telo je bilo za silo poskrbljeno, duša pa je odhajala samotna kot sleherna. Ena taka shirana smrt, ki je za dotičnega sicer res pomenila dokončno slovo, je bila za vse druge nekaj povsem človeškega. Tudi če niso bili prostodušni, mu niso znali pomagati.

Sestra Tereza, ki je umikajoče se poglede kmalu opazila in zaslutila, da je tokrat res ona na vrsti, je šla raje v negovalno sobano in se zamotila. Ni verjela, da bi lahko bilo v zvezi z njenim delom kaj posebej narobe, saj je zmeraj postorila vse, kar ji je bilo naloženo, in je običajno ostajala dlje, kot bi bilo treba. Priučila se je bila že kot dekle v rezervni vojaški bolnišnici v Sternthalu, kjer je bilo tisti čas toliko ranjencev in drugih bolnikov, da ni nihče niti razmišljal o delovnem času. In to ji je nekako ostalo – biti z bolnikom, dokler te potrebuje, slediti času, ki ga ne merijo ure, temveč bolezen –, zato se ji je zdelo samo po sebi umevno, da je tudi tu šla čez kapijo, ko je ni nihče več pogrešal. Res je bilo sicer, da so tako predanost opažali le oskrbovanci in so ji bili ti tudi edini hvaležni, ampak saj to je bilo glavno in je zadoščalo. Čemu bi uprava beležila prostovoljstvo, ki ga tako ali tako ni mogla plačati, in čemu bi ga bili opažali sodelavci, ki se jim je zmeraj mudilo domov. Imeli so družine, čakali so jih otroci in domača dela, ona pa je bila sama. Že vse od lanske pomladi sta bili njen dom ena sama soba in kuhinja, ki jo je delila z drugo podnajemnico, gospodično Gemo, varuško v otroškem zavetišču. Čutila je, da bo tako še dolgo tudi ostalo. Imela je dovolj moči za delo, o svojem življenju in prihodnosti pa ni želela niti razmišljati.

Tistega dne, ko so iz Drave izvlekli Pavleka Juršo, je kratko malo odnehala.

Ničesar več si ni želela, nič ni pričakovala in tudi ne upala.

Njen dan ni bil enak dnevu le zato, ker je že navsezgodaj odhajala v hišo, ki je bila prepolna starčevskega nemira in krčevitosti. Ljudje, ki so tu čakali na smrt, niso bili tako otopeli in vdani v usodo kot ona. Čeprav se je v tem zaledenem času spet mnogih polaščal občutek, da je ves svet le ena velikanska hiralnica, se tisti, ki so šli proti koncu, s tem niso znali tolažiti. O času, ki je bil že za njimi, so običajno razmišljali, kot da bi jim ga bil kdo ukradel. Počutili so se opeharjene, izkoriščene in zavržene. A kako naj bi se navsezadnje počutili drugače, služkinje, hlapci, dninarji, viničarji in obubožani kajzarji, ki jim gospodarji niso več želeli nuditi niti strehe, otroci pa so jim pomrli ali pa so se porazgubili po svetu. Tudi če niso imeli smrtnega greha in so lahko upali, da jim bo v nebesih povrnjeno, se je zemeljska grenkoba kopičila, jih razžirala ali se spreminjala v žolč.

Kdor ne bi poznal njihove klavrne usode, bi lahko dejal, da jih je spravila na kant žlehtnoba, in bi jim celo privoščil to slednjo matrnijo za gluhih zidovi poleg špitala. Sicer pa so bili celo med osebjem taki, ki so na tihem res tako mislili. Strežnik Gorza gotovo, saj je kdaj koga, ki je močil posteljo ali se je podelal v rjuhe, tudi udaril. Našli pa so se tudi drugi, ki si niso želeli v službo s sočutjem in so pri starcih pač opravljali kot pri živini.

“Ja, dajte no!” je v koprene njene zazrtosti naposled stopil pisar. “Že celo jutro vas iščem,” ji je s snetim monoklom pomahal v obraz. “Kaj se pa skrivate?” je zatancal okoli nje in jo povlekel za laket. “Ne mislite vendar, da vam bo kaj pomagalo, če boste zdaj tiščali glavo pod perut,” jo je vlekel po hodniku. “Na to bi pač morali prej misliti...”

“Na kaj bi morala prej misliti?” se je prav zdrznila in se ustavila.

“Na, kaj, na kaj,” je zabevskal in spet tipal za njeno laket. “Kako naj jaz vem, kaj?” jo je potisnil predse. “Kaj pa mene briga vaš greh?” jo je zdaj že rinil po stopnicah. “Jaz vem samo, da so gospod upravitelj prav hudi, ker ste jih tako grdo pustili čakati.”

“Človek!” ga je pogledala čez ramo. “Obsojate me, ne da bi sploh vedeli za kaj,” je bila do obisti zgrožena. “Privoščite mi ali me pomilujete, le na to ne pomislite, da morda nisem ničesar zakrivila,” je spet zastala.

Možak se je zdaj kar umaknil in si z vajeno kretnjo nataknil naočnik. Ob tem se je skremžil in zažmirkal, kot bi ga bil pogled skozi brušeno steklo nekje pod lobanjo hudo zbolel – a v resnici so ga tam zbodle njene besede, ki jih ni zmožel v hipu premisliti. Begav in preplašen, kot je zdaj bil, pač ni zmožel dojeti, da je lahko tako oporekala usodi in mu na tak čuden način zamerila, da ni tudi sam podvomil. Ampak, le kako naj bi dvomil – in čemu sploh bi dvomil o nečem, kar je bilo v izključni pristojnosti upravitelja? Ta mlada ženska si je to res zelo po svoje zamišljala, očitno pa je bila tudi prepričana, da se je s predpostavljenim mogoče pogajati, zato ji nikakor ni mogel napovedati dobrega. Dobila bo, kar si je že s to svojo drzno držo zaslužila, četudi sicer morda res ni zagrešila kaj preveč oporečnega. Tak je bil pač red v tej hiši, veljal je od nekdaj in treba ga je bilo spoštovati, saj bi bilo veliko slabše, če ga ne bi bilo. Vsak bi potem kar nekaj terjal, marsikak bi imel besedo, reči pa bi šle po svoje – tako pa se je k sreči še vedelo, komu se je treba ukloniti in koga je dovoljeno tlačiti. Njegova edina naloga je zdaj navsezadnje bila, da jo poišče in čim prej pripelje v vrhovno pisarno, kaj si je ona o tem mislila, pa je bilo povsem nepomembno, zato se je nekako spet zbral in je rekel le: “Greva – pa amen.”

Napotila se je pred njim in ga ni več pogledala.

Tudi ko je segel po kljuki in ji pridržal težka hrastova vrata, je šla mimo njega, kot da je navaden lakaj, ne pa upraviteljev pisar, ki se edini lahko

dotika zaupnih listin in prisostvuje skrivim dogovorom. A taka je pač bila sestra Tereza, hodila je neko svojo pot, zrla v neki svoj prav, bila je blaga z vsemi, ki tega niso terjali, ko pa je kdo hotel kaj, kar ji ni bilo po volji, se je na mah zakrknila. Takrat se je njeno obličje spreminjalo v nabožno podobo, ki se ni zmogla več nasmehnuti, vsa njena drža je bila nekako vzvišena in duša odmaknjena, kaj zlahka je kdo tudi pomislil, da se s stopali ne dotika tega sveta. Če bi bila grajska, ali vsaj bogataška gospa, bi med ljudmi morda obveljalo, da je prevzeta od dobrega, tako pa je bilo to njeno glorio moč pripisati le kljubovalnosti. Nekaj je bilo v njej, kar ji ni dopuščalo, da bi pokleknila, kaj šele da bi se plazila, kot so to počeli mnogi, vzgojeni z molitvijo in prepojeni s ponižnostjo, da bi se – kot so si o tem radi rekli – lažje preživljali z revščino. Kaj natančno je bilo to, se ni nikoli vprašala. Ob vsem, kar je doslej videla, pa tudi skusila, se ji je zdelo bedno, če je skušal kdo trgovati z lastnim življenjem. Saj, bilo je na tem svetu vse preveč takih, ki so tudi najčistejše daritve prostodušno spreminjali v prazne menice. Nič jim ni bilo sveto in vedli so se, kot da človek v sebi ne bi imel vrednosti, s katero bi lahko plačal.

S tem pa se pač ni mogla sprijazniti.

Ni se želela dati za nič, ki je zeval okoli nje, kot bi bila to edina usta sveta.

Usta, ki žrejo in žrejo in žrejo.

Ker to, preprosto, ni smelo biti tako ... Morala so biti še druga usta, ki niso bila vražja, pa tudi ne božja, temveč povsem običajna, vsakdanja, zemeljska, prepolna rodovitne slin in pomladnega zadaha, usta za jutranje kašljanje in večerno zehanje, pa tudi za srčne vzdihne in ljubeče poljube. Morala so biti, da, sicer vse to tu res ni imelo več smisla in tudi ni bilo upanja, da se bo ravnovesje kdaj spet vzpostavilo.

Upravitelj je tudi še po tem, ko jo je pisar spustil v prostrano kletko njegove pisarne, negiben sedel za mizo in nemo zrl v kartoteko. Zunanja svetloba, ki je medlo presevala skozi zaledenele šipe na velikih oknih, mu je osvetljevala le eno lice in izrisovala lep profil moškega, ki je zatopljen v samo njemu znano skrb. Mir, ki je tako puhtel okoli njega, je bil sicer popolno nasprotje tistega, kar je pričakovala, toda to seveda ni pomenilo, da so bile zle slutnje odveč. Kvečjemu nasprotno, odločal se je s preudarkom in dlje, kot mu je bilo v navadi, to pa je bilo le še eno slabo znamenje. Ampak, kaj bi lahko sploh zagrešila – tega še zmeraj ni vedela niti ni znala ugibati. Zato je pač stala sredi skrbno zloščene parketa, pod velikim bakrenim lestencem, v katerega so lani namestili električne luči, in čakala. Bili so to spet negotovi trenutki v njenem življenju, a srce ji ni utripalo hitreje in tudi dih ji ni zastajal – bila je tudi sama zdaj čudno mirna in pripravljena na vse.

“No,” je naposled le dvignil glavo in jo pogledal iz sence, tako da mu ni dobro videla v oči. “Gospa Jurša,” je rekel z zamolklim glasom, kot bi bil prebral s seznama in bi bil torej pred njo že kdo na vrsti. “Pogovoriti se morava,” je potem čez čas dodal. “Saj nabralo se je že res veliko takega, kar nas skrbi,” je preložil list v fasciklu in se za nekaj dolgih trenutkov spet zazrl vanj. “Ampak če začneva pri slednjem,” se je nato le odločil. “Nedopustno je, da navkljub upravni okrožnici in opozorilom bolj vestnega osebja še naprej delite hrano iz naše intendature,” je povzdignil glas. “Zabeleženih imam tu samo za ta mesec pet izpričanih primerov, sklepam pa seveda lahko, da se je to zgodilo še večkrat,” je zdaj obrnil glavo in jo pogledal z osvetljenim obrazom. “Po vseh teh letih službe bi pa vi že morali vedeti, kakšna smo mi to hiša, komu je naša skrb namenjena, kdo nas financira in podpira z donacijami, pa káko to v teh hudih časih kliče nad nas odgovornost,” je pravil vse bolj očitajoče. “Ampak, ne,” je nejevoljno otresel z lakti. “Nadaljevali ste s tem, čeravno so vas večkrat opomnili.”

“Oprostite,” je rekla tiho. “Odkar je prepovedano deliti ostanke, sem se za tisti dan zmeraj odpovedala svojemu obroku,” mu je pojasnila.

“Odpovedali ste se svojemu obroku?” se je začudil in se naslonil nazaj.

“Ja,” je prikimala. “Da bi bil mir v hiši.”

“Dobro,” je za hip premišljal. “Ampak, miru ni,” je spet razširil lakta. “Ljudski glas, ki pravi, da smo v deželni hranilnici razsipni s hrano, konec koncev niti ne more vedeti, da vi prostovoljno stradate,” je zaobrnil. “Zato boste s tem nehali,” je zopet dvignil glas. “Obljubili boste, da boste nehali, in se boste tega tudi držali.”

Zazrla se je vanj in ni niti trenila.

Ni se ji zdelo pravično, kar je pravil in terjal, to zagotovo ne, a vedela je, da ne sme ugovarjati. No, če bi mu dala besedo, bi jo tudi spoštovala, zato je bila zdaj v stiski. Obljubila bi mu lahko kar koli drugega, le takšne trdosrčnosti od nje ni smel terjati. Predobro se je namreč poznala in bilo je na dlani, da bo slej ko prej spet prišel tak, ki bo res na nitki in mu ne bo zmogla obrniti hrbta. Zima je bila trdovratna in bili so taki časi, ko tudi pomlad siromakom ni obljubljala olajšanja – kako bi torej lahko upala?

“No?” je zategnil in še kar strpno čakal.

“Oprostite,” se je tedaj le zganila. “Nekaj bi vas le rada vprašala,” je rekla tiho in za korak stopila nazaj. “Ali je prišel kdo prosit vas?” se mu je zazrla v oči. “Ste to sploh kdaj od blizu videli?” zdaj ni odnehala, čeprav je upravitelj nepričakovano vstal. “V kakih grintah so ti ljudje? Kaj iz njih dela lakota? Kaj vse so pripravljene napraviti za pomije? Za drobček gnilega, postanega, skisanega ali plesnivega živeža?” se niti ni več povsem obvladala. “Ker to me res zanima,” je vztrajala. “Ali bi jim

osebno mogli takole v obraz reči, naj dajo že enkrat mir in raje pocrkajo, kot to zahtevate od nas?”

Možak jo je še nekaj časa premerjal, kot da ne bi mogel verjeti, da se mu to res dogaja, nato je iznenada, kot je bil vstal, tudi spet sedel. Bili so to trenutki, ko se je vse med njima skrivenčilo in sta vsak po svoje zaplavala, prepolna neprijetnih občutkov, izgubljena v nekih svojih ožinah ... Sestra Tereza se je vse bolj zavedala, da se je grdo spozabila in doktor Kūhar je vedel, da ji tega nikakor ne bi smel dopustiti. Še zidovi so pričali, da se ni tu nikoli zgodilo, da bi kdo od podrejenih zasliševal upravitelja, porušilo se je bilo neko običajno razmerje, ki ga ni bilo dopustno spodmikati, toda zdaj je bilo prepozno. Ona je čutila, da se ne bo znala odkupiti s ponižnostjo, in on je bil prepričan, da ji prestopka ne sme spregledati.

“Oprostite,” je vseeno rekla. “Želela sem vam samo reči...”

“Vem, kaj ste hoteli,” ji je segel v besedo. “Saj ravno v tem, gospa Jurša, da hočete zmeraj nekaj po svoje, je vaš problem,” je drugega za drugim živčno predeval liste v kartoteki. “Do večera vam lahko tu naštevam izpričane primere, ko ste vi samo nekaj hoteli,” je med listanjem spet dvigoval glas. “V glavnem pa niste hoteli tako, kot je nekdo drugi hotel, pa najsi je bil to doktor, prednja sestra ali oskrbnik,” je privzdignil obrvi. “In zdaj, vidite, ste prilezli celo sem gori, da bi samo nekaj rekli,” je zmignil. “Upravitelju oponašate, ki vse to tu skup drži, ne zavedate pa se, da ste ravno vi njegov največji problem.”

“Jaz?” je otrpnila.

“Vi, ja,” je prikimal. “Ker ne ubogate,” je udaril s prsti po mizi. “Razen tega niste niti pripravljene obljubiti, da boste poslej ubogali.”

Vedela je, da si ne izmišljuje, a zdelo se ji je neverjetno, da so drugi videli reči tako zelo drugače. Je bila res kriva, ker je kdaj povedala, kaj si o čem misli, napravila kaj po svoje? Ali pa česa tudi ni napravila, če se ji ni zdelo prav. Saj šlo je za malenkosti. Tako kot zdaj. Obljubiti bi morala, da ne bo več delila svojega piškavega obroka. Ampak, ali je bila to res taka malenkost? Predstojnik je bil očitno prepričan, da s tem nastaja ogromna škoda. Kakemu je ta hrana morda celo rešila življenje in to nikakor ni bilo malo. Ona pa se tudi ni želela ukloniti, čeprav je zdaj že razbirala, da bo plačala visoko ceno. Kaj je torej bilo to, kar jo je rinilo na drugi breg?

“Ne mislite vendar, da lahko to še toleriram?” je k vprašanju dodal vprašanje.

“Ne mislim,” je skomignila. “Prav nič ne mislim,” je priznala, da se ji je na lepem zavozlalo in res ni vedela, kaj naj.

“Poglejte, gospa Jurša, takole bova to razrešila,” je položil dlani na mizo in se za spoznanje oprl nanje, kot da namerava vstati. “Vem, da ste vdova,

in nimam srca, da bi vas zdaj poslal na cesto,” je za hip pomolčal. “Pre-sojam pa, da vam po vsem tem brez tveganja lahko ponudim le še delo v pralnici,” je izrekel sodbo.

“V pralnici?” je šepnila.

“Če to seveda želite,” je obrnil dlani in skomignil.

“V pralnico naj bi šla,” je zastokala in se zasukala vstran.

Lotevala se je je slabost, a se ji ni prepustila.

Kakor v temi je dolgo iskala kljuko, se nato naslanjala nanjo in s težavo odpirala vrata. Zdelo se ji je, res, kot bi se vse to dogajalo nekje globoko pod vodo, ki se je hladna pomikala proti njej in jo odnašala. Podboji so bili brez robov in ljudje okoli nje brez obrazov, ni je zanimalo, ali so bili le radovedni ali so jo želeli tolažiti, saj bila je zdaj tu že tujka. Odhajala je užaljena in ponižana, čeprav je vedela, da je sodba izmišljena in kazni krivična. Dojemala je, da ji namenoma niso vzeli službe, temveč vse tisto, čemur je z vsem srcem pripadala – in to jo je spravljal v nepomirljiv bes. Ostajali so tu, ki so se jim gabile plenice, ki so le z nogami odrivali kahle in obrnjeni vstran prevračali pljuvalnike, kot snope obračali slabotne, jih ščipali, suvali in tudi topli, pa vendar jih ni nihče zatožil in niso bili nikoli krivi, ona pa, kot da je bila odveč, ker tega ni nikdar počela in je še namesto njih kdaj kaj postorila. Odvečna, pač, ker je prijazno stregla le oskrbovancem, ni pa zmogla zlesti v kako bolj gosposko rit. Pa ker ni znala – kot so navsezadnje tu vsi počeli – dati besedo in potem za hrbtno napraviti po svoje. Ja, samo to so bili njeni veliki grehi – ampak, bili so! Tudi pokora ji je bila že odmerjena, pribita je bila na sramotilni steber, vsak je lahko odslej s prstom kazal na njo, ne da bi sploh pomislil, ali morda le ni kaj drugače, kot se zdi. Sama pa tudi ni imela nikogar, ki bi ji morda verjel, niti se ni mogla nikjer pritožiti. Upravitelj je bil tu zadnja instanca, to se je vedelo, sama si je bila kriva, da se je tako zelo zmotila o njem in ni vsaj za las popustila, ko ji je še ponujal priložnost.

Toda – kako bi se potem počutila?

In ali bi sploh zmogla to – odganjati berače, ki jim je zdaj prihajala naproti.

Mraz, ki se je je oklenil že ob prvih korakih po dvorišču, je ni niti malo streznil. Niti pomislila ni, da bi se vrnila in šla prosit. Tudi če bi si bil upravitelj medtem glede premestitve premislil, se ne bi s tem nič spremenilo. To, kar jo je v resnici potolklo, je bilo spoznanje, da njena prizadevnost ni imela cene, priljudnost pa je bila celo moteča. Tu je bilo pomembnejše spoštovati okrožnice kot reševati življenja. Ne da bi se tega sploh zavedala, je bila torej že ves čas na napačni strani, zdaj pa se je morala s tem soočiti.

Šla je v sneg brez plašča in v nizkih usnjenih salonarjih, v katere se je bila zjutraj tu preobula, pa vendar je ni zazeblo. Le spodrsavalo ji je in jo odnašalo, kot bi hodila proti vetru in bi ji po dolgi poti že pohajale moči. Toda dan je bil v resnici jutranje tih in miren, iz megle, ki se je že zredčila, so se bleščale zasnežene strehe in v krošnjah platan se je lesketal žled. Mesto, ki se je izrisovalo v ozadju in ga je bilo v tem zaledenelem stišju le slutiti, je spominjalo na gromozansko školjko, ki jo je zadnji val usahlega panonskega morja odložil nekje na robu in jo prepustil časom. Morskih bogov njena osamelost že dolgo ni več zanimala, naselili so se v njej najrazličnejši zajedavci in jo po svoje spreminjali. Postala je navsezadnje z vseh strani znešeno človeško mravljišče, vsak je dobil tu, kolikor si je lahko prisvojil, slabotni in prišleki pa so se pač potikali naokoli. No, tako je bilo verjetno v vseh mestih tega sveta, razen morda v tistih obljubljenih in izsanjanih, v Ameriki in Kanadi, kamor so mnogi odhajali polni upanja. In tudi Tereza se je zdaj počutila, kot da je namenjena tja. Le da je ona želela samo nekam stran. Minula štiri leta, ki jih je preživela na Ptuju, so ji prinesla malo dobrega in ji veliko več odnesla – lani je ovdovela, zdaj je izgubila službo, tu je ni nihče nikjer več čakal in nič je ni vezalo ...

Ampak, kaj je bilo torej to?

Stara je bila triintrideset let in je šla v sneg, kot da se namerava v njem utopiti.

Prepuščala se je, čeprav se je spet vsega zavedala in je zmogla premisliti. Nemočen bes, ki jo je pognal na plan, se je medtem že spreminjal v malodušje. Ničesar ni bilo, res, kar bi jo še vabilo in zaradi česar bi se ji še zdelo vredno obdržati na površini. Mamo ji je že pred vojno vzela kostna sušica, oče se ni vrnil s soške fronte, bratov in sester mi imela, še preden sta se sploh prav ugneznila, je izgubila Pavleka in tako je bila zdaj tu – na poti brez cilja.

* * *

“Ljubo dete, kaj pa naj to pomeni?” ji je tik ob ušesu dejal nekdo, ki jo je okoli ramen ogrnil s sivo konjarsko odejo in jo nato že zamotal. “Kaj se dogaja z vami?” je bil njegov globoki moški glas ves vznemirjen. “Vam je kdo kaj napravil, da ste v tej ledenici tako malo oblečeni in skoraj bos?” jo je stiskal k sebi, kot bi jo skušal tudi s telesom pogreti.

Uzrla je njegov obraz od strani in ga tudi takoj prepoznala. Bil je gospod Jaroslav Goldinsky, poverjenik ptujske posojilnice, ki ga je pred časom pogosteje videvala, ker je prihajal k Pavlekovemu gospodarju, trgovcu z lesom Martinu Fleisingerju. Že takrat je bil z njo zmeraj neobičajno prijazen, leporečenje, ki se je zlahka spreminjalo celo v dvorjenje, je bil njegov

način z ženskami, zato se tudi zdaj ni čudila, da je bil spričo njene zmedenosti tako ves iz sebe. Skrbelo bi kajpada vsakega, če bi le bilo v njem kaj sočuti, ki bi jo tako našel v zbitem snegu. Ta se je namreč tu nalagal že mesece in zadrževal v sebi suhi mraz, ki je neizprosno šel do obisti. Ni mu želela priznati, da ji je bilo malo mar, tudi če bi zdaj zmrznila. Bil je tudi on iz tistih vrst, ki jih je za svojo in ljudsko stisko obsojala. Odeja, ki jo je položil čeznjo in jo še zmeraj zaskrbljen zagrinjal vanjo, je padala nanjo iz gosposkih višin, dišalo ni le po konjskem znoju, ampak tudi po žlahtni brivski vodici in najverjetneje milu, ki je bilo kupljeno v Gradcu ali celo na Dunaju. Kaj bi mu torej njena tožba nad upraviteljem in ogorčenje nad razlikami – tudi če bi jo skušal tolažiti, bi bilo to le na videz velikodušno razumevanje, sicer pa tolažilna laž ...

Ker se torej še zmeraj ni odzivala, jo je dvignil v naročje kakor otroka in jo zanesel na sani, v katere sta bila vprežena dva sera konja. Tam ji je čez nedra položil še eno odejo in ni takoj povlekel za vajeti. Zdelo se je vsaj nekaj dolgih trenutkov, da čisto zares ne ve, kaj bi. Pogledoval je čez konjska hrbta, pa nato spet k njej, kot da bi presojal, kako hudo je z njo, in se odločal, kaj naj napravi.

“Domov bi šla,” je končno šepnila.

“Saj,” je zmignil. “Razmišljam le, ali vam pri Hannu zjutraj sploh kurijo.”

“Kako pa veste, da stanujem pri Hannu?” se je za hip povsem zdramila.

Pocukal je za vajeti in preslišal vprašanje.

Konja sta se prestopila in povlekla lahne sani, vse okoli nje se je začelo spet premikati, začutila je slabost, ki se je doslej ni zavedala, zato ni zbrala moči, da bi ga še enkrat vprašala. Seveda da do kosila niso niti podkurili, saj je v mestu že kmalu po novem letu mnogim začelo primanjkovati drv – ampak, kako je gospod vedel tudi to? Dobro, gotovo je bil veliko naokoli, poznal je mnogo ljudi, bogatija se je tod družila, a vseeno ji je bilo nekam čudno. No, čudno je bilo danes vse, tla, ki so se ji zopet tako silovito zamajala pod nogami, da jo je spodneslo, se niso želela umiriti, ona pa tudi ni bila pripravljena na krčevitost, s katero bi se bilo treba zdaj reševati. Zrla je v bele sklade zmrznjenega snega, ki so skoraj povsod segali nad pritlična okna, in se nemo prepustila smerem, ki sta jih določala zategnjena povodca v njegovih rokah. Kako drugačno se ji je zdelo to staro mesto še predlansko pomlad, ko sta se s Pavlekom selila v pristavo tam doli za Aleksandrovim nabrežjem, na skoraj pol hektara veliko ograjeno parcelo, ki jima je bila tudi na razpolago. Če jo je kdo takrat vprašal, kako se počuti na novem, je rekla, da kot v sanjah. Zdaj je bila že kar nekaj časa prepričana, da se je prav s tem urekla, saj se je potem že kar kmalu vse tisto razblinilo, kot bi

bile res le sanje, pa tudi mesto ji je medtem že razkrilo svoj pravi obraz. Grad je bil njegovo ozko čelo, bile so tam zgoraj oči, ki so iz svoje odmaknjenosti zrle naokoli res zviška, pod njimi pa je bilo še na stotine takih, ki jim je pogled barvala prezirljivost ali vsaj mrko zavračanje vsega, kar je tičalo tu spodaj. Dlje, ko si šel po ravnici, bolj je bilo namreč mesto že vas, vmes pa so bile kraste, kjer se je gnetlo delavstvo, ta žal prepotrebna, a tudi vse bolj neprijetna golazen. Prav delavci so bili namreč edini v tem širnem kotlu, ki so znali stakniti ramena in tako skupaj terjati, kar jim je pač pripadalo.

“Prosil bom Josefa, naj vam dovoli podkuriti, da si boste skuhal čaj,” je tedaj spet spregovoril gospod Goldinsky.

“Ne!” je skorajda kriknila. “Ne, ne,” je odkimala. “Ne bom zdaj pila čaja.”

“Morate se nekako pogreti,” je vztrajal.

“Legla bom v posteljo,” je odvrnila z glasom, ki ni dopuščal ugovora. “Zelo sem vam hvaležna, da mi želite pomagati, a dopustite mi,” je to ostrino nato le skušala zgladiti.

Le zmignil je in ošfrknil konja, ki sta po bolj steptani Panonski ulici lahko potegnili hitreje. To je bilo torej urejeno – uspelo ji je preprečiti, da bi pomolil nos v njeno revščino, tudi ni želela, da bi pri gospodarju zastavil za njo besedo, saj zdaj resnično niti ni vedela, kako dolgo bo sploh še ostala tu. Za kvartir je bilo treba plačati, ona pa je bila še zmeraj zatrdno odločena, da dela v bolnišnični pralnici ne bo sprejela. Bil je to njen upor, ki je bil gotovo drugačen kot delavski, saj je bila neizprosno sama in ni ničesar terjala, temveč se je kvečjemu odrekala. Pa tudi bes, kakršnega je bilo čutiti, ko so se težaki in manualci zgrnili na ulice, ni bil edino, kar bi jo zdaj vodilo, saj bila je v resnici užaljena. Preprosto, upravitelj ji ne bi smel tega napraviti – v imenu vseh, ki jim je kdaj pomagala, pa tudi v imenu tistih, ki so še potrebovali pomoč, je bila upravičeno ogorčena. Ampak to je bilo očitno tudi vse, kar je zmogla. Poklekniti pred njim kratko malo ni mogla. Tudi ni bilo nikogar, ki bi ji morda lahko priskočil na pomoč in vplival nanj, saj bila je prišlek in še tista redka poznanstva so se z moževim odhodom zrahljala. Vsi, ki so ji bili še blizu, pa so bili nebolj kot ona.

“Sem lahko res prepričan, da bo z vami vse v redu?” je vprašal kočijaž, ko sta konja obstala na dvorišču in so se tudi po strani drseče sani počasi ustavile.

“Ob priliki se vam bom prišla še enkrat zahvalit, pa boste videli,” se je skušala nasmehniti in ga je zdaj prvič pogledala naravnost v obraz. Bil je še zmeraj takšen, kot se ga je spomnila z žage in s splavarskih privezov – prepoln nekakšne zastrte močatosti, ki mu je izrisovala teman in

brezizrazen obraz, obenem pa se mu je vendarle pridodajala meščanska uglajenost in ga vsaj na hipe obdala z mehko. Brki, ki se jih je nad ustnicami oprijemal srenj, so ga morda napravili starejšega, kot je v resnici bil, saj njegova lica z izklesanimi ličnicami so bila gladka in v rahlo priprtih očeh je bilo slutiti nekakšno fantovsko smejavost. Res, nikoli se ni spraševala, kakšna narava in kakšna duša se je poganjala naokoli v tem gosposkem telesu, in tudi tokrat mu je namenila dolgi pogled le iz hvaležnosti, a vendar jo je ganilo, ko je opažala, da ga je resnično skrbelo zanjo.

Snel si je rokavico, ji ponudil dlan in jo pridržal, ko je spet stopila v sneg.

“Če bo kar koli nujnega, me najdete v biroju” ji je zašepetal. “Zagotovo pa bo gospodič Franc, kelnar v kavarni pri Osterbergerju, v najkrajšem možnem času spravil do mene vsako vaše sporočilo,” ji je dejal še tiše in torej zaupljivo.

“Ja,” je rekla. “Bog plačaj,” je še dahnila in se potem ni več ozirala.

Zagotovo je bilo v tem manj hvaležnosti, kot si je je zaslužil nekdo, ki se je je usmilil na ulici in jo rešil iz snega, ki je to zimo rad goltal izgubljenice, a kaj več zdaj ni zmogla. Telo ji je še prežemala slabost, noge so se ji šibile, da se je na stopnišču morala oprijemati ograje, in v grlu je že čutila jok, ki je takoj, ko je stopila v sobo, bruhal iz nje, kot bi odletel čep. Laže se je bilo izgubljati v apatiji in snegu, kot pa se zdaj soočati z resničnostjo, saj tu so bila vrata, skozi katera je že nekaj časa vstopala, je bilo okno, skozi katerega je pogledovala, in vmes je bilo naloženo njeno imetje, ki ji je pravilo, da zares obstaja, in obenem pričalo o njeni vsakdanjosti. Bilo je čisto, zloženo, pospravljeno, urejeno vse tako, da je mirno odhajala in se tudi spet vračala, vedoč, da jo bo čakalo – zdaj pa tudi s tem ne bo več tako. Ždela bo tu, ne da bi sploh odšla kam, kjer bi se res zamotila. Morala se bo učiti pozabljati, ne da bi ji pri tem kar koli pomagalo... Ampak saj tako ne bo šlo... Ne da bi se sploh slekla, se je zavlekla v posteljo in se pokrila čez glavo. Skrčila se je kakor otrok, se zavila v lastno toploto in obtičala tako, kot bi bila zopet v materinem trebuhu. Dlje, bolj na začetek, v nič, se pri živem telesu ni bilo mogoče vrniti, zato tudi ni bilo mogoče začeti nekega drugega, novega in morda srečnejšega življenja. Rodila se je pač tam v kajži na goličavi pri Svetem Urbanu, kot še ena nebogljenost, ki bi jo lahko zadušili, odstranili, kot ptica vrže mladiča iz gnezda, saj so vedeli, da bo, kot večina tam spočetih, porabila življenje za eno samo upanje, a verjetno niso niti pomislili na kaj takega, saj tudi taka milost bi bila greh. Zato pa je zdaj lahko nosila vsaj zgodnje otroštvo v spominu, kot bi se spominjala lepega jutra. Rada je že takrat imela trave in rože, ki rastejo kar tako. Nihče jih ni zasejal in nihče jih ne bo požel. Njihova

življenja niso povezana s človeškimi pričakovanji in to edino je na tem svetu lahko odrešujoče. Z vsem, kar človeka zanima, se bo namreč prej ali slej skušal kdo okoristiti ... Pa oblake, ki jim je sonce obsijalo pot, zato so se zdeli čisti, nedolžni in lepi, kakor deklice, ki se v nedeljo brezskrbno odpravijo k maši, saj vedo, da ne nosijo grehov, ki bi terjali pokoro. Tudi, če jim bo spovednik kaj naložil, bo to bolj tako, iz navade, ali morda v opomin ... Zdaj pa so se vsi tisti občutki nekje spotoma porazgubili, se raztresli kakor regratovo seme po ptujskih poljanah, bilo jo je groza, če je skušala pogledati nase in se uzreti tákšno, kot jo je najverjetneje videl Bog, ujeto kot muho v jantarju, tu v tej borni postelji, v kotu ledene sobe, ki je bila pravzaprav le še ena gluha niša v satju kamnitih mestnih katakomb.

Tako so zdaj kje tičale le še miši.

Čeprav – gotovo so se še te bolje znašle.

Ona pa je res obtičala.

Davorin Lenko

Samoumevnosti

Začetki so ponavadi brezobzirni, konci sentimentalni. Ne vem, kaj naj storim sam s sabo.

Nagnem se skozi okno. Iz njenega stanovanja se vidi vse do Prešernovega spomenika. Dan je sončen in topel, skoraj prevroč; zgodnje poletje je. Zgodnje poletje in ulice so polne turistov in pijanih študentov, ki najverjetneje nikoli ne bodo končali študija. V sobo prodira reka govoric, ki pa me ne moti več. Nenehno žlobudranje je v zadnjih tednih postalo prijetno, skoraj pomirjajoče ozadje mojih misli.

Iz meglene otopelosti me prebudi pridušen – zagrljen – ženski stok. Obrnem se, pogledam jo, spogledava se, nasmehneva se drug drugemu. Tam je Mandy. Kot kak monolit stoji razkoračena sredi sobe, popolnoma gola in kar nekoliko osupla. Mandy, ki zariplega obraza stoji na debeli preprogi, po kateri se je s tolikšno vnemo sprehajala zadnjih nekaj minut, in ki lovi sapo. Pramen mastnih las ji pada na obraz, nanjo pada popoldanska svetloba z zahodnega okna. A ona ne pada nikamor. Ona samo stoji in prevzema, srka. Njena stopala in prstki se ugrezajo v preprogo, čvrsta stegna se tresejo, iz njenega mednožja se odlepi nekaj prozornih kapljic, ki se za trenutek zalesketajo v popoldanski svetlobi, nato pa izginejo v umazani preprogi.

“Hmm...” zasoplo dahne, ko se krči njenega orgazma nekoliko umirijo. “Stvar resnično deluje.”

Pokimam v odgovor. Da, te japonske kroglice očitno res delujejo. Pa ne, da bi jih res potrebovala. Glede na njen libido Mandy ne rabi ničesar drugega kot misel. In mogoče prst na ščetavčku. Včasih si laskam, da je takšna, odkar je spoznala mene. Da sem v njej prebudil neko ... neko novo, polnejšo, bolj čutečo in bolj razvito žensko. Včasih si res laskam s takšnimi mislimi, toda večino časa z vsem srcem verjamem, da njena spolnost zgolj drsi mimo mene. Da je popolnoma neodvisna od mene. Da

sem – z drugimi besedami – zgolj po (tragičnem? srečnem?) naključju soudeležen v njenem sicer solističnem performansu, ki bi se tudi brez moje prisotnosti odvijal dalje. Nemoteno. Neprizadeto.

Z zavedanjem te pogrješljivosti so prizadeti še zadnji ostanki pravega moškega ega v meni. Izgubljam se. Če bi bil ženska, bi verjetno te kroglice nosil tudi sam. Nosil in – če bi bilo treba, tudi na silo – užival v njih in verjetno bi jih prej ali slej pričel uporabljati povsod, v vseh časih dneva, v vseh mogočih situacijah ... Jih skratka zlorabil, tako kot ponavadi in navsezadnje vedno zlorabim stvari, ki jih sprejemem za svoje. Pod težo časa – in nas samih – čar vseh dejavnosti in stvari okoli nas zbledi. Sodomazohistično kopičimo rutine. Tisto, kar je nekoč sijalo barve in lomilo svetlobo, prej ali slej postane sivo in sprano in postano, odsotno vsega razen samonamenskosti. Japonski turisti in japonske kroglice in vse vmes. Na vse se navadimo, vse pozabimo. Samoumevnosti te pofukajo v najtemnejših in najbolj osamljenih trenutkih noči in vseskozi se s kristalno jasnostjo zavedaš, da si za to kriv zgolj in samo ti sam.

Mandy se zasmee. Poskuša odstraniti kroglice iz spolovila, a ne gre. Ne tako zlahka. Cmokajoči zvoki in nove kapljice, ki padajo sem ter tja, po njenih stegnih in podplatih, zdaj levo, zdaj desno na umazano preprogo. Nato obupa in s počasnimi ter zibajočimi koraki odide na stranišče. Ko se vrne – še vedno gola – stopi do mene k oknu in skupaj se zazreva skozenj. “Lahko bi napisal zgodbo o tem, kako hodiš po sobi s to stvarjo v pički in preizkušaš mit o hodečem orgazmu,” rečem v nekakšnem obupanem poizkusu komunikacije. Še sam ne vem, ali se šalim ali ne; včasih se zdi, da nimam nadzora nad sabo in svojimi dejanji.

“Hmm,” zamrmra zazrta nekam daleč proč; nekam neizmerno dlje in veliko globlje od pročelja stavbe na drugi strani ulice. “Kaj pa zaplet?” vpraša čez čas.

“Ne bi bilo zapleta. Zaplet je precenjen. Zaplet je predsodek. Zgolj izjava ... Bila bi zgolj izjava.”

Kot je navsezadnje vse, kar napišem. Zgolj izjava. Aforizem. Anekdota. Depresivna in izmučena anekdota o depresiji in izmozganosti misli.

“In kam bi jo poslal?”

Prižgem si cigareto. Vsakdo, ki bi pogledal navzgor, bi lahko videl nje-gole prsi. Dotika se me z boki. Vsa žari. Ima svojo osebno seksualno revolucijo. Umetnica je. Spoznala sva se tako: ne ... No, pravzaprav sploh ne vem, kako sva se spoznala. En trenutek sva bila odsotna, naslednji pa prisotna. Bilo je nadvse preprosto: popolnoma nerazumljivo. Že zdavnaj sem obupal in sprejel to dejstvo. Objela sva se, se poljubila, jaz pa sem ji

priznal, da sem prestrašen in z dolgočasen hkrati ... in ona me je sprejela. Da, tako sva se spoznala. Kot sem rekel: bilo je povsem preprosto.

Njeno stanovanje je staro, omet odpada v velikih kosih. Slabo je opremljeno, niti postelje nima – na tleh improvizirane spalnice, ki bi lahko bila tudi kar koli drugega, leži ogromna vzmetnica. Na njej spiva in seksava, včasih tudi obedujeva. Potem so tu še polomljeni kuhinjski elementi, majavi stoli, plesnivo stranišče ter po barvah in znoju in alkoholu zaudarjajoč Mandyjin atelje. Pa seveda prah. Prah v kotih, prah med prsti, ko hodiš ponoči do stranišča in nazaj, prah v debeli in umazani preprogi. Tisti preprogi, ki v celoti prekriva osrednji prostor njenega stanovanja in na kateri je bolj udobno spati in fukati, kot pa na kdo ve kolikokrat poscani in pobruhani vzmetnici. Njeno stanovanje je res vse prej kot lepo, kaj šele urejeno. Ima pa dušo. Svojo in le sebi lastno dušo. Pravo dušo. Identiteto. 'Tu nekdo živi,' pravijo umazane in polomljene stvari v velikih, napol praznih prostorih. Za koliko res urejenih stanovanj si drznete trditi, da imajo dušo? Ali da je tam kdo zares živel? No?

Pišem. Pišem, kot bi bruhal. Dolgo nič, nato pa hočem kar naenkrat povedati vse. Objestno iščem najrazličnejše literarne natečaje, na katere potem pošiljam svoja besedila. Vse preiščem, vsem pošiljam: od razpisov obskurnih umetniških društev, do odmevnih natečajev, katerih finalisti se lesketajo v medijski pozornosti, povsod sem. Pišem in pošiljam in čakam. Novele o fuku, zgodbe o seksu, misli o parjenju. Ene umazane, druge metaforične; nekatere depresivno resne, druge sarkastično in obupano pikre, spet tretje na videz popolnoma lahkotne – poletne, tako rečeno – a pod krinko kakšnega žanra spet zgolj samo depresivne, tarnajoče in samonanašalne. Pošiljam, nato se ponoči zvijam v tišini, se znojim in poslušam Mandyjino globoko dihanje. Nesmisli. Po dvajsetkrat, tridesetkrat na dan preverjam svojo elektronsko pošto. Mobilnega telefona ne pustim z dosega roke. Mogoče bodo pisali s kakega natečaja ... mogoče celo poklicali. Ne vem. Nikoli ne veš. Upanje je trdovratna psica. Še večji nesmisli. Zbujam se še sredi noči in mesto se budi okoli mene, ki sem kot otok v daljnem morju, kot posekan bor, kot, kot, kot ... Ležim, se znojim in tiho čakam. Čakam, da se par, ki živi nad nama, poseksa in odpravi v službo; čakam, da smetarji opravijo svoje delo; čakam, čakam, čakam, povsod se derejo ptiči, čakam in čakam in zunaj se dani. Nato se prebudi Mandy in se nasmehne, me objame ali poljubi ali pofuka in vstane, odide na stranišče, se polula, si umije zobe, skuha kavo, poje kak košček sadja. Mandy skratka preživlja normalno jutro in ves ta čas nima pojma, kje sem bil vso tisto dolgo, nečloveško mučno noč.

“Kaj pa vem ... nekam. Se bo že kaj našlo,” odgovorim zasanjano. Vedno se kaj najde.

Nato sem nekaj dodal. Ne vem točno, zakaj, ampak moral sem. Izgubil sem nadzor nad sabo in šepnil: “Jaz sem – kot pravijo – nekdo drug.”

“Kdo tako pravi?”

“Nekdo drug pač.”

“Tisti nekdo drug, ki si ti?”

“Ne, ne. Nekdo drug. No, ne vem ... Mogoče. Toda potem je tudi ta nekdo drug ... nekdo drug.”

“In tako dalje.”

“In tako dalje.”

* * *

Mandy prodaja svoje slike po štiristo evrov in več. Pred nekaj tedni je eno prodala za malo manj kot sedem tisoč evrov. Lepo naju je oblekla in napotila sva se v neko restavracijo, kjer sva jedla jastoga ter pila šampanjec. Ni nosila spodnjega perila. Otipavala me je pod mizo, pa mi ni hotel vstati. Mandy kadi cigarete Davidoff, in ko gre v trgovino, ji na mobilnem telefonu ni treba seštevati cen, da ne bi nakupila za kak evro več, kot ima denarja pri sebi. Oziroma sploh.

Kadim njene cigarete in jem njeno hrano, spim v njeni postelji, ona mi kupuje obleke, jaz pa se obsesivno in brez neke prave ljubezni držim – oklepam – svojega pisanja ... Iz dneva v dan globlje v obupu, vedno bolj odsoten, raz-zemljen, dislociran od vsega in vseh. Poizkušam verjeti v tisoč in en smoter, poskušam se osmišljati z vsakim novim dnem, toda na koncu koncev ponoči ne morem niti zaspiti, če se nisem napil, zadel ali če nisem seksal. Mandy med seksom rada kadi travo. Mandy se – z drugimi besedami – rada spoznava. Mene pa je predvsem samo strah.

Zapustiti jo moram, pomislim s sorazmerno veliko mero groze. Zapustiti, da bom končno lahko spet pisal. *Zares* pisal. Toda navsezadnje ... Koliko sem sploh pisal, preden sem spoznal njo? Malo. Skoraj nič. Verjetno bi spet začel ekscesno piti in se še bolj smiliti samemu sebi. Tako, z njo, pa vsaj fukam. In bolim. Fukam in bolim. Vsaj resničnosti bolečine si ne morem odtujiti. Ne še.

Nekoč, pred dnevi, mogoče tedni, se je prikradla za moj hrbet, ko sem bolščal skozi okno, in me objela. Rekla je, da bo nekega dne morala naslikati mojo žalost. Ironično, toda ne vem, ali je ta stvar, ta rak, ki me razjeda in ubija, žalost. Ne; bojim se, da je nekaj drugega. Bojim se, da je to jeza. Jeza, ki se je obrnila sama nase. Ki požira sebe, požira mene, mi odžira svet. Bojim se, da se s svojo izjavo ni šalila. Bojim se, da se je.

Rad bi videl svojo žalost. Saj ni težko ... že tako sem sam komajda kaj več kot anekdota. Alegorija. Izjava. Izjava brez zapleta. Prav tako kot moje zgodbe, ki jih nikjer nočejo objavljati. Presedam se od okenske police do stola, od vzmetnice nazaj do okenske police, postopam po stanovanju, na obronkih psihoze čakam na pošto, čakam na klic, ki bi me odrešil, ki bi me potešil. Toda nič. Nikoli ni tiste pošte, tistega klica. Nobene objave. Tišina. V popoldnevih – če imam dober dan – tipkam na njen prenosni računalnik in poskušam rasti kot pisatelj, toda znova in znova se vračam na začetek. Vedno znova postanem ista “zgolj izjava”; stagnirana izjava, ujeta v neskončno ponavljajoč se luping izjavnosti.

Verjetno ravno zato zadnje čase tako neverjetno pogosto citiram samega sebe. Komu? No, večinoma kar sebi. Gre za manjše citate, zgolj enovrstičnice, misli. Majhna sklicevanja, kot bi recimo rekel: “O tem glej tudi: Jaz 2011: str. xy.” To početje se mi zdi zabavno. Ne ... več kot zabavno; pomensko polno je ... in izrazno. To je početje, ki nosi samoironijo in ki že s svojim obstankom kaže na luknje v konceptih, po katerih usmerjamo svoja vsakodnevna življenja. Takšna samonanašalnost kaže na nesmiselnost vseh teh stvari, toda obenem mogoče celo kaže na pot iz tega nesmisla; pot ven, v neki večji, nov, drznejši, še nikoli čuten in nikoli doživet smoter. Kdo ve? Obupu in depresiji navkljub sem v srži vedno bil optimist.

“Enkrat te dni bom dobila menstruacijo,” reče Mandy in prekine moje misli. Pokimam in jo objamem okoli pasu. Rada ima svojo menstruacijo. Rad vidim, da jo ima rada. Prejšnji mesec je svojo kri uporabila za neko drobno sliko. Prikazovala je sončni vzhod ali nekaj takšnega.

“Prav,” rečem. “Prav, Mandy.”

Ko tako gledava v mrka pročelja in v zatemnjena okna stavbe na drugi strani ceste, za trenutek začutim, kako nekaj spolzi – zdrsne – z mene. Iz mene, mimo mene. Poznam ta občutek. Zelo domač mi je, znan. To so besede. Nepovratne besede, besedne zveze, stavki, odstavki. Pomeni. Razpadam. Toda še kar stojim. Tog in negiben, ves turoben objemam vroče žensko telo in ... sem. Bivam. Sprašujem se, kam gredo vse tiste besede, ki zdrsnejo z mene. Se kje ohranijo, ali pa se ti delčki informacij, ko jih enkrat izpustiš iz svojega egoističnega, narcisoidnega in ekshibicionističnega primeža, za vedno izgubijo? Ne vem. Informacijski paradoks črne luknje. Želim si, da bi lahko pisal tako, kot ona fuka. Sproščeno. Spontano. Toda takšne stvari ponavadi pridejo samo v paketu. Če se napijem, ne morem niti zares seksati niti pisati. Če pa ne pijem, me bolečina razjeda do tolikšne mere, da zapadem v apatijo, v kateri povsem otopim in spet ne pišem. In o čem bi navsezadnje pisal? No, lahko bi napisal kroniko njenega stanovanja ... in pa seveda Mandyjinega seksa znotraj njegovih razpadajočih sten in

plesnivega stranišča. Spet nesmisli. Pokimam in si prižgem novo cigareto. Ukrade mi dim ali dva, toda v redu je – tako ali tako so to njene cigarete. Lak na njenih nohtih je moder, a star in okrušen. Nekakšen začasen zemljevid dela njenih prstov je.

“Tudi sam sem pred leti kadil davidoff,” rečem. Takrat je bilo še vse lažje. Toda takrat sva tudi bila drugačna človeka. Mandy in jaz, vsak zase.

Mandy si spet vstavi kroglice in poskočno odhiti v kuhinjo. Pravi, da je lačna. Sprašuje me, ali bom kaj jedel. Ne odgovorim.

Spet pogledam dol na ulico. Turisti in študenti in nakupovalna mrzlica in otroci, mamice z vozički, sterilne mladenke z ogromnimi sončnimi očali in peroksidno svetlimi lasmi, prepotentni mladeniči, pa aktivisti, ki opozarjajo na krivice v svetu, delijo letake in zbirajo podpise. Prostovoljno delo, ekshibicionizem, nesramno razkazovanje tako revščine kot bogatije, slovenščina, angleščina, srbščina, japonščina, za trenutek se zazdi, da slišim italijanščino ali madžarščino; ne vem.

Ne morem več. Presvetlo in prehrupno je; ne morem razmišljati. Nekaj moram storiti. Obrnem se in se trdno odločen, da se z usti in jezikom prisesam na Mandyjino pizdo, prek tiste karizmatično umazane preproge napotim v kuhinjo. Nič visokih besed in nobenih mitov. Midva sva zgolj telesi. Nobenega rituala.

Nato in pozneje je temno. Temno, a tudi tišje. Japonci in njihovi proizvođači so zapustili ulice in vulve, študentje so večinoma omagali. Nedoločljiva ura noči je in neka težka sopara drži mesto v krčevitem primežu. Gledam jo, mojo Mandy, kako se kot kakšna prepotena in žareča kača zvija nad mano. Osvobojena je. Svobodna, seksi. Gledam jo in se sprašujem, kako naj pobegnem pred sabo.

Charles Simic o Aleksandru Ristoviću

Jaz sem vrag, ki se igra z miško.
Aleksandar Ristović

Občasno naletiš na pesnika, ki te zadene s svojo popolno originalnostjo. Prebereš nekaj pesmi in si očaran od nenavadnosti njihove vizije, a hkrati tudi prepričan o njihovi avtentičnosti. Takoj ugotoviš, da ne boš ničesar gledal na enak način, kot si gledal prej. Od tistega trenutka dalje je drug par oči spretno pridružen tvojim lastnim.

Tak učinek je imela name poezija Aleksandra Ristovića. Ko sem leta 1982 v Beogradu prvič prebral njegove pesmi, sem bil zaprepaden. "Kdo je ta človek?" sem spraševal in spraševal, s čimer sem mislil: "Kako je prišel na idejo, da piše tako, kot piše?" Nihče mi ni znal odgovoriti. Književniki, ki sem jim pokazal njegove pesmi, so bili prav tako zmedeni kot jaz. Čeprav je Ristović objavil kar nekaj knjig poezije in prejel tri pomembne literarne nagrade, je bil v Jugoslaviji še naprej po krivici zapostavljen. Pisatelji in pesniki so čredne živali in on, vsaj tako je videti, ni imel običajnega ovčjega nagona. Preprosto ni pripadal nobenemu literarnemu gibanju ali kliku.

Ristović se je rodil leta 1933 v Čačku, precej velikem mestu kakih sto šestdeset kilometrov južno od Beograda. Potem ko je na beograjski univerzi diplomiral iz književnosti, je precej dolgo poučeval srbski jezik in književnost na gimnaziji v svojem rodnem kraju. Pozneje, vse do smrti leta 1994, je delal kot urednik za otroško literaturo pri veliki beograjski založbi. Poleg sedemnajstih knjig poezije je objavil tudi sanjsko knjigo, knjigo prevodov iz francoske poezije in nekaj knjig krajših esejev.

Seveda nam njegova poezija o njem pove precej več kot ti podatki. Ristović je tako zelo doma v ruralni Srbiji, kot je Robert Frost doma na deželi v Novi Angliji. Intimno pozna ljudi iz teh krajev in ve, kako razmišljajo, a kljub temu je njegov način pisanja o tem svetu zelo nenavaden. Ko ga bereš, nekako ne veš, ali se dogodki, ki jih opisuje, odvijajo v 20. stoletju ali v nekih

zgodnejših časih. Njegove pesmi me spominjajo na srednjeveške rezbarije, ki upodabljajo pregovore o nevarnostih in zadovoljstvih sedmih smrtnih grehov. Kar je skupnega anonimnemu rezbarju in Ristoviću, je ljubezen do groteske. Moški, ženske, otroci, živali, vrag in celo sam Bog imajo identitete, ki so v nekakšnem toku; v enem samem hipu se lahko spremenijo v svoje nasprotje. Podobni so tistim mitičnim bitjem, ki so napol ljudje, napol živali. Posamični deli se med sabo prerekajo ali pa zganjajo hudiča in se veselijo.

Vsa velika poezija je nekakšna kontemplacija maloštevilnih bistvenih podob. Ristović ima svoje mesarje, prašiče, svoj kozarec vina in druge podobe, h katerim se vrača. Vseskozi ga obsedajo. Mu sitnarijo. Podobe so zahtevnejše od idej. So kot sanje, ki jih venomer sanjamo. Tišina, ki jo širijo okrog sebe, vabi k dialogu. Pesnik je kot človek, ki sam sedi v kinu, se pritožuje nad kinooperaterjem in odgovarja nememu filmu, ki se predvaja na platnu. V nekem eseju Ristović hvali Homerja kot idealnega pesnika, ki se lahko enako večče pogovarja z bogovi in smrtniki.

V teh pesmih je veliko nasilja in trpljenja. Svetu vlada zlo. Dobro je šibko, od njega nam je ostalo le nekaj osamljenih trenutkov prijaznosti in lepote. Mnogo pesnikov iz 20. stoletja je verjelo v angele, a Ristović je verjetno edini, ki verjame v hudiča. Ko se najmanj nadejamo, se lahko zgodi, da iz naših ust skoči kak demon. Po Ristoviću se vedno opotekamo med dobrim in zlom, med snovjo in duhom, in to se mu zdi precej smešno. "Smisel smešnega je resnični smisel tragičnega," pravi Rusell Edson, in to v veliki meri zajame tudi Ristovićev pogled na stvari.

Nista samo v delih slikarjev, kot sta Vermeer in El Greco, luč in tema režiserja dogajanja v metafizičnih misterijih. Navzoča sta lahko tudi v pesmih. Takšno luč bi v naravi zaman iskali, in kar vidimo pri teh slikarjih in pri pesnikih, kakršen je Ristović, bi bilo lahko žarenje te notranje luči, iste luči, ki napravi naše sanje ponoči vidne. Le kako drugače bi lahko razložili paradoksalno kvaliteto teh pesmi? So hkrati čiste in zagonetne, preplavljene z lučjo in počekane s sencami.

Ristović je pisal dolge pesmi, poetične sekvence, avtobiografske pripovedi v verzih, kratke pesmi in pesmi v prozi. Njegova tematika ni obsežna. Je hkrati usmerjen v en sam cilj in neskončno inventiven. Lahko daje vtis, da je nekako primitiven, a njegovi eseji ga prikazujejo kot zelo sofisticiranega bralca književnosti. Dobro pozna ameriške, francoske in angleške pesnike. "Ni pesnik tisti, ki napravi svet okrog sebe poetičen," nekje zapiše Ristović, "ampak je svet, ki ga obkroža, tisti, ki ga napravi za pesnika." To pa naredi v dobro poezije in tega, za kar si je vedno prizadevala: da bi dala resničnost tako stvarjem sveta kot tudi naši minljivi prisotnosti med njimi.

Prevedel Uroš Zupan

Aleksandar Ristović

Prodajalke ljubezni

I.

Z mano je poljski delavec
v blatni obutvi,
gleda vstran,
šteje denarce.

Fant se ogleduje
v zelenem ogledalu,
iz ogledala v njega gledata
dve poljski miši.

V obraz mi piha
zrnca pšenice,
pod pazduho mi polaga
travno bilko.

Gosenica je na mizi,
orodje za delo na polju v kotu sobe,
brisača in lavor
ob postelji.

Na postelji sedi
moj poljski delavec.
Z eno roko
pestuje drugo roko.

II.

Z mano je železničar
v uniformi železničarja,
s piščalko in uro,
z železničarsko kapo.

Govori o vlakih,
o ekspresnem in pospešenem,
omenja dekle,
ki jo je pustil na vlaku.

Preden leže,
ugasne svetilko.
Zunaj je sneg pomešan
z električnimi iskrami.

Ko spi,
me drži za obe joškici,
nosi volnene nogavice,
iz vsake mu štrli po en prst.

Zjutraj teče
čez železniške tire.
Izgubil je kapo.
Našel je kapo.

III.

Z mano je pesnik,
pripit, debelorit;
sprahuje, kje je stranišče,
smeji se v stranišču.

Z eno luknjico
v enih sencih,
z drugo luknjico
v drugih sencih.

Videti je predpotopen
in skoraj je neviden,
pri tem uporablja
stare trike.

Od nekje poznam
trik z želvo
in tudi druge trike
z želvami na porcelanastem krožniku.

Potem me pofuka
iz malih možganov,
ne poljubi me niti enkrat
in skoraj se me ne dotika.

IV.

Z mano je gobezdalo,
gobezda o čemer koli,
gobezdanje je način, da ne vidi
ničesar okrog sebe.

Ne lavorja z rdečimi
in modrimi vrtnicami,
ne žabice v lavorju
z dvanajstimi drugimi žabicami.

Niti mojega levega ramena,
niti mojega desnega ramena,
niti mojih lic,
narejenih iz strjenega pudra.

Niti tiste stvari,
niti tiste druge stvari.
Medtem ko gobezda, pozabi,
zakaj je sploh prišel.

Položila sem mu
prst pod jezik,

moj prst je ostal
v njegovih ustih.

V.

Z mano je vojak
v ponošenem šinjelu,
v roki drži jabolko,
jabolko polaga na mojo posteljo.

Ima madež
na levem licu,
prilepil je madež
na moje desno lice.

Obrnjen k oknu gleda
zgradbe v novem naselju,
smešno brezo
pred dvanajstnadstropnico.

Ob postelji so
sezuti škornji,
na naslonjalu stola
opasač.

Išče denar
po vseh žepih,
potem ga končno najde,
večkrat ovitega okrog svinčnika.

VI.

Z mano je Jezus,
tanek kot drevesce,
ne premika se, lebdi
nad predmeti v sobi.

Prišel je s polja,
prišel je iz sosednje krčme,

prišel je iz cerkvice
s poljskim straniščem.

Nosi očala
z nevidnimi okvirji,
stekla v njih so
kot dve kaplji vode.

Slekel si je kavbojke,
ne nosi spodnjega perila.
Ob meni leži
v pisanih nogavicah.

In potem mi bere
iz neke knjige.
Dolgočas je Jezus,
dolgonos, to se razume.

VII.

Z mano je profesor,
ki se izdaja za nekoga drugega,
včasih je obrtnik,
včasih cvetličar.

Včasih je tisti, ki je pobegnil
iz okrožnega zapora,
včasih "mali" na kakšni
od trgovskih ladij.

Včasih je knjigovodja,
včasih svečenik iz soseščine,
včasih ulični prodajalec
obskurnih predmetov.

Včasih je čistilec v
svetli sodniški dvorani,
včasih lekarnar
obseden z družino.

Ampak poznam jaz profesorje
po vonju kolonjske
in seveda po spodnjem perilu
z modrimi in roza črtami.

VIII.

Z mano je čarovnik,
nosi ptičjo kletko,
po kletki se kotalijo
kovinske krogle.

Ima čarovniško palico,
ima pobarvane prste,
kot pribor za pisanje
uporablja gosje pero.

Z mene
slači obleko po koščkih.
Čisto narahlo se jih dotika
s tisto paličico.

To, kar dela meni,
dela tudi sebi,
potem sva končno
gola v okrogli postelji.

Ko mu uspe tisto,
kar uspe tudi drugim,
začno kovinske krogle proizvajati zvok,
podoben ptičjemu čivkanju.

IX.

Z mano je mečevalec,
oborožen s tankim mečem,
z mečem kot z želom prebada
namišljenega nasprotnika.

Njegov obraz je skrit
za temnim vizirjem,
vame gleda skozi ozke
špranje v vizirju.

Moje lice zaznamuje
z majhno brazgotino;
govori, kot bi med spanjem govoril
o dialektiki mečevanja.

Potem se ljubi
v popolni opremi,
z jekleno čelado
in v jeklenem oklepu.

Moje telo je hladno
od dotika kovine.
Kar naenkrat začutim potrebo,
da bi spregovorila v heksametrih.

X.

Z mano je debelokurčen
bogataš,
nosi zlat nakit:
prstane in uhane.

Obseden je z duhovi,
ko pri večerji pije vino,
se včasih v temi njegovi zobje
zableščijo kot nakit.

Obseden je tudi
s svojim bogastvom:
z zemljo in konji,
bančnimi transakcijami.

Podarja mi revolver,
popolnoma nabit,

z ročajem, okrašenim
z mojima začetnicama.

Iz ust mu kaplja
večerno vino,
kapljajo zlatniki
na prsi in narasel trebuh.

XI.

Z mano je menih,
z molitvenikom in rožnim vencem,
oblečen je v temno,
tu in tam ima na obleki bel madež.

Medtem ko gleda v tla, iz tal
rastejo stebelca,
naju žgečkajo v nožne prste,
se ovijajo krog najjinih kolen.

Splošno občutenje pobožnosti
traja ves čas;
pod kuto je človek
iz kmečkenga mesa in krvi.

Delam tisto, kar zahteva,
za kruh in sol,
za križec iz železa,
za stekleničko vina.

In potem se on obleče v
oblekico iz navadnega platna,
po licu pa mu polzi
božja solza.

XII.

Z mano je kurčast dijak,
kapo nosi postrani,

iz ust ima vonj
po mladi čebuli in vinu.

Pred vrati
si je sezul lakaste čevlje,
priklonil se je pred mano,
poljublja mi prste.

Zunaj
sneg zameta konja
in tudi avtomobili so zameteni
s snežinkami v velikosti dveh dinarjev.

Dijak se je
zavlekel pod tanko odejo,
eno stopalo
mu gleda izpod dolge odeje.

Govori v spanju,
omenja mamo in vrtnice,
leporečen je v spanju,
s kapljico mleka na ustnici.

XIII.

Z mano je okostnjak,
nasmejan kot po navadi,
medtem ko hodi, dela
več različnih zvokov.

Včasih izgubi
kakšno majhno kost,
potem po ves dan iščeva koščico
med posteljnino.

S spretnimi prsti mu nameščam
kost med druge kosti,
utrujajoče delo, a
ga z zadovoljstvom opravljam.

Včasih poskuša
piti iz mojega kozarca,
zares pa ga vinske lužice na tleh
spravljajo v obup.

Če bi imel živce,
bi jih izgubil v postelji,
primoran je poslušati neprekinjeno
ropotanje svojih kosti.

XIV.

Z mano je angel,
vozi srebrno kolo,
njegova krila so bela,
naslonjena na balanco.

Narejen je iz modrine,
iz dežnih kapelj,
iz poljubov mladih ljudi,
iz udarjanja veje ob okno.

Tisto reč mi vtika
v napol odprta usta,
s peno me prekriva
po prsih in obrazu.

Na koncu ga resnično
odneseta dež in veter,
ostane samo peresce
zalepljeno za vrata.

Kolo zdaj poganja
drug mojster:
navihanec iz soseščine,
z "leninko" in očali.

XV.

Z mano je kripel
brez desne in leve noge,
z veliko grdo roko,
pogledom idiota.

Plečat fant
z brado, kot so jih imeli apostoli,
grd kot kateri koli
drug izmed svetnikov.

Pogovarja se edino
sam s sabo,
mrmra samemu
sebi v usta.

Ne zahteva pomilovanja
niti krokodiljih solz,
preprost je kot les,
iz lesa je narejen.

Ob tem se tudi rad
hvali v svoji perverzности,
ljubi se,
stoječ na strašnih berglah.

XVI.

Z mano je konj,
dolgonog, dolgouh,
lastnosti žrebca,
da sploh ne omenjam.

Zbežal je gospodarju,
ko ga je pretepal z bičem;
naveličal se je kobil,
išče točno mene.

Boža me z glavo,
z grivo v pramenih,
zadovoljen je, če ga jaham
gola, obuta samo v škornje.

Ima človeško oko,
ima človeško nestrpnost
in nenavadno razvit
smisel za humor.

Iz roke mi je
modrikaste kocke sladkorja,
v nekem določnem smislu je to človek,
v nekem drugem se obnaša resnično konjsko.

XVII.

Z mano je hudič,
rogove ima skrite pod kapo,
svoj repek
je skrnil v eno od nogavic.

Okrog vratu mu visijo
hudičevi amuleti,
narobe obrnjen križ,
večna luč z izpljuvkom.

Na obraz se mi
lepijo njegovi poljubi,
po telesu mi skačejo
žabe njegovih poljubov.

Resnično je pripravljen
na kakršno koli podlost,
pri tem uporablja
rep in rogove.

Na koncu mu rečem: Odjebi!
in ga zaprem v skrinjo

in s skrinjo vred vržem
z balkona štirinajstnadstropnice.

XVIII.

Z mano je starec,
rumen v obraz.
Iz ust ima vonj
po meti in jasminu.

Govori mi
o hoji skozi gozd,
o temnem drevju
in sladki nadlogi izginotja.

Kovanec za kovancem
polaga pod blazino.
Srebrniki se topijo
kot snežinke, ko se dotaknejo obraza.

Prišel je starec
po mojo kožo,
po moj nos in obrvi,
po moja našminkana usta.

Zaprl se
je v celico postelje.
Včasih zajoka,
včasih se zasmeji.

IXX.

Z mano je govedo,
vstopilo je skozi mala vrata,
za njim so ostala vrata
na široko odprta.

Skozi vrata sem videla
žitno polje in mrak

in žitno cerkvico,
ki se blešči v mraku.

Skozi vrata sem videla
gozd in drugo polje,
oblake nad hišo,
breze okrog nje.

Videla sem ljudi,
ampak malo pomanjšane,
nosili so me skozi polje
v beli skrinji.

Z mano je govedo,
zdaj se učim jezika goveda,
pometam tla za njim,
stepam travo iz postelje.

XX.

Z mano je lutka,
iz kavčuka in žic,
z vzmetjo, seveda na čisto
določnem mestu.

Uporablja oči
kot dva okraska,
trepalnice ji drsijo
po enem in drugem licu.

Lutka je moškega spola,
ima žepno uro
in hlače, zatlačene
v škornje.

Od drgnjenja ima vonj
po zažgani gumi,
nasploh je vnetljiva
na več načinov.

Vrti z očmi
in ne izusti niti črke,
giba se po meri uporabe,
za katero je bila narejena.

XXI.

Z mano je oficir,
lahek je kot deček,
prinesli so ga kmetje
iz bližnjega gozda.

S svinčeno kroglo
je zadet v prsi,
prišel je iz bitke,
za katero nisem nikoli slišala.

V bitki se uporablja
neslišno strelno orožje.
Napadalec je neviden,
tudi branilci so nevidni.

Leži na mizi,
na rjuhi z vrtnicami,
njegovi škornji odsevajo
moj pravkar umiti obraz.

Potem se začne režati
in vstane z mize.
Na smrt me je prestrašil oficir
in tisti, ki so ga prinesli v hišo.

XXII.

Z mano je dekle,
zaljubljeno v dekleta,
kadi močan tobak,
ziba se, ko hodi.

Usluge plačuje
izključno v tuji valuti.
Njeni joškici sta samo
dve kaplji meda.

Uporablja bič
in strašne napitke.
Sanjava druga drugo,
ona postaja jaz in jaz ona.

Ko se zbudim, vidim ob svojem obrazu
smešen otroški obraz
s štrlečimi zobmi,
z ozkimi ličnicami.

Zvečer ji zrastejo
brada in brki,
zjutraj je spet ona sama,
niti boljša niti slabša od sebe.

XXIII.

Z mano je mizar,
ki diši po lesu,
oblanci jelke
mu padajo iz žepov.

Tudi sama sem že
napolnjena z oblanci,
zaradi njih imam nabrekel trebuh,
pljuča mi šelestijo, ko diham.

V prostem času meri
starinsko pohištvo,
s pokrčenim prstom trka
po strohnelih deskah.

Potem poprime
za mizarско orodje,

nekaj krajša,
nekaj podaljšuje.

Obupnega ljubimca
mi komaj uspe nagnati
na zimsko poledico, na veter,
da ga odnese tja, od koder je prišel.

XXIV.

Z mano je čebelar,
zaprl se je v panj,
brenči iz panja
kot roj čebel.

V panj mu dostavim
hrano in pijačo:
različne cvetove,
kapljice vode.

Panj je v postelji,
ne more čebelar brez panja,
skozi špranje za čebele
lahko vidim njegov obraz.

Strmoglavlja name
z grozo čebelnjaka,
končuje delo, ki ga je začel,
začenja novega.

Od las do prstov na nogah
sem prekrita s čebelami,
brni mi v ušesih,
čebele mi vzletajo in izletajo iz ust.

XXV.

Z mano je Bog
vseh bogov,
nimam drugih bogov
razen njega.

Povsod me poljublja,
ne izbira mnogo,
na čelo, na teme,
v razpletene kite.

V usta, ko govorim,
prav tako pod pazduho,
na mokre joške,
na levo in desno koleno.

V pljuča, v srce,
v tanko črevo,
v obe ledvici,
v prazen in poln želodec.

Spretno uporablja
prastaro orodje.
Bog je resnično v meni,
ali v kateri koli od nas.

Prevedel Uroš Zupan

Manca Erzetič

Hermenevtična troedinost

Poezija – mit – voda

Resnično, resnično vam povem: pšenično zrno, če pade v zemljo in ne umre, ostane samo; ako pa umre, obrodi veliko sadu.

Evangelij sv. Janeza XII., poglavje 24

V Rg-vedi (na primer X, 149) je zapisano, da se je svet razširil iz središčne točke.¹ Stvarjenje človeka se je prav tako zgodilo na središčni točki, v središču sveta.

M. Eliade: *Kozmos in zgodovina*

Človek, strmeč v bel list papirja, razume (po)polnost in praznoto šele tedaj, kadar se ta, z vso močjo, ki jo premore molk besede, zaleti vanj. Ta zamolčanost, na katero naleti slehernik, ni nič drugega kot življenje samo. Pri Rožančevem nagrajencu iz leta 1996, Tomu Virku, avtorju *Ujetnikov bolečine*, najdemo odlomek, ki govori o *Molku filozofov*. Tam pravi, da “beseda vznikne šele na ozadju molka. Kot je že pri Platonu jasno, da lahko tema vznikne samo iz svetlobe ali bit samo iz nič, velja enako tudi za besedo; v tem smislu si beseda in molk sopripadata. Ta sopripadnost ostaja vse dotlej, dokler beseda ne dobi *pomena*.” Ta pomenska pojmovnost pa vendarle terjaja še en razmislek o dojemljivosti. Zdi se, da se pojmovnost pri Platonu torej ne dotika le pomena, ki ga porodi beseda, temveč tudi dojema, ki ga (u)stvari misel. Ta dvojica, dojemljivost in pojmovnost, zamolčana in izrečena beseda, skrita in razkrita misel, pa tvori tisto, k čemur in na čemer teži njuno bivanje. To je *tisto*. Tisto, zaradi česar nekaj *je* in obstaja, tako v človeku in drugih živih bitjih kot v svetu neživega. Svet neživega ni nekaj, kar bi bilo mogoče spraviti na

¹Prim. Kirflov komentar, str. 8.

linijo nepomembnosti – ali še stopnjo više, brezpomembnosti –, ker je del, atom, če ne kar molekula, celote, kozmosa in kaosa, stvarstva kot takega, in bi bil v primeru primanjkljaja *axis mundi* vržen iz tira. Prav tako pa je v svet bivajočega nujno treba vključiti živali in rastline. Zdi se, da se odvečno vprašujemo o nečem, kar so nas učili v osnovnih šolah, v petem razredu pri pouku biologije oziroma pri spoznavanju narave in družbe, vendar je to prevpraševanje nujno potrebno, ker smo ljudje izgubili Ariadnino nit človečanstva. Človek ni več človek, ko brat mori brata izven partizanskih inavguracij, človek ne more biti človek, če zgolj opravlja štiri osnovne funkcije: je, spi, se množi in skrbi za svoje potomce. Prav tako je treba z vso ostrino ovreči rek enega velikih nemških filozofov in esejistov, Petra Sloterdijka, ki pravi, da “tisto, kar razlikuje ljudi od živali, je animacija. Prva animacija, ki so jo ustvarili ljudje, so bogovi. Animacija nas naredi osebe.” Pogoje, da sodobni človek ni na ravni animalizma, ustvarja misel. Vendar ta še ne določuje človeka za Človeka. Pri tem je misel o človečanstvu neizbežna. Kosovel je v svojih pesmih po letu 1921 jasno poudarjal, da mora mrtvi človek pasti. Ta “mrtvi človek” pa je (bil) še kako živ, če (je) lahko opravlja (-l) vse osnovne funkcije, ki naj bi ga definirale za človeka in (je) hkrati ubija (-l), posiljuje (posiljeval) in seje (sejal) zlo. Mircea Eliade v začetku knjige *Kozmos in zgodovina* opredeli problem, za katerega se zdi, da “potohodci” 21. stoletja, v primežu epidemije kapitalizma, ne vidijo spornosti oziroma vrednosti prevpraševanja. Eliade pravi, da lahko *koncept bivanja in realnosti razberemo iz obnašanja človeka postmodernih družb* in da s *predmodernimi oziroma “tradicionalnimi” družbenimi normami mislimo tako svet, ki ga običajno označujemo za “primitivnega”, kot starodavne azijske, evropske in ameriške kulture*.

S tem se odpira dvoje točk:

prva, ki pokaže, da sta pomen in dojem, kot onoma in rhema, poesis in doesis, povezani (vsaj) v eni točki; v točki resnice. Resnica ni stvar interpretacije posameznika, kakor se posplošeno trdi in čemur skuša znanstveno ugovarjati Sontagova v *Proti interpretaciji*, temveč stvar na sami točki obstoja. Ne nazadnje se lahko spomnimo, da je prav Aristotel postal žrtev lastne interpretacije, ko se je zapletel v dvojnost plasti semantika, saj se ne sprašuje, kako semantikos prehaja v apophantis, ampak kar določa, kako semantikos vzpostavlja apophanticos. A vrnimo se k vežni točki; točki *biti*. Ob navedeni sintagmi se zdi, da je sleherniku postala znana po tem, da je njen “večinski lastnik” Martin Heidegger, medtem ko so ostali korporacijski deleži večinoma porazdeljeni med Husserla, Wittgensteina in Michelstaedterja, na nekem sodnem stolu, za katerega

se zdi, da ga bo bog prinesel nazaj, pa lahko ugledamo tudi Nietzscheja. Vendar pa je v točki našega izhodišča o troedinosti poezije, mita in vode vredno postaviti v navedbo predvsem Heideggerjev odlomek o tu-bit-i, govoru in jeziku. Heidegger v svojem tekstu pravi, da je *govor eksisten- cialno enakoizvoren s počutjem in razumevanjem*. Govor torej opredeljuje kot artikulacijo razumljivosti, kot del nečesa *v podlagi razlage in izjave*. *To, v razlagi, torej izvirneje že v govoru artikulabilno, smo imenovali smisel*. Smisel pa je lahko razumljiv le na nekem izkustvu, izkustvo pa na dojemanju. Smisel, ki je razčlenjen v govorni artikulaciji, pa Heidegger imenuje pomenska celota, ki pa se *lahko razpusti v pomene*. Med razpravo, ki se razprostire v *Biti in času*, je za nas priročna predvsem teza, da se *počutna razumljivost biti-v-svetu izreka kot govor*. *Pomenska celota prihaja do besede*. Zdi se, da poesis ni konstituirana na pomenu, pač pa pomen na poesis. Vendar poesis nadrašča besedo, saj se, navezujoči na misel Heideggerja, *besedje ni opremljeno s pomeni* in je bližja *k večjemu dojemu*, vendar je vseeno pomembna *za njen obstoj biti-v-svetu*. Četudi poznamo pomensko razlikovanje med grško poesis in poezijo ter poetiko danes, razlika za vzpostavitev troedinosti ni ključnega pomena, kajti njuno stičišče je v *tistem*, kar vzpostavlja biti-v-svetu. Točka dojemanja tistega, kar smo pojmovali kot biti-v-svetu, pa je, vsaj tako se zdi, odporna proti spremembam, ki jih prinaša čas. V nas je torej trčila točka brezčasnosti, nedotakljivosti, neuničljivosti ognja, vode, zraka ali zemlje, univerzalna točka oziroma univerzum sam.

Toda, izpostaviti moramo še drugi vidik, ki se vzpostavlja; to je točka prevpraševanja o obnašanju sodobnega, postmodernega, in tradicionalnega, predmodernega, človeka. Eliadejeva teza je dvomljiva že na samem začetku, brez nadaljnjega razčlenjevanja podobnosti in razlik med sodobno in arhaično družbo ter samega človeka, saj nas nekoliko preseneti sintagma *obnašanje* človeka. Zelo jasno podano tezo lahko ovržemo z veliko bolj jasnimi koncepti o nespremenjenosti človeka skozi čas. Bit človeka je skozi čas v osnovi enaka. Tudi v tej izpeljavi je torej neka dogmatičnost pripeljana do prevpraševanja in do rahljanja vzpostavljenih resnic, da se človek kot tak razlikuje oziroma mu čas pušča razlike. Čas ne pušča razlik iz dveh razlogov: ker je domena človeštva (npr. štejemo od Kristusovega rojstva naprej ipd.) in ker je zavestno "umrljiv". Smrt je nadčasna, kajti s človekovim poslednjim dahom se čas zanj zabriše. Kontinuiteta je prekinjena, linearna premica zaustavljena. Čas preseka zavest. Obnašanje človeka kot vzorec, na katerem znanstveniki tvorijo predhodnike in poslednike oziroma naslednike, je torej umetna tvorba, ki jo je za svoj vznik potrebovala antropologija. Vsak vznik pa je možen

le na primerjavi dvojnosti, torej raz-enotnosti, nečesa, kar mora imeti dve stvari za razlikovanje na isti osnovi. V bistvu je kakršna koli filozofska analiza pri slehernem vprašanju pojmovnosti in dojemljivosti *tiste* točke pravzaprav odveč. Gre za vprašanje, ki ga ne morejo vzpostaviti mitologija, filozofija, literarna teorija, religiologija ali katera koli druga znanost, ker gre za vednost. Oziroma za-vednost.

Mit je pravzaprav utvara človekovega ne-zavedanja oziroma nevedenja. Po svoji osnovi je *bajka kot literarna zvrst in je eden od načinov, kako si je človeška družba poskušala razložiti ustvarjalne sile, naravne pojave in dogodke, na katere ljudje niso mogli vplivati*. Literatura igra pomembno vlogo pri samem odkrivanju *biti-v-svetu*, človeka samega oziroma tistega, kar je v človeku samem. Na tehničnici nesoglasja imamo Platonovo zavračanje umetnosti in Aristotelovo funkcijo pomenskosti same umetnosti. Kljub vsemu pa njune teze človeštvo vseeno ni posrkalo vase, saj je očitno, da so tudi platonisti in aristotelovci sledili poti svojih učiteljev do neke točke. Potem pa so, vsaj tako se zdi, trčili ob *tisto*, kamor je trčila umetna časovna vzpostavitev človeka pred-tem in po-tem.

Četudi bi se *Molku filozofom* zdela možna proti polna pozicija *Molka literatov* (ali *Molka umetnikov*), pa je pravzaprav le še en poskus, ki bi na koncu kot Orient Express z vso silovitostjo trčil ob neznano premiso. Mit je torej nujno zlo, ustvarjeno od človeka, za preživetje v nesmiselnem svetu in za lajšanje mentalnih bolečin neznanja. Mit sicer skuša pojasniti zlo in smrt ali odnos časa do večnosti, vendar se sooči z interpretacijami, poskusi posnetkov posnetkov za doseganje *tistega*. Mit je pravzaprav poskus zadrževanja tako božje kot človekove končne odsotnosti. Sodobna družba, torej tista, ki jo Eliade imenuje postmoderna, se sooča z ničejansko zavestjo, metafizičnim nihilizmom in ontološko diferenco. Ta družba je, vsaj tako se zdi, ustvarila še en nabor odvečnih besed, saj je v svetu, ki ga je zgradila v luči imenitnosti, blišča, razkošja, doživela pogrome in polome, bedo in lakoto 19. in 20. stoletja, v meri, ki je ni pričakovala. Ko so vojne morije prestopile vsakršno mejo človečanstva in, kakor pravi Prešeren, "kri po Kranji, Korotani prelita napolnila bi jezéro", je človek potreboval izgovor za svoja dejanja. V drži Poncija Pilata je izbral lažjo možnost – Boga je obtožil zapustitve in ga razglasil za odsotnega. Soočenja z resnico oziroma njeno priganostjo do absurda, da je človek misleča oziroma ne-misleča žival, je gotovo hujše spoznanje, kajti s tem bi si vsak slehernik moral priznati, da je *kriv*. To temo najlepše razvije prav Dostojevski, ki je resnici o *tistem* bliže kot kdor koli poprej in poslej. Padec na kolena svečenika Zosima pred Dmitrijem v *Bratih Karamazovih* in prošnja za odpuščanje se zdita pradoksalna, zaradi laičnega

pogleda na krivdo in kazen. V tem pa je tisti (arhetipski) moment, ki ga ima vsak učitelj pred svojim učencem. V dandanašnji družbi imamo prekomerno nasičene newageevske “delavnice”, t. i. “samo-uke” duhovne učitelje, guruje, utelešena božanstva, za prihod *Maitreje* pa se zdi, da smo prevzeli Beckettov vzorec iz drame *Čakajoč Godota*. Za to srž prihoda apokaliptične spremembe se zdi, da je le še ena nova utvara, ko tudi Boga ni več mogoče obtoževati, da je ta svet zapustil. Človek 21. stoletja je torej prevzel novo metodo pri utvarjanju in odmikanju od resnice. Z vsemi duhovnimi invazijami se padli (evropski) človek poskuša opreti na točko, da “prikliče Boga nazaj”. Zdi se, da če bi Boga lahko priklical nazaj, bi ga slej ko prej tudi obtožil. Sodobnost je pripeljala človeštvo do točke, ko ne le dela napake, ampak jih ponavlja. Ironija pa je, da prav ta umetna tvorba antropologije in (literarne) zgodovine pomni in zapisuje napake, a jih ni zmožna preseči.

Sodobni človek ne vidi kozarca, ki je do polovice poln vode, kot pol praznega ali pol polnega, temveč do skrajnosti ignorira (ateizem) ali fanatizira (popolno bogoverstvo), ker je postavljen v svet brez meja. Ta svet teži k čez-mejnosti in čezmernosti, zato je edina logična posledica reverzibilnost. Vračanje k pred-začetku. Začetek kot tak avtomatično vzpostavlja konec. Tisto, kar pa je pred začetkom, je pravzaprav tudi pred koncem. V brezčasnosti, kjer ne moremo določati začetka in konca, je edino, kar nam ostane, *pred*. Če si predstavljamo krožnico in cikličnost, je vsak konec tudi začetek in vsak začetek tudi konec. Eliade pravi, da je *razumljivo, da metafizičnih konceptov arhaični svet ni zmeraj formuliral v teoretskem jeziku. Kompleksen sistem, sistem koherentnih trditev o realnosti stvari, sistem, ki pravzaprav vzpostavlja metafiziko, na različnih ravneh in s sebi primernimi sredstvi, predstavljajo simboli, miti in obredi*. Ko se dotikamo simbolov, smo teoretično na poti k mitologiji, praktično pa k ezoteriki. Ezoteričnost, ki se na Zahodu v zadnjih dveh stoletjih, predvsem po britanski kolonizaciji Indije, obrača na Vzhod. Zahod in Vzhod sta pravzaprav tokokroga, ki imata isto bistvo in različne vidike, interpretacije. Pri soočenju se ne zgodijo bistvene razlike, saj se civilizacijska utvara le še poveča, ko pomnoži kulturo oziroma njihove navade vsaj dvakrat. Na Zahodu je bil viden obrat na Vzhod, proti Indiji. V Sloveniji pa ni bil narejen le na duhovno-marketinški tržni osnovi, temveč tudi na literarni. Že Srečko Kosovel se je v tematskem okviru, v formi premišljevanja zgledoval po prevedenih delih bengalskega pesnika Rabindranatha Tagoreja. V *Sadhani* je našel tisto, kar ga je vodilo skozi zadnja leta življenja skozi pesnitve in življenjske nazore. V enem svojih pisem sestri Karmeli in prijateljicam (Fanici Obidovi, Nadi Obereinger) piše,

da bi rad “razumel tistega Tagoreja”, ki piše tako globoko in preprosto. Duhovnost je enostavnost. Na Zahodu pa to preprostost in enostavnost ignoriramo iz privzdignjene lože, kakor dama na balkonu Kosovelove dvorane Cankarjevega doma, ki gleda na odru tragedijo, kakor da se je tiče. Svet, ki umira za vodo, medtem ko mi iz nje delamo gnojnice.

Gnoj je zlato
in zlato je gnoj.
Oboje = 0
 $0 = \infty$
 $\infty = 0$
A B <
1, 2, 3.
Kdor nima duše,
ne potrebuje zlata,
kdor ima dušo,
ne potrebuje gnoja.
[I, A.]

Kosovelov *Kons*: 5 ne pojasnjuje le absurdnosti zahodnega človeka, temveč človeštva v dvajsetih letih 20. stoletja sploh. T. i. mašinerija, ki je gnala industrializacijski “maln”, je pobila milijone ljudi v koncentracijskih taboriščih in izven njih, na vojnem območju med letoma 1914 in 1918, predvsem na tleh krvave Soške fronte. Nevarnost, s katero se je svet soočal v prejšnjem stoletju, je bil nacionalizem v najbolj nevarno ideološki ideji nacije, posledično totalitarnih režimov. Danes, po prelomu tisočletja, ko Zahod ta zaželeni kapitalizem uničuje pod svojo težino, v Sudanu, natančneje Južnem Korofanu in Darfurju, Nube bijejo boj za preživetje. Svet blišča, ki ga živimo, je zaslepil še tisto senco tankočutnosti, človečanstva, ki jo je odmeval *Ecce homo ...* v prejšnjem tisočletju. Danes govorimo o afriških državah kot o državah tretjega sveta, a vendar so to države, ki bijejo tretjo svetovno vojno. Leta 1939 uradno Evropa ni bila v vojni, dve leti pozneje, je pod tretjim rajhom umiralo na milijone Judov, Slovanov in drugih, ki niso ustrezali umetno zgrajeni podobi t. i. arijske rase. Danes nimamo le filozofskega in literarnega molka, temveč *molč človečanstva*. Človeštvo je preseгло zadnjo mejo etike, ki bi jo lahko ohranilo za svojo vrsto – za ljudi, za človeka. V dobi digitalizacije in modernizacije pa se ustvarja tudi medijski molk, ki prikazuje oziroma posiljuje gledalca k lastni presoji o izboru dnevnih novic, novic iz sveta. Maja in julija 2011 je slovenska javnost poslušala načrtno agitacijo proti tedanji obstoječi vladi Republike Slovenije, medtem ko nobena medijska

hiša ni poročala o tem, da so v Sudanu Nube in Tomo Križnar, kot aktivist, popotnik in edini glasnik “sveta, ki ga je človek zapustil”, “oko in ušesa bogov”, bili bitko za življenje, med kačami v jamah in pod migi, ki so nad njimi vsak dan spuščali bombe. Vojna za vodo!

Nobeno pisanje in nobena beseda drugega ne more izraziti bolečine tistega, ki je nekega sončnega julijskega dopoldneva izgubil ženo in nerojenega otroka, kajti Omar Al Bašir je pred očmi javnosti – video kamer, ki jih je prinesel Tomo Križnar –, v devetem mesecu nosečnosti razstrelil bodočo mater in še nerojenega otroka. Bolečina, ki je ne moremo čutiti, če nimamo izkustva. Bolečina, ki se, zgolj zato, ker je nekaj tisoč kilometrov stran, ne zdi “naša”. Človek 20. stoletja je kazal obraz z dvema imenom, danes, v 21. stoletju, je ta isti človek izgubil tudi ime. In ko človeku vzameš ime, mu vzameš identiteto, masko, ga izbrišeš. In ko je človek izbrisan, se izgubi tudi čas. Čas, ki nas ustvarja iz središčne točke in razstavlja v središču sveta. Razdrobljeni, brez-imeni, neznani in nevidni tavamo po zemlji, dokler ne pride čas, da se povrnemo v njo. V troedinosti poezije, mita in vode iščemo odgovore na vprašanja, ki se porajajo, odkar obstaja zvok ... Zdi se, da je bila *tragedija sveta, ki se je rodila iz duha glasbe*, stvarjena, še preden je bog spregovoril in rekel: *Resnično, resnično vam povem: pšenično zrno, če pade v zemljo in ne umre, ostane samo; ako pa umre, obrodi veliko sadu.*

Matthijs van Boxsel

Enciklopedija neumnosti, 5

Darwinove nagrade

3. Blagoslovljena norost

Nasredin

Nasredin, voditelj dervišev, gospodar nad skritim zakladom, popoln človek. Številni govorijo: "Želel sem se učiti, vendar tu nisem našel drugega kot norost." Toda če bi globljo modrost iskali drugje, je morda ne bi našli.

Ablahi Mutlaq: *Popolni idiot*
(*Nasredinovi nauki*, 1617)

Nasredin Hodža (ok. 1208–1285), pobožni norček iz Anatolije, je le eden iz dolge vrste morozofov¹, modrih norcev in norih modrijanov. Prebrisan zasmehovalec je in neumna žrtev hkrati. To pojasnjuje, zakaj se je vse do danes iz roda v rod prenašalo toliko Nasredinovih potegavščin in neumnosti (in potegavščin in neumnosti njemu sorodnih likov, kot so Abdul-Fath, Abu Seid in Till Eulenspiegel).

Nasredin je imel tu in tam pravico na svoji strani, vendar je bil s svojimi nepopustljivimi stališči vseeno – kdo ve, zakaj – neznosen in nam je tako razkril teroristične možnosti idealizma.

Spet drugič je sledil zablodi, toda ker njegova dejanja niso temeljila na sebičnosti, si je s trdovratnostjo prislužil spoštovanje ter tako razkril posvečeni vidik neumnosti.

¹ Izraz morozofija je besedna igra, nekakšna bistroumna neumnost. Če je filozofija iskanje modrosti, je norec človek, ki mu primanjkuje razsodnosti. Izraz bi lahko pomenil iskanje modrosti s preučevanjem norcev ali umetnost norcev, ki študirajo, da bi našli modrost.

Nasredin ponazarja norost modrosti in modrost norosti. Tam, kjer se norost in modrost srečata, trčimo ob temelje naše civilizacije.

Izročilo narekuje, da mora vsak, ki se loti razprave o Nasredinu, povedati vsaj sedem zgodb o njem (vsi moji primeri so iz *Morosofie universalis* Jismatha Slobexa, Salée, 1957).

I. Enciklopedija

Nasredin je na povabilo skupine učenjakov vstopil v čajnico. Za eno od miz so sedeli geograf, letopisec in zvezdogled ter navdušeno načrtovali splošno enciklopedijo.

“Vsebovati mora vse.”

“Vse?” je vprašal Nasredin.

“Vse,” mu je zatrdila trojica.

Nasredin je za trenutek pomislil. “V tem primeru bo morala vsebovati geslo *enciklopedija*, in to geslo bo moralo vsebovati celotno enciklopedijo, tudi geslo *enciklopedija*, in tako naprej v neskončnost.”

Učenjaki so se sumničavo spogledali.

“Če boste v knjigi poiskali svoje ime, boste morali prebrati vse o sebi, tudi zadnji stavek, ki se bo glasil: ‘Poiščite svoje ime v enciklopediji.’”

Vznemirjenost za mizo je naraščala.

“Zdaj pa si predstavljajte geografa, ki bi poiskal svoje ime v enciklopediji, ki jo je sam napisal. Ker bi že vedel, da je njegovo ime v njej, mu ga ne bi bilo treba iskati ali ga omenjati.” Geograf se je nelagodno presedel.

“In če bom poiskal svoj življenjepis ter začel brati vse o sebi, od prvega blaženega trenutka, ko sem prišel na svet, bom do takrat, ko bom prišel do sredine gesla, že mrtev.”

Letopisec je nazadnje zaznal priložnost, da Nasredina popravi: “V tem primeru bi bilo nemogoče, da bi bil na sredini.”

“Sem kriv jaz ali enciklopedija?” je vprašal Nasredin, nakar je zgodovinar sramežljivo srknil čaj.

Uredniki enciklopedije so zbegani sedeli za mizo. Soglasno so sklenili, da bodo v prihodnje – razen *Korana* – upoštevali le knjige o naravi.

II. Največji bedak

Nasredin Hodža je sedel na oslu, obrnjen s hrbtom naprej (da bi se prepričal, ali gre v pravo smer), in nazadnje je prijahal v mesto Aksehir. Ko je jahal mimo treh pastirjev, sedečih v senci čajnice, je iz žepa oguljenega plašča vzel zlatnik, jim ga vrgel in zavpil, da je za največjega bedaka. Vsi trije so nato poskušali prekositi drug drugega z zgodbami, ki naj bi dokazale njihovo neumnost.

Prvi je povedal, da se je s kamnom udaril po čelu, da bi ubil muho.

“To ni nič v primerjavi z mojo neumnostjo,” je rekel drugi. “Na polju sem posadil sol.”

“To ni nič v primerjavi z mojo neumnostjo,” je rekel tretji. “Nisem in nisem mogel najti osla, na katerem sem sedel.”

Z neumnostjo so se hvalili vse do sončnega zatona. Ko so nazadnje ugotovili, da s poskusi, da bi izigrali drug drugega, ovirajo uspešno dokazovanje neumnosti, so zlatnik vrnil Nasredinu, ki se jim je zahvalil za prijeten popoldan. Pod zvezdnatim nebom je nato nadaljeval svoje donosno potovanje.

Nihče ni dovolj pameten, da bi dojel, kako neumen je. V trenutku, ko začnemo razmišljati, se ujamemo v začarani krog misli, ki se vedno znova vračajo k sebi. Ni končnega jamstva, da so logično pravilne. Naš um se na vse načine trudi, da bi razumel samega sebe, tako kot se kača poskuša ugrizniti v rep. Logos na ta način preprečuje svoj uspeh, kar je zgled samouničujoče neumnosti.

Vendar je neumnost tudi gonilna sila misli, kajti modrost raste v brezplodnih poskusih, da bi razumela samo sebe.

III. Sreča ljubi bedake

Nasredin je ležal v travi in strmel v nebo, tedaj pa se mu je približal učenec in ga vprašal: “Kaj je sreča?”

Nasredin je dolgo tuhtal, nato pa je učencu navil ušesa in ga poljubil na obe lici. Učenec ga je ves zbeغان prosil za pojasnilo.

“Zaradi tvojega vprašanja sem nehal biti srečen. Nato pa sem našel srečo v tem, da sem tuhtal o tvojem vprašanju.”

Kakor hitro se modrec vpraša, kaj pomeni živeti srečno, zastavi problem, ki po Aristotelu preprečuje srečo. Nič ni več tako, kot je videti. Vendar filozof najde srečo v tem, da o njej razmišlja.

IV. Osemnajsta kamela

Neki oče je v volilu določil, da po njegovi smrti pol bogastva dobi najstarejši sin, tretjino drugi sin in najmlajši devetino. Žal je bilo vse njegovo bogastvo sedemnajst kamel. Sinovi so se zaman trudili, da bi rešili problem, ne da bi kamele razrezali na kose. Tedaj pa je mimo prijahal Nasredin. Predlagal je, da bi sedemnajstim kamelam dodal še svojo in bi jih bilo tako skupaj osemnajst. “Najstarejši dobi polovico, torej devet kamel. Drugi sin dobi tretjino, torej šest. Najmlajši dobi devetino, kar pomeni dve kameli. Seštevek vseh kamel je sedemnajst. Ostane ena, in ta je moja.” Nato je Nasredin spet odjahal.

Nemški filozof Hans Vaihinger² je leta 1911 objavil *Filozofija kot da bi*, v kateri omenja na stotine primerov nedokazanih ali nedokazljivih hipotez, ki so vseeno imele otipljiv vpliv na zasebno, družbeno in znanstveno področje, potem pa so postale odveč. Ego, duša, svoboda in odgovornost, pa tudi vedenje, rastlinski sistemi in število nič so koristni izmisleki, nič manj kot osemnajsta kamela. Vendar zaželeni rezultat dosežemo le, kadar se iznebimo začasnih sredstev, potem ko so odslužila namenu.

Le vernik zamenjuje izmislek z dokazanim dejstvom. Z izmišljotinami ne poskuša razumeti sveta, temveč svet izkorišča za to, da potrdi svoje zablode. Tako lahko celo neumen nesporazum postane središče svetovnega kulta.

V. Sveti osel

Ko je Nasredin zaključil učno dobo, mu je učitelj podaril osla. Nasredin je odšel iz mošeje, postavljene nad svetnikovim grobom, in se odpravil v anatolske gore. Med potjo je izprosil tako malo miloščine, da se mu je zdelo najbolje, če osla nauči, da bo jedel vedno manj. Vsak dan mu je prepolovil obrok ovsu, dokler ni osel v celem dnevu dobil le še prgišča. Še isto noč je poginil od lakote. Nasredin je bil ves iz sebe od žalosti. Pokopal je osla in več dni žaloval zraven gomile. Mimoidoči so ga spraševali, zakaj je tako žalosten, Nasredin pa je pokazal na grobno gomilo in rekel: "Moj najboljši prijatelj." Zaradi njegove žalosti so bili globoko ganjeni in prepričani so bili, da je bil njegov prijatelj svetnik. Nasredin je dobival vedno več darov in kmalu je imel dovolj denarja, da je nad gomilo postavil veličastno grobnico, ozaljšano z modro zelenimi ploščicami. Romarji od blizu in daleč so se prihajali klanjat svetniku. Nasredin je s pomočjo njihove radodarnosti okoli grobnice nazadnje postavil mošejo.

Lepega dne je mimo prišel njegov učitelj, ki je medtem izvedel, da je učenec izpolnil svoje versko poslanstvo. Prečkal je dvorišče, polno vodnjakov, si umil stopala in stopil v mošejo. Moža sta se objela.

"Alah je velik," sta vzkliknila v en glas. "Kateri svetnik je pokopan v mošeji?" je vprašal učitelj.

"Osel, ki ste mi ga podarili ob odhodu. Toda povejte mi raje, kateri svetnik je pokopan v vaši mošeji?"

"Mati tvojega osla."

²Hans Vaihinger (1852–1933), nemški filozof, novokantovec, fikcionalist, pozitivist in idealist. Njegovo delo *Die Philosophie des Als Ob (Filozofija kot da bi)* je izšlo leta 1911, čeprav ga je napisal že tri desetletja prej. V njem je trdil, da človek nikoli ne more spoznati prave resničnosti sveta, zato gradi svoje sisteme razmišljanja in se prenareja, da ustrezajo resničnosti.

VI. Pamet v glavo

Nasredin poseblja manjkajoči člen med naravo in kulturo. Njegova dejanja so nedolžna in barbarska hkrati, svetniška in peklerska, brezobzirna in preračunana. Posvečeni norček združuje preobčutljivost in brezčutnost, krvoločnost in hladnokrvnost. Po eni strani ne kaže niti sence strahu, sočutja ali obžalovanja, po drugi ima neomajen občutek za čast. Če je potrebno, gre čez trupla, da dokaže svoj prav.

Nasredin je imel pred čajnico svojo mizo. Vsak dan je mimo pritekel neki fant in Nasredinu sklatil turban z glave. Lastnik čajnice je Nasredina vprašal, zakaj ničesar ne ukrene.

“Vse ob svojem času,” je rekel Nasredin.

Nekega dne je v času, ko je pritekel mimo fant, na Nasredinovem mestu sedel neki vojak in fant mu je sklatil kučmo z glave. Vojak je potegnil meč in fantu odsekal glavo.

“Si zdaj razumel?” je vprašal Nasredin.

VII. Petdeset udarcev

Nasredin je pre nagljeno vedenje povezal s trdno logiko. Trmasto je vztrajal pri svojih navadah, kot da bi bil od tega odvisen obstoj sveta, bil je gluhi in slepi za dokaze za in proti. In vendar je bil v njegovi norosti določen smisel.

Nasredin je sultanu prinesel dobro novico, glavni dvorni upravitelj pa mu je dovolil vstopiti šele po tem, ko mu je Nasredin obljubil, da mu bo izročil polovico nagrade, ki jo bo prejel. Nasredin je privolil in šel v palačo. Sultan je bil navdušen nad dobro novico in je Nasredinu rekel, naj si sam izbere nagrado. “Petdeset udarcev z bičem, če smem.”

Nasredin se je nalog loteval z neusmiljenostjo znanstvenika, ki trpinči naravo, da bi prišel do dna njenim skrivnostim; s krutostjo zvezdogleda, ki je uganil dan svoje smrti in na tisti dan napravi samomor; z gorečnostjo svetnika, ki v korist dogme ponudi svojo družino in zdravje; in s hladnokrvnostjo junakinje filmske grozljivke, ki se čisto sama spusti v klet, od koder sliši nenavadne glasove.

Norec ni tisti, ki zanemari dolžnost zaradi osebnega užitka, temveč tisti, ki trmasto gre po svoji poti, čeprav je v odkritem nasprotju z njegovimi koristmi. Najnevarnejši je razsvetljeni norec, ki gre hladno, mirno in zbrano proti cilju.

Morozofija

Nasredinova norost ni napaka ali kršitev pravila, temveč neposredno ogroža ustaljeni red, ker s svojimi vzorci od znotraj spodkopava merila. Njegova norost je karikatura. Nasredin razkriva nesmiselnost etičnih in praktičnih kategorij, na katerih temelji ustaljeni red, dokler jih ne pripele do nesmiselnih skrajnosti. Varčnost spreminja v skopost, pobožnost v pobožnjaštvo, marljivost v fanatičnost. Svoje misli prenaša v razmišljanje teologa, politika, kmeta in tako naprej, da bi lažje inteligentno spodnesel prejeta modrost. Njegova norost je navsezadnje samomor razmišljanja.

Vendar ima tudi ta negativna slika pozitivno plat, kajti ko kača požre svoj rep, prevlada nova modrost. Nekdo od zunaj odkrije bistvo ustaljenega reda. Razum je norost, ki prevzame obliko svojega nasprotja, neumnost postane razumnost, *morozofija*.

4. Clinamen³

Katastrofa

Kako so se živali, varne v svojem naravnem okolju, živeče skladno z naravnim ritmom (izmenjavanjem dneva in noči, poletja in zime, rasti in razkroja), izrodile v človeka, ki kot brezdomna prikazen straši po ruševinah svojega simboličnega vesolja?

Po newageevski praktični modrosti je izvorni greh zahodne civilizacije človekovo domišljavo prepričanje, da je prav on središče vesolja in ima torej pravico, da izkorišča vsa druga bitja. To precenjevanje samega sebe, ki ogroža krhko ravnovesje kozmičnih sil, naravo sili, da to ravnovesje prej ali slej znova vzpostavi. Naša ekološka, družbena in miselna kriza je maščevanje vesolja za človekovo prevzetnost. Edina sprejemljiva izbira je celostni odnos, pri katerem ponižno sprejmemo podrejeni položaj v dolgi verigi življenja, vrnitev k "stari modrosti".

Šala je seveda v tem, da človekov obstoj opozarja na razkroj, ki je starejši od te "modrosti". Z drugimi besedami: stara "modrost" ni bila nič drugega kot neumnost.

Neumnost ni psihološka ali medicinska kategorija, ni hiba, odklon ali bolezen, ki nas sili k samouničenju. Po zaslugi določene katastrofe je nekaj in ne nič. Človek je v bistvu duševni bolnik.

³ Clinamen, množ. clinamina: Lukrecijevo poimenovanje nepredvidljivega odklona atomov, s katerim je želel ubraniti Epikurovo atomistično teorijo in svobodno voljo vsega živega.

Mit

Fraza o konstrukcijsko bolnem človeku (sv. Avguštin govori o *naturi sauciati* ali bolni naravi) levičarskim politikom daje navdih, da slavijo uničujoče sile, nasprotno pravilom, ki nas dušijo, medtem ko desničarske politike spodbuja, da na ves glas zahtevajo diktatorskega voditelja, ki bo znal krotiti nasilje.

Vendar tisti, ki človeka opredeljujejo za duševno bolno žival, samodejno sklepajo, da je narava bodisi deterministično kraljestvo krutih naravnih zakonov ali pa duhovna celota kozmičnih sil, ki jih je človekova domišljavost spravila iz tira.

Nihče pa se ne zmeni za dejstvo, da narave sploh ni.

Golo naključje

Obstoj vesolja je dokaz katastrofe: nekaj je nastalo iz nič in s tem porušilo ravnovesje. Teorija materializma naključij zagovarja trditev, da je vesolje nastalo zaradi naključnega odklona padajočih atomov, iz clinamena (Lukrecij, *De rerum natura*, II. knjiga, str. 217–224). Redno pojavljanje sončnih mrkov ni dokaz nekakšnega naravnega reda, temveč naključni dogodek. Vrsta pojavov z veliko možnostjo, da povzročijo kaos, brez pravega razloga pridobi trajno obliko. Red je poseben primer nereda. Značilnost sveta je sorazmerna stabilnost določenih kombinacij atomov. V vsaki obliki življenja se skriva katastrofa. Najmanjši odklon lahko povzroči konec civilizacije. Človeški posegi lahko vržejo naravo s tečajev zaradi njene nepredvidljive logike.

Clinamen je nevarno načelo, ki negira samega sebe, kajti naključje nikoli ne more biti predmet znanstvenega dokazovanja.

Nesmisel

Večna navzočnost golega naključja je povezana z načelom nesmiselnosti (v prvotnem grškem pomenu edinstvenosti, izvirnosti). Vse, kar obstaja, je edinstveno v času in kraju, torej je neverjetno. Nesmiselnost ne dopušča razlag. Nase kaže le sama: to je to in ono je ono. V tem vidimo vzrok neuspeha razlage, kajti vsaka razlaga obsega tudi nekaj drugega, za kar mora spet jamčiti nekaj drugega in tako naprej. Skratka, naše razmišljanje mora izbrati med istorečnostjo in napačnostjo, med izmenjavami public

in vstopom v blodnjak, kjer domujeta Drugje in Drugače. Vse je mogoče razumeti z načeli, ki ne pojasnjujejo ničesar, razen svoje zlaganosti. Mimogrede, to ni odmik od tehtnosti teorij: to so izmišljene rešitve, plodne izmišljije, kot dokazuje civilizacija.

Podvajanje

Vajeni smo, da v nenavadnih kombinacijah neskladnih elementov vidimo pošasti: kentavre in himere so na tak način opisovali tisti, ki jih niso razumeli. Pošast je zame vsaka izvirna in neizčrpna oblika lepote.

Alfred Jarry⁶

Montaigne je zavračal misel na normalnost narave. Ker nimamo kriterijev, s katerimi bi lahko določili merila, je vse, kar obstaja, enako pošastno (pošast je nekaj, za kar ni prostora v načelu naravnosti). Svet je nesmiseln, neumen, bedast, brez cilja ali vzroka, neizogiben, edinstven, nerazložljiv, nelogičen in neotipljiv. Posledica je intelektualna vznemirjenost. Ker nas vodi načelo nezadostne resničnosti, postanemo žrtev abstraktnih skušnjav. Ker nam nesmiseln predmet ne more ponuditi ničesar, so naše želje usmerjene proti tistemu, česar ni.

Metafiziki so v želji, da bi razložili svet, prišli na dan z nematerialnimi načeli, kakršna so ideja, duh in univerzalna duša. Svet vidijo kot nepopoln odsev nekega drugega sveta. Zaradi te dvojnosti obstoj ni več neutemeljen in ga je mogoče razlagati.

Druga resničnost, katere natančne koordinate ostajajo skrite, omogoča tisto, česar tukaj in zdaj domnevno ni. Vse to spominja na Ariostovega *Besnečega Orlanda* (*Orlando furioso*), kjer je vse, kar se na Zemlji izgubi, spravljen v neki razpoki na Mesecu, ne le zgubljen dejanja in dnevi, temveč tudi razum:

Bilo je, kot bi pijača redka, blaga,
iztekla, če bi steklenica bila nezamašena;
zložene, skrbno shranjene so steklenice,
večje in manjše, tej rabi bile namenjene. [...]
Le norosti tam najti ni sledi,
na Zemlji je je obilo, in še se bohota.

Orlando furioso, spev 34, LXXXIII

Dvojnost je izgovor, da se nam ni treba soočiti s kruto resničnostjo. Svet izgine v prividu tistega, kar bi lahko bilo ali bi moralo biti. Umetnost in etika ne nasprotujeta plehkosti in zlu, zato pa se ostro upirata nesmiselnosti škandaloznega in nezanesljivega življenja.

Vidni svet ni resničen in resnični svet ni viden, in prav to je čarovniški trik. Zbegani metafiziki se po najboljših močeh trudijo, da bi zamolčali skrivnost: namreč da ni skrivnosti, ki bi jo lahko zamolčali.

Narava, naključje in izumetničenost

Tajni steber metafizičnih sistemov je privid narave. Naravo so si od nekdanj predstavljali kot nasprotje naključja na eni strani in izumetničenosti na drugi. Narava velja za zaprt sistem vzrokov in učinkov, ki se odziva na biološke ali duševne potrebe. Tako je onemogočena begajoča nesmiselnost in preprečena možnost naključnih dogodkov. Tolaži nas misel, da je vse dogajanje utemeljeno z redom in potrebo.

Tako pojmovanje narave ima tudi etično vlogo: naravo vidimo kot čisto, spontano in nedolžno igro sil, ki jo kvarijo človekovi posegi. Pod geslom "nazaj k naravi" zavračamo vse, kar je umetnega.

Toda vsak poskus, da bi pobegnili pred izumetničenostjo, je umeten. Če natančneje pogledamo, je pojmovanje narave od vsega najbolj umetno, medtem ko je izumetničenost najnaravnejša človekova lastnost. Naš obstoj vodita nesmiselnost in izumetničenost, ne pa narava in kultura. Zato sofist⁴ slavijo zunanji videz, učinek in sedanji trenutek.

Kairos⁵

Umetnost je dolgotrajna, življenje kratko, naključje bežno.
Hipokrat, *Aforizmi*

Grška beseda *kairos* se nanaša na nepričakovane načine nastanka stvari. Vsak red je posledica naključnega zlitja okoliščin. Grki so primernemu trenutku podelili božanski položaj: *Kairos* ima na gležnjih in ramenih krila, na glavi spredaj bogastvo las, zadaj pa plešo. Priložnost moramo izkoristiti, ko se ponudi. *Kairos*, ki je ženskega spola, v levici drži rezilo, na

⁴ *Sofist* je lažni modrijan.

⁵ Beseda *kairos* je imela za Grke pomen najprimernejšega, vrhunskega trenutka, nedoločenega časa, v katerem se nekaj zgodi (v nasprotju s *kronosom*, ki pomeni točno določen čas). *Kronos* je kvantitativne narave, *kairos* kvalitativne.

katerem visi tehtnica: z desnim kazalcem preverja, ali se tehtnica nagiblje (v latinščini temu rečemo *momentum*). V primernem trenutku priložnost lahko zareže tudi globoko. *Kairos* lahko čast spremeni v sramoto, izgubo v dobiček, srečo v nesrečo in obratno. V pravem trenutku se je prijetno delati neumnega: *dulce est desipere in loco* (Horac, *Ode*, IV.XII 27).

Sofisti nam zagotavljajo, da je življenje zaporedje izjemnih priložnosti, ki jih je treba izkoristiti, ko se ponudijo. Življenje v vsej nesmiselnosti sprejemajo kot pustolovščino, v kateri je vse mogoče. Uživajo ob njegovi spremenljivosti, začasnosti in minljivosti. Za improvizatorja je življenje ena sama zabava presenečenj.

5. Patafizika

Veda o namišljenih rešitvah

*Življenje stavim, da bo kar strmel
v temno pot, medtem ko se bo bližal
ha-haju, ki vsem bo skrit očem,
on pa se bo povaljal v njem.*

Alexis Piron
(1689–1773)

Patafizika je študij izmišljenih rešitev, ki si ga je izmislil francoski pisatelj Alfred Jarry (1873–1907). Napaja se iz metafizičnih načel, znanstvenih odkritij in tehničnih dosežkov. Jarry je med drugim iznašel stroj za decerebracijo⁶, razvil hrano v nenehnem gibanju in izračunal površino Boga.

Jarry ni iskal navdiha le v znanosti, temveč je sledil tudi nasvetom norozofov⁷. Victor Fournié, ki je trdil, da ima isti zvok v vseh jezikih enak pomen, je Jarryja prepričal, da beseda *in-dus-trija* v vseh jezikih pomeni *ena-dve-tri*.

Patafizika temelji na treh načelih:

1. Patafizika je študij posebnega “ne glede na prevladujočo vlogo ideje, da se znanost posveča splošnemu”. Jarry ni iskal podobnosti med pojavi, temveč razlike. Če prav pomislimo, je vsak pojav nekaj posebnega. Pravila so le izjeme izjem, “in pri tem niti niso najbolj izvirne, ker se pojavljajo prepogosto”. Vesolje je “že samo po sebi izjema”.

⁶ *Decerebracija* je prekinitev povezav med možgani in drugimi deli živčevja.

⁷ Alfred Jarry je najbolj znan po svoji gledališki igri *Kralj Ubu*. Pisal je drame, romane, poezijo in eseje, velja za predhodnika nadrealistov in pripadnika književnosti absurda. Izumil je patafiziko ali psevdoznanost.

Patafizika obsega mikroanalizo vodne kaplje, ki povzroči, da gre voda v vedru čez rob; zadnje slamice, zaradi katere težko natovorjeni kameli odpovedo noge; zadnjega lasu, ki še raste, preden nastane pleša; in vse to je del preučevanja zakonitosti odklonov.

Patafizika dokazuje, da normalnosti in nenormalnosti sploh ni: vsa dogajanja so enako nesmiselna.

Patafizika je preučevanje epipojavov⁸; odkriva lepoto v pošastnosti. Vzemimo za primer London. Znanstvenik, ki se loti opisovanja tako zapletenega pojava, kot je London, resničnost prekrije s tanko mrežo povezav, posebni značaj Londona pa se izmuzne skozi zanke. Patafizika se ukvarja s pošastnostjo in čudežnostjo, ki prežita iz vrzeli našega znanja.

Immanuel Kant je neumnost opisal kot pomanjkanje presoje in razuma. Norec ne zmore premostiti vrzeli med teorijo in prakso; slep je za izjeme v pravilih in ne zazna novega pravila v odklonu. Nasprotno pa zna patafizik, tako kot sofist ali humorist, raznolike ideje povezati v eno poglavje.

2. Patafizika je preučevanje izmišljenih rešitev. Jarry izkorišča možnosti, ki se skrivajo v resničnosti. Nasprotuje vnaprej pripravljenim mnenjem in se sprašuje, zakaj se nam ura zdi okrogla, ko pa je vendar vsaka ura, če jo pogledamo od strani, pravokotna.

Patafizik Raymond Queneau je leta 1950 objavil razpravo z naslovom *Nekaj seštetih pripomb o aerodinamičnih lastnostih seštevanja*. "Pri nobenem poskusu dokazovanja trditve $2 + 2 = 4$ ni bila upoštevana hitrost vetra." Problem nastane, ker se med hudo nevihto številka lahko prevrne in veter lahko odpihne prečno črtico, posledico pa zapišemo $2 = 4$. Praktični sklep je: V trenutku, ko je človeka strah vremenskih motenj, je najbolje, če svojim seštevkom da aerodinamično obliko.

Za patafizika so vse teorije, znanstvene in tudi vse druge, le vrsta bolj ali manj neuspešnih poskusov spopadanja z neumnostjo.

3. Patafizika zavrača splošno prepričanje o tem, kaj v resnici obstaja in kaj ne. (Od kdaj je fantazija neresnična?) Patafizika torej omogoča vpogled v vzporedni svet, ki ni nič manj resničen od našega.

V filmu *Ljubezen med knjigo in mečem* bojevniki skačejo z mesta trideset metrov visoko, naredijo več premetov, prekrizajo meče in spet zgrmijo na tla. Med dvobojevanjem tečejo po obzidju stolpa navzgor in pazijo, da ne stopijo na stopnice. V reklamnem prospektu za film je bilo pojasnjeno, da v zen budizmu težnostna sila igra podrejeno vlogo.

Za patafiziko sta metafizika in fizika le veji fantazijske književnosti.

⁸Epipojav je drugotni pojav, ki je posledica nekega drugega pojava in ga spremlja.

4. Patafizika sprejeta stališča postavlja na glavo. Namesto zakona težnosti, po katerem vsa telesa padajo navzdol, Jarry zagovarja trditev, da se praznina (v pomenu negostote) dviga proti obrobju.

Učimo se s posnemanjem, če pa verjamemo, da je posnemanje predhodnik prvotnega vzorca, ideal pa popolna karikatura, parodije postanejo jamstvo duševnega razvoja.

5. Patafizika dvomi o načelu identitete in zagovarja enotnost nasprotij. V patafizičnem delu *Dejanja in mnenja patafizika dr. Faustrolla; Neoznanstveni roman* (objavljenem leta 1911, po avtorjevi smrti) vsestranskega učenjaka Faustrolla spremlja Bosse-de-Nage, neumen Belgijec s pavijanovo zadnjico namesto glave, ki kar naprej prekinja gospodarjeve razlage z istorečnimi enozložnicami "haha".

V prvem primeru je pametneje uporabljati zapis AA, kajti v starosvetnih jezikih aspiranta *h* nikoli niso zapisovali. [...] A, stoječ zraven A, pri tem da je prvi A očitno enak drugemu A-ju, je obrazec načela identitete: stvar sama po sebi. Hkrati je to najsijajnejša ovržba te trditve, kajti dva A-ja se razlikujeta po kraju, ko ju zapišemo, če že ne po času, tako kot se dvojčka nikoli ne rodita skupaj – tudi ko prideta iz nagnusne ustne reže, ki jo ima Bosse-de-Nage.

Če izraz "haha" izgovorimo hitro, ponazarja idejo enotnosti; če ga izgovorimo počasi, ponazarja idejo dvojnosti, odmev, oddaljenost, simetričnost, velikost in trajanje ter načelo dobrega in zla.

Bossejeva navzočnost je bistvena za Faustrollova filozofska stališča in ni je mogoče izpustiti iz njih, tako kot ni mogoče izpustiti navidezno nepomembnih odgovorov udeležencev Sokratovih dialogov ("Tako je, Sokrat." "Resnično." "Po pravici govoriš."). Mašila so bistvo patafizike.

Načelo enotnosti nasprotij ima dve posledici:

a. Patafizika časti splošno analogijo. Če je A tako A kot ne-A, lahko enako velja tudi za B, C ali D in tako naprej. Bog ljubezni je maščevalen in – kdo ve – mogoče posebljen hudič. Zakon je legaliziran zločin, svoboda je suženjstvo, diktatura je anarhija in znanje je racionalizirana neumnost.

Iz tega lahko sklepamo, da so vsa gledišča na svetu enako legitimna: realistična nič manj kot simbolistična, materialistična, psihoanalitična in tako naprej. Jarryjev stroj za decerebracijo lahko predstavlja izgubo spomina, senilnost, shizofrenijo, lahko pa je tudi mučilna naprava, zdravniška aparatura, tiskarski stroj, naprava za proizvodnjo posmehljivih besedil ali za odpravljanje morečih misli.

b. Patafizika zagovarja načelo nevtralnosti. Vse je enako dragoceno ali enako ničvredno. Patafizik se ne opredeljuje. Ni vzvišen nad posvetno

zmedo, vendar ga na svetu zanima vse, kar mu prekriža pot. Vsak predmet je lahko vir sanjarjenja. Zbira vse mogoče, naroča predmete, ne da bi se mu med njimi posrečilo ustvariti red, za seboj pušča sled domišljjskih stvaritev. Patafizik nasprotuje splošnemu soglasju in je pristaš znanosti, vezane le na enega človeka.

Patafizik ni skeptik. Vsak, ki trdi, da ni nevtralne točke, na kateri bi lahko preizkusili resničnost dveh sklepov, je resnično vseved. Patafizik zamenja določeno točko za dinamično, ki razreši ali spoji vsa nasprotja in delitve na pododdelke; zato vse, kar je smešno, pridobi nekaj žalosti, tragično pa nekaj smešnega. In kadar koli izrazi odločno mnenje, je to praviloma nesmiselno.

Nasprotje Patafizike je patafizika. Vsaka ideja je zavestno ali nezavedno patafizična. Na naključje ni mogoče vplivati, torej filozofija ne more biti uporabna v praksi. Vendar pa Patafizika ne nasprotuje ideologijam, temveč so zanjo vse teorije enakovredni odzivi na nesmiselnost življenja. Patafizika nasprotno zagovarja resnico, ki ima to prednost, da nas odreši še bolj nesmiselnih zablod. Uči nas, da se moramo od-učiti. Vsaka stvar vedno znova pridobi svoj osupljivi značaj.

6. Neumnost enciklopedij

Dve plati jabolka

Po mnenju cerkvenih očetov je stvarstvo vrsta bitij, ki bežijo pred Luciferjem, od angelov, kerubov, nadangelov, ljudi, živali, rastlin in rož do kamnov in mineralov. Bog je ustvaril svet iz kaosa samo zato, da bi osrečil človeka.

Ta vesoljski red sta pokopala dva dogodka, v katerih je človek odigral osrednjo vlogo. Vodilni angel Lucifer je posegel po vsemogočnosti in Bog ga je za to poslal v pekel. Med potjo je Adama in Evo zapeljal v skušnjavo, da sta pojedla prepovedan sad, zato sta bila izgnana iz raja. (Navpični in vodoravni izgoni naj bi napovedovali Kristusovo križanje.) Preobrat na vrhu in v središču stvarstva je povzročil spremembe na vseh ravneh. Vse odtlej nihče več ne pozna svoje vloge in položaja v celotnem sistemu. Greh napuha je odprl vrata neredu. Svet je postal *mundus perversus*⁹.

Človek je zato, ker je jedel sad z drevesa spoznanja, izgubil ne le nedolžnost, temveč tudi oblast nad naravo. V poskusu, da bi odpravili etične in znanstvene posledice padca iz raja, smo razvili dve univerzalni orodji: satiro in enciklopedijo.

⁹ *Mundus perversus*: preobrtni svet.

Pogum obupanca

S satiro poskušamo obnoviti red v padlem svetu, tako da vse sprevrženosti ženemo do skrajnosti. S tem ciljem pred očmi v satiri uporabljamo humor in protislovje. Na ilustracijah, ki ponazarjajo na glavo obrnjeni svet, vidimo prašiče, ki dajejo iz kože mesarje, slepce, ki vodijo videče, bolne, ki negujejo zdrave. Satira s pretiranim poudarjanjem napak posredno kaže na izgubljeni red.

Tudi enciklopedije se začnejo z izgubljeno skladnostjo, katere središče je bil človek. Preden mu je greh omračil vid, je Adam znal neposredno poimenovati bistvo stvari; vse je pričalo o samem sebi. Prvotni jezik se je izgubil v babilonski jezikovni zmešnjavi. (Hebrejščina je morda zelo podobna *lingui adamici*¹⁰, vendar je morozof Jan van Gorp v 16. stoletju dokazal, da so v raju govorili holandsčino (*dutch*) ali bolje srednjeveško holandsčino (*diets*), natančneje antwerpensko narečje.

Francis Bacon (1561–1626), oče sodobne enciklopedije, je imel za svojo versko dolžnost, da človeku pomaga obvladati naravo s pomočjo znanstvene metode. Zavrnil je vse filozofske sisteme, ki so vesolje ukapuljali v vnaprej pripravljene sheme. Ljudje, ki svoje izmišljije ponujajo kot vzorce sveta, sramotijo božjo stvaritev. Bacon je “nenaravne zglede”, ki so lažni in tudi grešni, nadomestil z opazovanjem in preizkušanjem. Narava je odprta knjiga za tiste, ki jo berejo brez predsodkov. Bacon je razvil enciklopedični model človekovega znanja, ne seštevka vseh resnic ali zrcala, ki bi odsevalo nekaj dokončnega, temveč zmotljivo orodje za odkrivanje oblik, iz katerih je sestavljena narava, tako kot je jezik sestavljen iz črkovne abecede. Skrivnosti življenja in smrti lahko spoznamo le z opisovanjem narave.

Po mnenju Baconovega sodobnika Edwarda Topsella (1572–1625) je naravoslovje poročilo “samega Boga, vsaka žival je beseda, vsaka živalska vrsta stavek, vse skupaj pa sestavljajo obsežno zgodovino, ki vsebuje občudovanja vredno znanje in nauke, ki se razvijajo in se bodo še naprej razvijali (če ne v neskončnost) vsaj do konca sveta” (iz *Zgodovine štirinožnih živali in kač*, 1607–1608; navedek je iz *Urejanja sveta* Davida Knighta, London, 1981, str. 61). Naloga enciklopedistov je obnoviti izgubljeno poročilo.

Protislovno je, da se je velika zgodovina narave izgubila v abecedni delitvi znanja, ki so jo uvedli Baconovi nasledniki. Abeceda namiguje na sistematični pristop, vendar je popolnoma poljubna. Le enciklopedija

¹⁰ *Lingua adamica*: Adamov jezik.

abecede v naravi opravičuje abecedno razvrščanje. Če naj bi enciklopedije prekosile preprosto naštevanje posameznih dejstev, morajo ločeni sestavki vsebovati povezave z drugimi sestavki. Tako lahko svet obnovimo v skladu z znanstvenimi postopki. Sestavljaivec uredi dostopne podatke v jasno in skladno sliko sveta v trdnem prepričanju, da bo čas našemu znanju vdihnil red, ta pa bo nadalje izoblikoval tudi zgodovino. Tako satira kot enciklopedije želijo podati izčrpno in sistematično sliko sveta. Cilj enciklopedij je zvesto posnemanje in ocenjevanje kozmičnega reda.

Cilj obeh kategorij v bistvu določa tudi njun neizogibni neuspeh. Glede na to, da je celotno stvarstvo prekleto, se mora satirik norčevati iz vsega in vsakogar, tudi iz sebe in svojih naporov, medtem ko enciklopedist preoblikuje svet, ki ga je želel izrisati.

Prikazen enciklopedij

Satira in enciklopedija, klasični orožji proti neumnosti, sta že od začetka 20. stoletja v slabi kondiciji.

Enciklopedije so postale žrtev povodnji znanja, ki so jo povzročile same. Niso več kos rastoči količini podatkov in vedno večjim težavam pri njihovem pregledovanju. Prepričanje, da bo napredek v našem znanju ustvaril red in morda pripeljal do strnitve, se je izjalovilo. Izkazalo se je, da v enciklopedijah ni usklajene metodologije za sistematično urejanje pogosto nasprotujočih si podatkov. Kopičenje znanja je pripeljalo do otopelosti. Gradivo je premagalo duha in postalo tako neskončno in zapleteno kot življenje samo. Enciklopedije so končale tam, kjer so se začele, vendar z veliko razliko: iz spodbudnega kaosa, polnega neuresničenih možnosti, so zavile vstran in nasedle na smešni kopici grušča, kjer so se druge možnosti izkazale za ovire. Po ruševinah straši prikazen neumnosti.

Edini preostali cilj enciklopedij je poenostavljenje. Časi, ko je človek lahko spremenil svoj pogled na svet z branjem enciklopedije, so že davno minili. Nekdanji simboli človekove vere v napredek so se izrodili v simbole zaostalosti, polmetrske zbirke pretirano debelih knjig, vezanih v umetno usnje, s katerimi krasijo stene, knjižne opore pa so kopije Rodinovega *Misleca*, izdelane po naročilu. Mit znanja je pokopan in zdaj ga slavimo z liturgičnimi predmeti, kot sta od znotraj razsvetljen globus sveta in nalivno pero.

Prikazen satire

Tak razvoj je vplival tudi na etiko. V nasprotju z enciklopedijami, ki poudarjajo vero v prihodnost, se satira ozira v preteklost, posledica pa je, da se je vrzel med znanjem in etičnostjo močno razširila. Tudi satira je prispevala k pomanjkanju družbenih in etičnih standardov, proti katerim naj bi se borila. V odziv na naraščajočo intelektualno zmedo se je bohotilo vedno več nasprotij, ki so le še prispevala k človekovemu etičnemu nemiru. Pomen pojmov, kot sta dobro in zlo, se je kar naprej spreminjal. Nasprotij ni bilo več mogoče strniti v višjo resnico. Satira je izgubila svojo blažilno vlogo, ker so normativi, na katerih je temeljila, tudi sami postali protislovni. Kako naj razkrivamo zlorabe, če pa ni več trdno določene točke, s katere satira lahko napoti na resničnost? Na kateri osi je svet mogoče obrniti na glavo? Kako naj svet stoji na glavi, če pa je postal brezglav? Dolly Parton in Sylvester Stallone pričata, da karikature ni več mogoče ločiti od ideala.

Satira in enciklopedije so postale nemočne. Vse se obupano trudijo, da bi bile kos razpršenosti, etika in metodologija pa se za to ne zmenita. Le neumnost še naprej cveti. Zato se morajo satira in enciklopedije povezati: od tod naziv *Enciklopedija neumnosti*.

Enciklopedija neumnosti enciklopedij

Enciklopedija neumnosti kot satira zastavlja vprašanja o prevladujočih normativih, torej tudi o svojih temeljih. Namesto da bi ostala pri nasprotju med dobrim in zlim, daje ključno vlogo protislovjem, po eni strani napada etiko, po drugi pa je vir humorja. Satira izrablja protislovnost kot orodje ironije, katere cilj so vsi novi in stari miti, ki poskušajo prikriti nesmisle.

Enciklopedija neumnosti kot enciklopedija se nanaša na neuspeh vseh poskusov, da bi življenje napravili razumljivo. Nič več se ne ukvarja z religijo, metafiziko in znanostjo kot mejniki v razvoju človekovega znanja, temveč kot z brezčasnim pojavom. Celo zgodovinopisje, ki je bilo dolgo prava religija enciklopedij, je obravnavano le kot eden od številnih brezplodnih poskusov spopadanja s trajno neumnostjo.

Nasprotja je mogoče zgladiti le v cirkusu, ki je nastal iz njih – od tod tudi enciklopedija neumnosti enciklopedij. Seštevek je lahko uspešen le v uspešnem slikanju svojih neuspehov. *Enciklopedija neumnosti* se zaradi tega lahko ponaša z jasnostjo, o kateri njene “pozitivistične” sestre lahko le sanjajo.

Če se enciklopedije želijo obdržati, se ne smejo več osredotočati na kopičenje znanja, temveč na razvoj esejistične metode, s pomočjo katere se lahko sprijaznimo s svetom. Esezjist secira življenje; razčlenjuje resničnost, da bi po eni strani spodnesel gotovost in po drugi preizkušal druge možnosti. Vsakdanjega življenja se loteva, kot bi bil poskus, laboratorij, v katerem preizkušajo žive oblike. Vsaka resnica je možna.

Lepkost

Satira nič več ne spreobrača resničnosti, temveč govori o otipljivosti, ki preži iz našega samoumevnega sveta. Satira dokazuje, da se v vsaki slabi stvari skriva nekaj dobrega, in obratno; skratka, vse je sprevrženo. Izmišljiva je razkrinkana in neumnost razkrita. Ne zato, da bi izbrisali neumnost, kajti neumnost je neizbrisno človeška lastnost. Nečloveško bi bilo, če bi jo izkoreninili. Etika ostaja strpna ravno zato, ker vključuje neumnost. Satira z uporabljeno metodologijo dokazuje, da ni bistveno, če nenehno poskušaj razumeti samouničevalna nasprotja svojih poskusov, da bi življenje napravil razumljivo.

Enciklopedija neumnosti išče resnico v seštevku protislovij, v katerih ima korenine tudi komično. Prizadeva si za lepko dvoumnost v upanju, da se bo iz nje izkristaliziral nov pomen.

Koreografija znanja in etike

Tako enciklopedije kot satira so nekoč imele pedagoški cilj. Izraz “enciklopedija” je grškega izvora. Bizantinski znanstvenik iz 12. stoletja John Tzetzes (ok. 1110–1180) je v svoji didaktični pesnitvi *Chiliades (Tisoči ali Knjiga o zgodovini)* povedal, da se je izraz *enkyklios* sprva nanašal na lirični zbor in šele pozneje na zaprto območje znanja. Pitagorejci so zatrjevali, da pojoče recitiranje pesniških modrosti z ritmično spremljavo pripelje do razumevanja medsebojnih odnosov, ubranosti in sorazmernosti vsega, kar obstoja, to pa spet pripelje do duševne ubranosti. Zborske vaje (*enkyklios paideia*) človeka popeljejo od vidnega k nevidnemu.

Tudi satira išče resnično življenje, ki se skriva onstran sveta zunanjega videza. V plesu smrti so izbrisani pripadniki vseh stanov, od vladarja do kmeta. Pred smrtjo so vsi enaki. Ničevost vseh človeških organizmov je razkrinkana v mrtvaškem plesu (*danse macabre*), poleg tega pa apokalipsa prinese tudi razkritje nebeške hierarhije.

Vendar je med obema kategorijama tudi velika razlika. Enciklopedije naj bi sprva informirale nevedne in praznoverne; po naravi so bile obrnjene v prihodnost in optimistične. Zato pa je bil namen satire odrešiti grešnega človeka in ga pripeljati nazaj v idealni red, temelječ na preteklosti, v kateri je vsak poznal svojo vlogo in položaj. Satira je v bistvu pesimistična; na tihem verjame v človekovo nepopravljivo grešnost.

Nasprotno pa *Enciklopedija neumnosti* ni ne vesela ne žalostna. Zapredeno opazuje uspešne polome, ki skupaj utemeljujejo našo civilizacijo. Bistvo išče v zunanjem videzu; onstran človeka jalovega iskanja resnice ni resnice. Zato s svojo lastno senco pleše počasen *two-step*¹¹.

Prevedla Dušanka Zabukovec

¹¹ *Two step*: družabni ples s konca 19. stoletja s počasnimi, drsečimi koraki v dvočetrtinskem taktu.

Peter Kuhar

Maja Haderlap: *Angel pozabe.*

Maribor-Celovec: Založbi Litera in Drava, 2012; prevod Štefan Vevar.

Angel pozabe je najbrž pozabil izbrisati iz mojega spomina sledove preteklosti. ... Ne bo se utelesil. Izginil bo v knjigah. ... Postal bo zgodba.

Angel pozabe je v odličnem slovenskem prevodu izšel leto dni po nastanku nemškega izvirnika; v nemščini je roman medtem doživel že deseti ponatis. Uspešnico, ki je v nemškem jezikovnem prostoru požela vrsto nagrad, je napisala Maja Haderlap, koroška Slovenka, teatrologinja in germanistka, ki je med drugim delala kot vodilna dramaturginja v Mestnem gledališču Celovec in predavala na tamkajšnji univerzi. Bila je tudi zadnja urednica koroške literarne revije *Mladje* (zasnoval jo je pisatelj Florijan Lipuš, izhajala pa je med letoma 1960 in 1991). V slovenskem jeziku je objavila tri pesniške zbirke; za drugo, *Bajalice*, je leta 1987 prejela nagrado Prešernovega sklada. Roman *Angel pozabe* je njen prozni prvenec in hkrati njeno prvo literarno besedilo v nemškem jeziku. Na najuglednejšem vsenemškem literarnem natečaju, ki nosi ime pesnice Ingeborg Bachman (rojene v Celovcu), je leta 2011 za odlomek iz sredine tega dela dobila prvo nagrado.

Zakaj je roman bralce tako prevzel? Zaradi popolnoma neliterarnih, čeprav celo bistvenih elementov? Gotovo ne samo zato, ker v romanu naletijo na kraje in zgodbe ljudi iz južne Koroške ob slovensko-avstrijski meji, o katerih že v bližnjem Celovcu (ali, nekoliko sarkastično rečeno, tudi na naši strani meje) ne vedo dosti več kot nič ali pa so na to oko slepi? Verjetno privlačnost pripovedi ni samo v tem, da je v romanu nemškemu svetu skozi neverjetno razgibano prvoosebno pripoved pod nos vrženo vse, kar bi že zdavnaj lahko vedeli ali morali vedeti, ne le o nacističnih pogromih nad Slovenci in o koroškem slovenskem partizanstvu, na katerem je Avstrija edino lahko utemeljila, da je na njenem ozemlju obstajalo

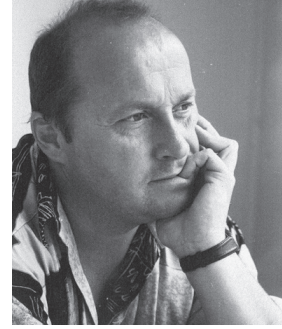
močno protinacistično uporniško gibanje in da je kot država torej bila žrtev nacizma. Gre tudi za kup narodnostnih in socialnih krivic, podtikanj, zaničevanj in zanikanj obstoja, ki ga še zmeraj doživljajo Slovenci na Koroškem. Samo zato napisati roman bi bilo prepoceni, če že ne zamen. In odveč. In nič novega, posebnega, kar še ni izpovedanega v leposlovju in opisanega v strokovni literaturi. V čem so torej posebnosti prvenca Maje Haderlap?

Predvsem gre za prvoosebno pripoved z zelo močno noto jaza (ne ega!), za družinsko sago skozi pogled sprva deklince, nato odraščajočega dekleta, na koncu pa že prevlada analitični pogled odrasle, formirane pesnice, dramaturginje, esejistke, znanstvenice. Zgodba se razvija ob šibkem očetu, z odtujeno materjo ter ob v življenju hudo preizkušani babici, nosilki izročila in tradicije, dekletovi vzornici in zaupnici. Oče se kaže kot vržen iz notranjega ravnotežja, tudi zaradi stvari, ki jih je doživel kot mlad partizan, in te vojne travme se mu pogosto obudijo (boril naj bi se komaj dvanajstleten). Ob odtujeni materi dobiva pomembno vlogo babica, ki je ostala trdna kljub vsemu, kar je hudega doživela, ne le kot taboriščnica. Babica s posebnim vonjem telesa, napolnjena je s skrivnostmi in mističnostjo starodavnega izročila, ki mu sledi z nekim notranjim čutom in z nenavadnim čutenjem za drugim nezaznavne impulze, opazna pa je tudi njena vloga v širšem okolju: je ponosna ženska, ki med ljudmi uživa velik ugled. Babica je tista, ki deklici in dekletu najmočneje oblikuje pogled na svet, če jo že ambivalenten odnos med očetom in materjo navdaja z negotovostjo. V krog ključnih oseb vstopajo seveda tudi drugi ljudje, doživetja, razmišljanja, spoznanja in impulzi; slednji zlasti naraščajo v širokem svetu zunaj domačega okolja. "Potovanja med Dunajem in domačim krajem se razvijejo v ekspedicije skozi čas, vožnje skozi različna obdobja in različice zgodovine, ki obstajajo druga ob drugi" (str. 137).

Celoten roman je pravzaprav dramaturško natančno premišljeno potovanje, nizanje dogodkov, ki so pogosto povsem avtonomne, skoraj gledališke scene, prizori, v katerih niso vedno poudarjeni najpomembnejši elementi, ampak neredko na videz obrobna opažanja. Včasih tisti trenutek vzgibi celo niso jasno razvidni ali pa koreninijo v kaki davni travmi. Vzemimo na primer očetov odigrani samomor (str. 70–73), ki ga sproži spomin na enega od krvavih spopadov z Nemci, sledi samoobtoževanje in nato iz lovske puške pod čebelnjakom strel v prazno. "Odvrnem se od njega, kakor se nikoli več ne bom odvrnila od njega. Čutim, da je zavrgel mojo mladost, čutim, da mi je usekal razpoko v hrbet, ki se malce krivi in se boji, da mu je videti, da zapušča očeta in odhaja stran, čeprav ne daleč, četudi ne za zmeraj" (str. 73). Precej pozneje, ko dekle že študira

(odselila se je že veliko prej), takole pripoveduje o očetovem pismu, ki se konča z besedami: "... prav lepo te pozdravlja tvoj ničvredni, ničvredni, zapiše, kakor bi s podpisom samega sebe prečrtal" (str. 138). Seveda omenjena dogodka nista prva otroška travma z očetom in materjo, pa tudi zadnja v življenju ne, ki ju mora – najprej še deklica deklica, pozneje pa odrasčajoče in že odraslo dekle – predelati. Niti mnogih usod mora splesti v nekakšen vsaj za silo razviden red in se do njih opredeliti, o njih razmisliti. O partizanstvu, o nacističnih zverstvih (omenja na primer grozoviti pokol Peršmanove družine, SS je postrelil vse, od odraslih do otrok, preživela je le deklica, ki jo je prerešetal šest strelav), saj v njeni bližini živijo ljudje, ki so jih preživeli in so s to tragiko zaznamovani. O neprehodni zeleni meji, ki je le streljaj od njenega doma, a ne deli le prebivalcev na dve državi, ampak označuje dva svetova. Tudi s svojim jazom si da opraviti, preverja ga, kroti in povzdiguje, ker je tako krhek in tako močan. "Moj Jaz ne reče Jaz. Nastopa na svojem lastnem odru, govori v kodiranih jezikih ..." (str. 138). In domača koroška govornica? Slovenščina, kakršno govorijo babica in vsi v njeni okolici, sobiva z nemščino ter hkrati tekmuje za obstoj kot jezik notranjega jaza, kot jezik njene poezije. Toda nenadoma spozna: "Med mojim delom pri Celovškem gledališču se slovenščina umika iz mojih besedil ... Užaljena je odvihrala, lepotica, sita mojega skakanja čez plot, pomislim tistega dne, ko mi sprememba odpre oči" (str. 170).

Gre za kontekst, ki ga poznamo v koroški literaturi (npr. Lipuševe *Zmote dijaka Tjaža*, kasneje *Jalov pelin*, *Odstranitev moje vasi*, v nemščini Peter Handke v *Ponovitvah* itd.), pri čemer imamo v delu Maje Haderlap opraviti ne s čisto literarno fikcijo, temveč s svojevrstno dokumentarno literaturo, v kateri nastopajo mnoge resnične, javno znane osebe, pojavljajo se dogodki, problemi manjšine itd. To je roman o koroških Slovencih, napisan z vidika koroških Slovencev. Napisan v nemščini, da bi se avtorica lahko odmaknila od boleče snovi, kot pravi sama, zaključim pa lahko, da je *Angel pozabe* eno najboljših del, kar smo jih v slovenščini imeli zadnjih nekaj let in ki jih je slovenski avtor, v tem primeru avtorica, dal Evropi.

Milan Vincetič

Muanis Sinanović: Štafeta okoli mestne smreke.
Ljubljana: KUD France Prešeren Trnovo, 2011.

“Bolj pomembno je biti del neke druge skupnosti, ki ji nekateri pravijo 'skupnost v prihajanju', 'skupnost, ki je ni mogoče priznati'. [...] Tudi jaz sem še izrazito na začetku,” odgovarja pesnik Muanis Sinanović na vprašanje novinarke, če se (za)res čuti pripadnika neke nove generacije (Delo, Književni listi, 27. 11. 20129), obenem pa zatrdi, da je zanj “angažma v obliki tako imenovane priseljske generacije trenutno nekaj nemogočega”. Seveda je za kritiški zapis o pričujočem pesniškem prvencu, ki je dobitnik nagrade za najboljši literarni prvenec lanskega Slovenskega knjižnega sejma, odveč navajati generalije o samem pesniku, ki je doslej predvsem nastopal na literarcih (Mlade rime) ter objavljaj predvsem na svetovnem spletu, a vseeno ne moremo mimo dejstva, ki ga je navedel v omenjenem intervjuju, da “je precej bolj omiljena 'čefurska' izkušnja druge generacije zanj in (za) mnoge, ki jih pozna, 'podedovana' in izhaja prvenstveno iz izkušenj, ki so jih imeli drugi družinski člani”. Še več: pesnik Muanis želi biti predvsem urban pesnik, ki s svojo vihravo upornostjo gradi svoj humani “seznam sovraštva”, iz katerega niti ne izvzema trenutka, “kadar sliši(m) / bosanske pravljice za zahod / ali / kakšen kič / garavega sokaka”, obenem pa je “srečen, ker ni človeka, / ki bi ga sovražil”.

Sinanovičeva poezija nastaja kot erupcija (ne)zadovoljstva, (samo) spraševanja in predvsem iskanja ljubezni. Še več: prav ona, ki se pojavlja tudi kot tista, ki bo “spala / in jaz bom jokal”, zgane v pesmih, ki povečini tečejo kot (raperski) monolog, tisto noto, v kateri lirski subjekt sugestivno prestopi mejo med sabo in svetom. Svetom, ki ga kar prevečkrat utesnjuje in tišči, zato ne presenečajo revoltirani nakloni, ki pa niso niti ekscesni niti preveč rušilni, temveč bolj nemočni (*Scanje*), četudi kar naprej “iz svojega besednjaka izganja 'določeno””. Včasih imamo občutek, da mu je določen in uhojen red (zunanjih) stvari zgolj (prepotrebna) kulisa za njegovo notranjost, ki se šibi od “milosti, ki je v prekršenih pogodbah”.

Pesnik se docela podreja plazovitemu intuitivnemu toku, ki naplavi vse, kar ga je “udarilo in zabilo nazaj”: spominske mizanscene ali bolj ali manj vsakdanje bizarnosti, ki dihajo skozi kopreno glasbe in aktualne alterscene, pa zavije v grenko humornost, obarvano s sarkazmom in (samo)ironijo. Tako med drugim pravi: “videl sem heideggerja in lao zija / v popolni belini svojih misli, / tekoče verze joshue beckmana, / jasno sem videl zlo, ki mi je bilo storjeno, / jasno sem videl zlo, ki sem ga storil, / jasno sem se videl zlo, ki sem si ga storil, / jasno sem se videl kot razpoložljivi obstanek v / popolni belini / v svojih mislih / in dol mi je viselo ...” Podobnih verzov, seveda po tematski plati, je v pričujoči zbirki brez števila, njih recitativni notranji ritem ter dramaturški lok pa pričata o sunkovitem vzgibu, ki pa se na koncu, a ne zmeraj, poleže v (ne) pričakovani pomirjen iztek. Ki pa ne izzveni kot (samo)pomiritev, temveč kot vnovično iterativno retorično vprašanje, kot nastavek nove pesmi, ki se bo slej ko prej odprla kot fragment določenega trenutka in čutenja.

Prav to: Sinanovićeve pesmi so v bistvu drobci časa, ki ga je oplazil in ki se mu odziva tako, da “se mu odmika, beži po krožnici”, po obhodnici, da bi sizifovstvo spet z užitkom nadaljeval. Kajti brez pesmi – ki pa zanj niso (le) terapevtskega značaja – je izgubljen, čeprav se še kako zaveda, da “v pesmih ni / To, kar veš, ampak tisto, / Česar ne”. Pesem je torej iluzorno pribežališče, kletka, iz katere si ne upaš, še večkrat pa nočeš, saj se z njenega varnega stolpa širi pogled tako na planjavo onkraj zidu kot v samo dno stolpa. In pričujoči pesnik vsekakor z veseljem in muko prebiva v svojem stolpu, v katerem tudi, seveda metaforično, včasih “pospravlja in počisti sobo ter pomije tla”. Seveda ne gre samo za “obračun s sabo”, temveč za nameščanja okularja, s katerim “povsod vidi svobodo, (kajti) vse besede imajo sledi / svoboda nima besed”.

In kaj je za Muanisa svoboda? To, če reče “fuck off, Muanis, pesnik”? To, da si naredi “seznam sovraštva”? Mogoče “scanje v Ljubljani, v začetku tedna, / ob pol dveh zjutraj”? Ali navsezadnje, da na glas pove: “tomaž šalamun, / ki moram pretipkati tvojo knjigo, / zapusti mojo sobo / in moje gene.” Lirski subjekt se predvsem trudi v sebi “sestaviti vse dele sebe”, se otresti prtljage velikih pesnikov – čeprav mu to docela ne uspeva, saj se lahko v njegovi poeziji še čuti plazma Bukowskega, Šalamuna, vzduh ameriške beatniške generacije, po ekspresivni moči pa tudi Kosovela –, da bi končno prestopil v obdobje svetlobe. Njegova hoja – Jernej Terseglav v spremni besedi govori o “mrtvem teku” – je še preveč ihtava, tudi zaletava, verzi, ki se mu nadrobijo kot podzavedna naracija, preskakujejo, vanje je nadrobil vso semantično paleto jezika, ki mu je podrejal tudi neenakomeren in nedosleden zapis. Vse to priča, da

gre za eksplozivno pesniško osebnost, ki se ne podreja ničemur, zato pa črpa iz vsega, kar je priročno in na dosegu roke. Mnoge podobe so asociativne narave (mesena različica *Krika*), vse pa so nabite z ekspresivnimi pridevki, ki obarvajo poezijo z odtenki razrvanosti (tu sem, z razcufano in štrlečo / rdečo nitjo tkiva. stisnjen / v trdo nitasto kepo.) in nelagodjem. In samotnosti. Prvoosebni lirski subjekt je namreč vselej v “vseh izvodih čustev”: od vzkipelosti do nenadnega (samo)pomirjenja. Nič ni vnaprej določeno, pa tudi ne samo naključno, vse se le sunkovito (morda tudi prividno?) odvija in privija kot v mestnemu “busu, v katerega žilah brbota kri, // na njem pa je včasih ženska / s katero se vedno spogledujeva”; ženska kot obiskovalka in sprehajalka, ki prisije v pesniški prostor kot priviti stožec svetlobe, ki pa vseeno ni odrešujoč. Kot za pesnika ni odrešujoč navidezni občutek moštosti, ki ga je občutil, ko je “hodil gor in dol / v drži Cantonaja po tistem lobu, / po tisti brci v gobec”.

Občutek zrele moštosti pa bo vsekakor nastopil po naslednji zbirki, ko ne bo “pesem (več) grozna nuja”; pričujoči prvenec je namreč zgolj dobrodošla odskočna deska v nemirne, zato pa toliko bolj vabljive pesniške vode. In nič več kot to.

Mojca Pišek

Evald Flisar: *Dekle, ki bi raje bilo drugje.*

Ljubljana: Cankarjeva založba, 2012.

Dobra plat romana je, da ne pušča nobenega dvoma, kaj je hotel avtor povedati. Njegove sestavine so pred bralca položene kot set igralnih kart, četudi so v zgodbi premešane in vpete v niz pripovednih pravil. Ta so pregledna in hitro priučljiva. Igra se igra enonivojsko, dvoumna preigravanja so kontraproduktivna. Kaj je cilj igre in kak optimalen rezultat, je jasno. Z drugimi besedami, notranji, vsebinski ustroj romana je viden in otipljiv kot rebra pod oprijeto majico kakega hlodastega dekleta. Tako da se slej ko prej vprašate, ali bi roman raje bil kje drugje.

Recimo pri mladinskem romanu. Sprva je že videti tako. Dekle sredi dvajsetih mučijo problemi, ki jih večina pusti za sabo v adolescenci. Fizična pojavnost, disproporcionalni deli telesa, negotovost, nizka samopodoba. A dekle seveda ni kakor večina, še manj pa je navadno. Tipični najstniški problemi jo sredi dvajsetih dajejo, ker je posebna. Posebna manj zaradi posebnih dosežkov ali zgrajenega značaja in bolj po sili rodu. V svoj problematični psihični svet, ki mu je telesna hiba le nekak zunanji vehikel, ni vpeta zaradi svoje osebnosti, lastnosti ali postopanj. Dekle je logičen podaljšek problematične družinske anamneze, ki jo kronata osebnostni razkroj mame in samomor očeta. Skratka, dekle ima tipične adolescenčne tegobe, zakaj torej ni nekaj let pomlajena in nameščena v mladinsko delo? Nekaj tehničnih težav: Ne bi mogla pametovati o literaturi, kot lahko le sveže pečena diplomantka književnosti (pomembna stranska tema romana). In mladostniki težko suvereno odidejo po življenjske suvenirje v London (osrednji dogodek romana), ne da bi imeli za petami domačo tiralico.

Roman *coming of age*, ki se v poznokapitalistični družbi pač začenja šele nekje po koncu izobraževanja, ko splošna inercija naplavi resnično življenje in so najbolj pripravna distrakcija od resničnega življenja prav velika vprašanja o življenju in mestu mladega odraslega v njem? Pogojno,

roman ima predvsem nastavke. Dekle sredi dvajsetih je ravno dovolj pametno, da bi si lahko zastavljala kompleksna in težavna vprašanja o sebi in svetu, a ona je ujeta v najstniško enoplasten problem nezadovoljivega telesnega videza, razklana med predstavo in videz, substanco in inštanco. V problem, s katerim se sooča na spet najstniško tipičen način, z osamo, bolešno sramežljivostjo, eskapizmom, pasivno agresivnostjo, defenzivnostjo, vrsto obrambnih mehanizmov.

Razvojni, *Bildungsroman*? Mogoče. Dekle se po londonski izkušnji znajde na izvornem kraju, a v nekem novem notranjem prostoru, ki ga definira domnevno večja psihična, čustvena in intelektualna zrelost. A kot da bi k hitremu odraščanju bolj kot notranja sprememba, ki naj bi jo porodila izkušnja, pripomoglo čisto navadno domotožje. Pa malo olajšanja, ki pride, ko prevzame krivdo in nato še pokoro. Morda pa gre za nekakšno instant različico *Bildungsromana*. Junakinjo iz njene čumnate in Facebooka navrže želja po velikem belem svetu, ki naivni preprostosti hitro pokaže zobe. Povratak na izhodiščno točko torej ni plod spoznanja, temveč dokončno razpaslega strahu. "Razpakirala sem in se vselila nazaj v svojo sobo. Odleglo mi je. Tako se najbrž počuti ranjena zver, ko se ji uspe zavleči v brlog." Besedilo ne ponudi nobenega dokaza, da bi bila nenadna odločitev, da prevzame odgovornost, plod junakinjine zrelosti. Prav nasprotno, junakinja je morala nazaj domov po hitrem postopku, dozorevanje je preprečilo zlomljeno srce. Kak trenutek se zdi, da je v romanu oživela predvsem zato, da preverimo, ali bo stoično prenesla še en udarec.

Literarno okolje romana je prepričljiv model stvarnosti. Slaba samopodoba dekleta, tematsko gonilo romana, je, ugibamo, toliko bolj potencirana, kolikor bolj je idila njenega primarnega družinskega okolja zapisana v nepovrat. Njena psihična in čustvena navezanost na gnezdo se zdi lokalna konstanta. Podobe slovenskega okolja ne gradijo le specifične koordinate, ampak tudi teme, ki od zadaj ali od spredaj podpirajo osrednjo pripoved. Mamina zgodba, ki spominja na kako aktualijo s strani večerne kronike ali zgodb o varčevanju v javnem sektorju, virtualno in vzporedno življenje na družabnih omrežjih, brezposelni diplomanti na priložnostnih delih, socialna negotovost kot sistemski problem, ki pa ga mladi doživljajo in rešujejo kot individualnega, novi val ekonomskih migracij. Taka socialna freska je dokaj zanimiva plast romana, četudi jo roman bolj razkrije kot obravnava. Jemlje jo za oporo, liki so bolj živi, ker so vpeti v socialno problematičen čas in prostor. Junakinja je diplomantka, ki po prekernem modelu v svoji "domači pisarni" lektorira in prevaja, sredi dvajsetih živi praktično pri starših (v sosednjem bloku, iz

katerega vidi mami na balkonu), samostojno bivanje ji omogoča družinski materialni *input*, v tujino pa odide kot tipična predstavnica svoje generacije, ne le brez praktične iznajdljivosti (“hm, le kako odprem mačjo konzervo?”), temveč predvsem čustveno neopremljena za življenje in brez stika z realnostjo. Prepričana, da jo čaka širni beli svet. Da obstaja onkraj tega, kar je, nekakšno drugačno življenje. Da je življenje povsod tam, kjer ona ni. Skratka, nahranjena je z zgodbami o odprtih možnostih in širnih priložnostih, ki mladini, rojeni na napačni strani leta 1980, danes pomagajo, da ji stvarnost ne začne megliti razuma in izsiliti kakega odkritega generacijskega soočenja. Kajpada bi nam roman rad dal lekcijo tudi na temo samorealizacije, ambicij, idealov, iluzij. Le da se ni mogoče znebiti vtisa, da v tako konkretnem družbenem kontekstu sploh ne gre za obče teme, še manj pa so obče veljavna spoznanja.

Da ima pri vsem tem junakinja hlodaste noge, je karikaturni del zgodbe; tudi če bi imela čisto šik noge, bi pretežni del romanesknih tem še vedno oživel. Te hlodaste noge so v bistvu pretirano resni del romana. Resen do mere, ko je smešen, brez da bi kogar koli zasmehoval, jasno. Ker avtor si je vso stvar zamislil tako: bralcem bom rekel, da ima dekle izjemno lep obraz in hlodaste noge. Preprostost antagonizma ima komičen potencial in karikaturen učinek sama po sebi. A najboljše pride, ko ugotovimo, da nam avtor ne namerava pojasniti, kaj naj bi hlodaste noge sploh bile. Preravne, predolge, preveč vzporedne, presimetrične, premalo? Smešno pa zato, ker je odsotnost oprijemljivega opisa v popolnem nasprotju s pomenom hlodastih nog za zgodbo. Kot duhovito pripominja Andrej Blatnik v spremni besedi: “Hmm, včasih so bili estetski izvržki jasno zaznamovani, določal jih je morda kislinsko ali kakor koli že razjeden obraz, ne pa nekaj tako ohlapnega, kot so hlodaste noge.” Ni pa to kaka avtorjeva napaka. Kaže, da je avtor na ta način sklenil v roman vnesti še eno problemsko plast: Junakinja je ujetnica lastne predstave o sebi, ki je seveda skrajna in radikalno negativna, pri čemer v romanu nikoli zares ne vidimo zunanjega pogleda nanjo ali na njeno hibo, o videnjih drugih poroča sama. Do literarnega sveta tako dostopamo izključno prek zavesti precej pristranske, subjektivne, kompleksov polne in za razumevanje svoje situacije prikrajšane junakinje. Pri čemer se zdi, da avtor s skopo opisano hibo namenoma dopušča možnost, da gre pri njenem domnevnem grotesknem videzu za domisljico ali poldomisljico – v hlodastih nogah je čisto mogoče le drobce resnice in pa obilica pretiravanja. Ta osnovni in najbolj materializiran problem romana je najbrž objektivno toliko, kot svojo postavo objektivno ocenjujejo anoreksične junakinje. To bi pomenilo, da so hlodaste noge čisto lahko

tisto, kar je v resnici narobe z njenim življenjem, to pa je kompleksna kombinacija intimno-družinskih in sistemskih vzrokov, ki jo je izjemno težko pravilno poimenovati. Zanimivo bi bilo slišati, kako bi njeno zgodbo povedal tretjeosebni pripovedovalec, ki ne bi bil le vsevedni, ampak tudi izjemno dobro informiran o družbi, v kateri junakinja živi.

Flisarjevo pripovedovanje je kot vedno skoncentrirano in prožno, pripovedniško izkušeno in sproščeno. Na trenutke se zaplete v hiter korak. Tedaj, ko se zazdi, da smo v burki ali komediji zmešnjav. Četudi se hitro zresnimo, ko se zavemo, da niso mišljene kot humorne – smrt gospe Lucinde, detektivsko-ljubezenska pustolovščina skozi srednjo Evropo, presenečenje v teatru Mile End. Kadar je pripovedni tempo hiter, to znova spominja na naslovniško ciljano literaturo. Naj ne bi prav v mladinskem romanu pozornosti vzdrževala dogajalna dinamika in pester pripovedni plaz? Sprotna pojasnila, hitro razloženi presenetljivi obrati, pomeni na dlani ... Roman pušča vtis mladinskega tudi zato, ker kar naprej vzbuja pričakovanja, a jih redko izpolni. Tako je vedno, kadar odraslega iz radovednosti pritegne kvaliteten mladinski roman: vrhnja plast povsem funkcionira, a ves čas nekaj pogreša. Najmanjšo sled nekakšne skrite pripovedne plasti bralec pograbi z obema rokama, a vedno ko približa nos, ugotovi, da mu z dlani visi pretrgana nit. Mladinski roman kot tisti tip literature, ki ima za odraslega večinoma le obetavne nastavke, slej ko prej pa pušča vtis neizrabljenih potencialov. Če jih ne, gre verjetno za naslovniško univerzalen roman. Z *mladinskostjo* romana je povezana razkritost konstrukcije. Vezi besedila so transparentne, niti malo skrite v drobnoje pripovedi. Poglavlja so položena drugo na drugo in se po malem mendrajo v enem romanu, čeprav so njihove sestavine dovolj bogate za samostojne teme. Imamo osrednji pripovedni tok, ki problematizira razmerje med stvarnim in idealnim, drugi, ki ošvrkne temo eskapizma, tretji, ki pelje v London priložnostnih del in delnih priložnosti, četrti, ki pripelje temo literature in njenih uteh, peti, ki pokaže kontradikcije med odgovornostjo do sebe in odgovornostjo za bližnje. Vsa zadeva je spretno zložena v en kolač, ki ima močne sestavine, a te so zmešane tako, da je okus na koncu znan in neizrazit. Samo zato, ker niso združene motivirano, pač pa priložnostno. Ker so bile ravno v hladilniku.

Nazadnje si junakinje ne bomo zapomnili po tem, da je imela hlodaste noge in izjemno lep obraz. Zapomnili si jo bomo po tem, da je napravila najdaljšo možno pot domov iz sosednjega bloka. Ker kaj je hotel avtor povedati? Da je treba, preden zlezemo na zapeček, najprej izza ovinka in čez planke. Vse je neke vrste prihajanje domov. Odhodi so tam zaradi

povratkov. Končni cilj je začetek. Če se lahko na poti otresemo česa odvečnega, toliko bolje. Vsekakor ne gre za to, da bi kar koli prinesli s sabo. Razen izkušenj, spoznanj, kvečjemu še potopisnega romana, dveh, petih. Dekle, ki bi raje bilo drugje, je tako zelo drugačno od prejšnjih popotnikov, a globoko v sebi napravljeno iz iste snovi. V tem ni nič slabega, le načrtovano in povedano je bilo že bolje.

Matej Bogataj

Vlado Žabot: *Sveta poroka.*

Ljubljana: Študentska založba (zbirka Beletrina), 2013.

Ker se pri branju in sicer naslanjam na krščansko oziroma mistično in alkimistično izročilo, že sam naslov, *Sveta poroka*, priklicuje in sugerira dogajanje v nevestini kamri, kot so temu rekli gnostiki. Tam gre za mistično zvezo, ki pomeni poroko nasprotij in s tem prehod v novo kvaliteto; sveta poroka je dejanje stapljanja racionalnega in ozaveščenega s tistim neizoblikovanim, nezavednim, ki pokaže, da je razum kot skladiščnik in merilec sicer čisto uporaben, samo v hiši, kaj šele v celi firmi, ne sme imeti glavne besede. Vendar že pri naslavljanju svoje “epske pesnitve po staroslovanskem mitu”, kar potrdi vsebina, Žabot posega v predkrščansko, pogansko in staroslovansko dediščino; jo slabše poznam, verjamem na besedo strokovnjaku Vitomirju Belaju, avtorju spremne besede, ki prikliče nekatere skoraj do danes ohranjene – tako da na druge, krščanske praznike vezane – obrede in na podlagi medžimurskih, pomurskih in panslovanskih verovanj in ljudskega slovstva rekonstruira nekdanjo mitologijo. Po tej je povzeta Žabotova zgodba o desetem bratu in poroki s sestro, Juriju in Marici, ki sta pravzaprav samo odsev kozmične drame, kakor se ta kaže v naravnih ciklikih in njihovi menjavi. Ugotovitev je, da Žabot izročilo sicer avtorsko pregnete, vendar je njegov priklic, njegova prepesnitev precej dosledna in predvsem ni polemična s tradicijo. Tisto, kar imamo pred sabo, je torej nekaj, kar se avtorstvu kot inventivnosti pravzaprav izmika in ga nalašč pozmanjšuje, pač v imenu neke višje, mitološke resničnosti. Razen v kolikor je prepesnitev zavezana pesniškim postopkom in s tem morda celo bolj resnična in natančna od primerjalne staroslovanske mitologije; bolj kot predelava je avtorski verz, izbran tako, kot lahko preberemo v drugi obsežni spremni besedi – to je napisal Boris A. Novak –, da priklicuje stare, staroveške obrazce.

Ob tem se vprašanja porajajo kar sama od sebe, ciklično, pač v skladu z mitološkimi vzorci. Namreč; slovenska literatura je že imela svojo

fazo navidezne retradicionalizacije, arhaizacije, in to v času zrelega in celo radikalnega modernizma; baladnost pri Makarovičevi, srednjeveške moralitete in vesoljske odisejade pri Strniši, arhaizacija in zaklinjevanje pri Tauferju, pa še je bilo tega v sedemdesetih, vse to je bilo pogosto uporabljeno za izrazito avtorski in polemičen premislek realnosti. Če pogledamo samo predelavo *Mrtvec pride po ljubico* Makarovičeve; tam je zgodba, ki je splošno poznana in ki korenini v antiki, predelana tako, da razkrinkuje podlo pritlehno potrošniško početje srenje. Ni konstitutivna za skupnost, ni več mitologija, temveč je v funkciji deziluzije; ni več idiličnega sveta, vse je samo še volčja človeška natura, ne v totemskem smislu, temveč kot divjost, neciviliziranost, prikrito rivalstvo in zahrbtno kruhoborstvo; igra izzveni podobno kot Zajčeva *Jagababa*, kjer se pod izročilom o divji jagi na kvaterno noč pokaže bratomornost, goljufivost, en sam spor in hinavščina ves čas. Da je bila antična mitologija, od *Odiseja* do *Prometeja* pri Tauferju, *Antigone* pri Smoletu ter *Medeje*, *Kalevale* in podobnega pri Zajcu in sploh v zrelem slovenskem modernizmu v službi razkrinkavanja ideologije, tiste delne resnice, ki je več prikrivala kot izpovedovala, je nekako jasno.

Pri Žabotovi upesnitvi spora med zgornjim bogom in podzemnim, htonskim, kakor se kaže v konkretni usodi brata in sestre, od katerih njega izženejo, da lahko potem (prav po ojdipsko) neveden zagreši incest, s sestro, ta pa ga okrutno razseka po nadaljevanju splošne pofukljivosti kljub poroki, gre bolj za rekonstrukcijo obstoječe in morda manj poznane – celo nam – mitologije, ki se je še ohranila in jo prepoznavamo v fragmentih, v ljudskih baladah, tudi v poznejših obdelavah. In ima številne variante, enkrat bolj avtorske, recimo pri Zorku Simčiču, kjer so njegovi deseti bratje razseljeni zaradi 'zadoščevanja' (gre za krščansko poimenovanje) za grehe svojih političnih nasprotnikov in krvnikov, saj so povojni emigranti seveda povsem nedolžni, torej svete žrtve, na katerih se konstituira občestvo; da je v tem daleč preobsežnem Simčičevem romanu tudi rekonstruiran mit o desetništvu, pripisan tokrat Marjeti, torej Marici, in ne Juriju, to pa v prozni, ohlapni in trivialni literaturi iz tridesetih sorodni obliki in dometu, je samo še nesporazum za povrh. Tudi Makarovičeva ima varianto Jurija, le da ni zeleni, temveč Sivi, ne prinaša pomladi, temveč se po tem, ko ga izločijo in naženejo, vrne, in za vsak las glavo vzame, kar je dobil, namreč da so mu iztaknili oči, zdaj izdatno vrača.

Vendar lahko celo pri tako različnih izhodiščih za izrabo motiva o desetništvu in Juriju – enkrat sveta žrtev, ki ohranja matico od zunaj, drugič njeno razbijanje z diamantom njene lastne, že scela zlagane in zato neprimerne mitologije – vidimo avtorsko napetost, ki uporabi obstoječe,

vidimo napor in polemiko, celo blasfemijo – že ta s poganstvom nad obstoječo hipokrizijo krščanstva je kar močna, čeprav je res, da Slovenci, kolikor poslušam klerike in navijače, do krščanstva še nismo prišli, vsi so še čisto v sferi starozaveznega, maščevalnega, oblastnega. Žabotova epska pesnitev je v tem nevtralna, morda celo bolj tradicionalistična in nostalgična po nečem, česar ni bilo, razen v idealiteti, kot narejena po vzoru starih mojstrov; verz je starosveten, nalašč in v skladu s tradicijo, že v formi je to pritrjevanje (morda) bleščeči preteklosti, hkrati je to svet, v katerem so bogovi še kako navzoči, ne gre za kakšne shirane in betežne kreature, da bi lahko pomislili, da gre za roman, ne, ne, tu Gromovnik še trešči v sovražnike z oblakov Maričinega rodu grom, da sta ko préd odprta njen zakonski stan in dom in podobno. Pravzaprav, če pesnitev ne bi bila napisana v verzih, temveč kot ritmizirana proza, bi takoj prepoznali Žabota; vzduhi zemlje in premiki v naravi, iz megle in dima vznikajoči močvirski pasivi, starožitni rituali, izpostavljenost posameznika, pa ne kaki represiji ali manipulaciji, bolj demoničnemu in morbidnemu, divjemu, kar mu namede glavo in ga naseli s strahom, ki ga premagajo samo vestno izpolnjevanje obredov in strahospoštljiv odnos do bogov, ki je takšen lahko samo, če svoje nadrejene dobro pozna.

Bolj kot kaj drugega preseneča odločitev za verz, saj je rezultat dvoumen in težje ulovljiv, napor pa večji kot v prozi; izvzemši poznavalskih, klenih trditev B. A. Novaka, ki v spremni besedi z najvišjega mesta prevzame že tudi vlogo kritika in ocenjevalca in je potem naše vrednotenje verjetno skoraj odveč: “S *Sveto poroko* se Vlado Žabot pridružuje redkim uspešnim prozno-pesniškim dvoživkam. Njegov pesniški jezik zveni naravno, verz teče gladko ter se odlikuje z ritmično in zvočno gostoto, podobje pa je sveže in izrazito močno ...”

Vendar naj spomnimo, da se je pred Žabotom verza, takrat v romanu, lotil že njegov vrstnik Lainšček v romanu *Sprehajališča za vračanje*, kjer je šlo za ne vedno razvidno mitologijo, za variacijo znane balade o mrtvecu, ki pride po tekmeča in ne po ljubico, pri tem pa je bila forma tista, ki naj bi nadomestila slej ko prej zabrisano zgodbo. Zaradi zavesti, da je ravno fabula potlačena pod verzni zameti, da se izmika in drobi, vsaj današnjemu, verza manj vajenemu bralcu, zasidranemu v modernem razumevanju epike, se potem Lainšček v romanu oprime kratkih napovedi in povzetcov, pač v tradiciji Swifta ali Defoea; zaveda se, da je njegov verzni poskus hermetičen, da ubija in duši zgodbo; verz je torej bolj formalno dopolnilo, formalni presežek, ki naj z umetelnim in arhaičnim načinom izreke pokaže na izvenčasnost dogajanja. Že vračanje v naslovu *Sprehajališča*, še bolj pa pojasnjevalni del, ki se sklicuje na Junga kot

velikega maga, kažeta, da gre Lainščku za cikličnost, tako v smislu arhetipov, ki se lahko realizirajo na različne načine, ne da bi nehali biti oni sami, pa tudi morda za prikaz ne-razvoja mišljenja, ki je slej ko prej ujeta v mračne in repetitivne globine nezavednega.

Ravno tu je stična točka z Žabotom; kot poznamo njegov opus, mu je arhaično mišljenje vedno znova tisto, ki se lahko zoperstavi pastem sodobnosti, htonsko in prikrito je delujoče in osvobajajoče, naša hiperstehnzirana in ubožna sedanost pa vodi v norost, bolezen, človek, ko izgubi stik z naravo in njenimi zdravilnimi in kibernetškimi procesi, se iztakne in deluje noro. V romanu *Sukub*, recimo, glavno osebo zasledujejo lažni demoni, ki jih niso več proizvedli bogovi, temveč so umetni, izumetničeni; namesto gore in neba tovarniški dimnik, namesto znakov na nebu pa jumbo plakati, vse to je dovolj, da možaka posede in da se začne vesti čudno in noro, vse to zato, ker je izgubil stik z boštvi, ker je brezbožen, ubožen, neozemljen in neprinebljen. V tem razvojnem loku lahko razumemo tudi začetek napovedane trilogije, ki pa jo je morda mlačna reakcija kritike zavrla po prvem kosu, namreč po *Ljudstvu lunja*, kjer je dogajalni čas nekaj tisoč let pred našim štetjem, scela zagozden v preteklost, kjer so stvari nerazločne v brbotanju prvotne materije, kjer duh ni ločen od snovi, tudi glavna oseba je bolj kot posameznik stičišče mračnih in zmehčanih strahov, ki se odigravajo na širokem in nepreglednem poligonu narave. Ta ne samo, da ni objekt, da ni zavojevana in da nad njo ni gospostva človeka, temveč je pravi akter, to je enkrat gonilna sla, drugič pristna groza ob fenomenih, ki so nepojasnljivi; v totemizem (morda se tudi motim, za poganstvo nisem ravno ekspert) postavljena zgodba se nujno drobi in izgublja tudi zato, ker ni iz diferenciranih nosilcev, literarne osebe so bolj pasivni in splašeni posamezniki, ki jih meče in prenaša zdaj sem, zdaj tja, kar otežuje naše razumevanje romana in onemogoča bolj direktno naracijo. Roman je epopeja sveta, ki so ga bogovi zapustili, ali kako že, in če so bogovi še preveč prisotni, če na eni strani zahtevajo zapletene mantre in rituale, skoraj servilnost in bogoboječnost, potem z junaki v takšnem svetu ne more biti prav dosti, vsaj romanesknimi ne. Namesto tega nastopajo množinski stavčni členi v pasivu, ki naj kažejo neulovljivost in živost narave, njeno tuje in človeku nedoumljivo življenje, ki ga usmerjajo bogovi posameznih pojavov; ves ta močvirni in zamegljeni svet je od Bukovja naprej skoraj zaščitni znak Žabotove proze, enako kot melanholičnost pokrajine in v njej vgnezenih ljudi, ki jih žene in goni, da sami ne vejo, kod in kam. Res pa je z arhaizacijo in nadaljnjim odmikom od modernistične pisave tudi ta proza zatavala v meandre, iz

katerih se očitno ni uspela povsem rešiti. Namesto nadaljevanja o ljudstvu lunja torej zdaj *Sveta poroka*, spisana po baladnih vzor(c)ih.

Glavno bralno nelagodje ob *Sveti poroki* je pravzaprav podobno tistemu ob *Ljudstvu lunja*; razumemo vse, vidimo napor in veščino, vendar s tem skoraj nimamo kaj početi. Ostaja namreč zamrznjena v daljni preteklosti, brez stika z našim zaznavnim in psihološkim ustrojem, pušča nas na distanci in se nikakor nočemo počutiti krive, ker v Juriju in Marici po tem številu obdelav ne vidimo naših predhodnikov, ker ne najdemo povezave med mitsko mrtvim in pogosto predelovanim gradivom in našo sedanjostjo. Verzifikacija sama po sebi tudi ne prinese prav dosti, saj je scela pritrjevalna, gladka, nekonfliktna, menda pa izziv za strokovnjake zanjo, ob njih bodo *Sveto poroko* morda brali bolj proučevalci mitov. Povedano drugače (če smo prej govorili o predelavi mitologije bolj v dramatiki in manj v poeziji): občutek imamo kot pri operi, kjer zgodbo vnaprej poznamo, zato nam ni jasno, zakaj se toliko ljudi tako trudi, da bi nam jo povedali, če bi se nam celo v manj patetični obliki zdela malo banalna in iztrošena.

Lucija Stepančič

Alojz Ihan: *Državljanski eseji.*

Ljubljana: Študentska založba (zbirka Koda), 2012.

No, kaj takega. Alojz Ihan z novo knjigo, z *Državljanskimi eseji*, jemlje Slovincem iz rok najljubše nacionalne športe. Gledanje pod prste politikom. Strastne levo-desne antagonizme. Neskončna kavarniško-gostilniško-salonska razglabljanja o nasprotniku. Obsedeno medsebojno obtoževanje za nastalo situacijo. Epsko razvejane fantazme. Mazohistično samopomilovanje in populistično razbohoteno tesnobnost v pričakovanju še slabšega.

In kaj ponuja v zameno? Nadvse resno se zabrska v ozadje “iluzionističnega odklopa”, ki se nam je vsem skupaj zgodil in ki nas je pripeljal tja, kjer smo obtičali in kjer ne vidimo izhoda. Skorajda kot klasični psihoanalitik nas, kolektivnega pacienta, obzirno sooča najprej z nami samimi, z našimi značilnostmi, ter seveda s težavami, v katere so nas naše lastnosti privedle, pri čemer pogosto kot mimogrede nakaže tudi rešitve. Naj kar takoj poudarim, da vse to izpelje brez senčice obtoževanja, v najbolj izčiščeni klinični maniri. In še slaba novica: Vse kaže, da bo treba odrasti. O ti smola!

Pod Ihanovo umirjeno dikcijo je stanje seveda katastrofalno. S svojim nevtralnimi pristopom avtor ne odvrta pogleda od umazanih podrobnosti, nasprotno, z njim nam odpira oči. In seveda imamo kaj videti. Tu niso le povsem nore tranzicijske zgodbe o tem, kako je bila kar mimogrede, z na videz obrobno, a v resnici še kako premišljeno finto zavožena neodvisnost sodstva in novinarjev, kako se je prav te, ključne kadre, ki so pred desetletji ustvarjali vizijo boljše prihodnosti, speljalo v “impotentno nirvano” blagostanja, in še to lažnega, tako kot niso pomenljivi le kričeči primeri zapravljanja skupnega premoženja s povsem zavoženimi bleferskimi investicijami in privatizacija, ki je “Slovincem osušila testise za nekaj cistern testosterona”. Še posebej boleče avtor razgrne “socialni kanibalizem do mladih generacij, ki smo jih 'socialistični delavci' v strahu za izgubo

privilegijev ob prehodu v 'kapitalizem' na vse načine odrinili od naših udobnih socialističnih statusov”, a tudi to je slej ko prej posledica vzrokov, ki so se nabirali praktično odkar obstajamo kot narod. In že nam (strokovno kompetentno in brez vsake histerije) pokaže, v čem je naša temeljna nekompatibilnost z današnjim svetom oziroma v čem vse nas ovirajo lokalne posebnosti, ki so svoj čas resda pomenile prilagoditev težavnim razmeram in s tem preživetje, zdaj pa so se spremenile v coklo, ki bi se je že zdavnaj morali znebiti. Še posebej zato, ker je bila prav ta naravnost skozi zgodovino, še posebej v socializmu, umetno vzdrževana, saj je tujim gospodarjem prav tako kot poznejšim socialističnim veličinam nadvse ustrežal priden in skromen narod, ki je zaradi razdrobljenih preživetvenih virov vajen krpati na vseh koncih, z majhnim izplenom seveda. Ki je zaradi odrezanosti od virov odločanja in moči nagnjen k fantazmam, iz obeh razlogov pa nima niti najmanjšega pojma, kako se razmišlja in deluje v velikem merilu. Ne nazadnje je tu še naša nesrečna “povampirjena vaška morala”, ki deluje le po načelu jaz tebi, ti meni – pri tem pa se ji še sanja ne o večji, širši in globlji odgovornosti in zavezanosti, saj “zlom političnega sistema ni pomenil tudi zloma v otroštvu naučenih obrazcev”. In zdaj vrhunec ironije: Država je na tleh, ob tem pa ima vsakdo snežno belo vest. Čisto vest, ki ostaja najpomembnejša kljub “zamrznjenim možganom – ko se pojavijo simptomi skupinskega utapljanja, kot bi nas namesto zraka zalilo nekaj, kar onemogoča vid in sluh in govorico in medsebojno razumevanje in zaupanje”. Pri tem tudi izvemo, koliko izgubljam, ker svoje identitete nikoli nismo gradili na realijah oziroma, da povem kar naravnost, na lastništvu tovarn in rudnikov in na prodornih poslovnih modelih, ampak na meglenem idealizmu, kjer je 'itak vse naše', in koliko nas stane “blefiranje s starim, neuporabnim znanjem, ki se ga poklicanim ni ljubilo posodobiti ... Samovšečni, zaplankani pravniki na prehodu v novo državo niso imeli poguma priznati, da nimajo pojma o pravu v kapitalizmu in bi potrebovali precej časa in študija v državah, kjer je kapitalizem dolgoletna rutina.”

Tako se navsezadnje zgodi, da nam poleg gospodarske rasti manjka še vse kaj drugega. In kaj je tista zdrava osnova, ki nam jo tako zavzeto polaga na srce? Poleg perspektive za nove generacije je to predvsem miselnost, ustvarjalna in tekmovalna, manjkajo nam konkretni zgledi uspešnih in poštenih (!) posameznikov, ki bi pokazali, kako se gradijo zgodbe na trdnih temeljih. Namesto da mlade puščamo v “depresivno praznem veselju, kjer ni mogoče nič logičnega storiti”. Niti sanja se nam ne o zdravi ekspanzivnosti, ki na optimalen način izkorišča in hkrati potencira borbene hormone udeležencev, niti o “jasni geografiji življenja,

ki je pogoj za zrelost". Prav nobenih "oprijemljivih, z dolgoletnimi izkušnjami pridobljenih spoznanj o zakonitostih sveta" ne premoremo, toliko generacij je bilo "mentalno zasranih" s kardeljevščino, ki "svoje težave raje preimenuje in prebarva z iznajdbo druge besede, kot pa da bi se pobrigala za rešitev". Svet je namreč kar naenkrat nehal biti "eterično sozvočje, v katerem je mogoče široko in dobronamerno in liberalno in nekonfliktno razporejati pojme in kategorije in se samovšečno čuditi nad lastno dobroto in odprtostjo in razumnostjo".

Ob vsej svoji ostrini pa se avtor povsem in zelo neslovensko odreka črno-belemu gledanju, vsakršni pristranskosti in navijaštvu, tako levica kot desnica sta zanj zgolj nasprotnika: vsak s svojimi vrtilinami in slabostmi. Nikoli si ne bi mislila, da bom dočakala dan, ko bom prebrala: "Levičar in desničar sta namreč predvsem dve različni (in v zmerni meri zelo koristni in komplementarni) človeški orientaciji in prioriteti v odnosu do družbenega razvoja; levičar je nagnjen k povzročanju družbenih sprememb, ki jih je najlažje utemeljiti z navidez eksaktnimi logičnimi izpeljavami, torej z uporabo modela moralnosti – etike. Desničar pa je nagnjen k pasivnejšemu, a zato bolj občutenemu prepoznavanju, priznavanju in prilagajanju realnosti, tudi moralne, čeprav je ta zaradi svoje kompleksnosti navadno neizrečena in je zato teoretično manj obvladljiva in logična."

Na strastno razgreto politično sceno Ihan gleda, kot bi jo opazoval v laboratorijskih pogojih – in odrine na globoko. Njegove analize so natančne, neprizanesljive, a podane tako mirno, nesenacionalistično, da se komajda lahko zavemo, koliko poguma je bilo potrebnega zanje. Poguma za soočenje s sabo, in tudi poguma za javno razkritje nekaterih akterjev. A tudi pogum bi kaj malo veljal, če ne bi vodil h konstruktivnemu mišljenju. In tu z veseljem ugotavljam, da je Ihanovo pisanje predvsem konstruktivno, saj predstavlja osebno zavezujoč poskus, da se v Sloveniji končno prekine s hrupnim prodajanjem megle in se začne popolnoma na novo: če drugače ne, pa z ničle. Vsa čast. Če že njegovih ugotovitev ne moremo biti veseli, smo lahko veseli vsaj nove paradigme, ki jo ponuja. In to ni malo.

Vendar nismo edini, ki smo v preteklih dveh desetletjih globoko zavožili. Ihan se zatem spusti še v samo bistvo "evropske samomorilske norije" in ugotavlja, da je tudi stara celina, ki so nam jo tiščali pred nos kot svetel zgled, nasedla v lastnih preživelih, in predvsem patoloških vzorcih. Da ne govorimo o svetovni situaciji, sredi katere je Evropa tako ali tako že dolgo samo še stara devica, ki namrdnjeno kujavo prežvekuje svojo biološko neoporečno solatko, medtem ko v svetu s ponorelo hitrostjo prehitevajo po desni in se za staro frajlo niti zmenijo ne več.

Ihan kot naravoslovec pa idealnega ravnotežja niti ne išče. "Samo razpadlo stanje je resnično ravnovesje, mir, nirvana. Če je pri življenju kaj logičnega in naravnega, je to nenehna hoja po robu smrti." Avtorju so naravoslovne metafore pisane na kožo; vse dogajanje je, širše gledano, odraz neusmiljenih naravnih zakonov. Vendar tega ne zaključí kot cinik, ampak kot mislec, ki z lahkoto preklaplja med konkretnim in abstraktnim, kot zaljubljenec v znanost, ki mu niti humano poslanstvo ni tuje. Alojz Ihan ne razmišlja kot Thomas Malthus, ampak razmišlja kot Francoise Dolto in Daniel Pennac. Nazadnje dobimo še izjemno alternativo slovenske skromnosti; namesto zlagane in prisiljene, nevrotične poze, kakršna je po pravici prišla na slab glas, je tu sodobna in privlačna drža, ravno prava za nove čase (če jih seveda želimo izboljšati). Skromen je po Ihanu odgovoren človek z zrelim samospoznanjem. Ki dobro pozna svoje prednosti, a tudi svoje slabosti. Ki se je pripravljen vse življenje učiti, svoj uspeh pa gradi na trdnih temeljih. In ki mu v zameno za tolikšno askezo ni treba "živčno klečeplaziti pred namišljenim gospodarjem" niti se "nažirati z nepotrebnim balastom, dokler ga ne raznese". Tako jasno izrisan ideal povedanemu daje pridih dosegljivosti in s tem voljo do sprememb, ter celo dozo optimizma.

Zbirka *esejev* se sklene tipično ihanovsko: z naslovom *In na koncu – nam ostane telo*. Pri tem sicer ni čisto jasno, ali nam po vsem povedanem avtor sugerira, da nam kaj drugega niti ne preostane več – in naj se zato pobrigamo vsaj za svojo telesno kondicijo, vsaj to je namreč v naši moči. Kar pa sploh ni (pre)malo, nasprotno, telo je naše izhodišče, edino, kar zares imamo, in kdor zna prisluhniti svojemu telesu, kdor živi z njim v simbiozi, je lahko uspešen tudi navzven, zgoraj omenjena skromnost pa vse to dopolni v zmagovito kombinacijo. Medtem ko sfere, ki jih proučuje Ihan: Slovenija, Evropa, svet, biološke danosti in telo v neskončnost zrcalijo druga drugo.

Milena Mileva Blažič

Jana Bauer: *Groznovilca v Hudi hosti*.

Ljubljana: Sodobnost International, 2011.

Med avtorje mlajše generacije, pred katerimi je čas, da umetniško zorijo in dozori, zagotovo sodi Jana Bauer (1975), diplomirana dramaturginja, mladinska pisateljica, urednica in prevajalka. Njeno sodobno pravljico ali fantastično pripoved *Groznovilca v Hudi hosti* (bila je med finalistki za nagrado večernica) sestavlja enajst zaokroženih kratkih zgodb. Besedilo temelji na tradicionalni zgradbi: uvod (odhod od doma) – jedro (zaporedje fantastičnih dogodivščin) – zaključek (vrnitev domov). Znotraj klasične strukture je avtorica inventivna na besedni (npr. brozga iz zlate rozge, groznovilca, Ježni Ježum, rompus buu, zoprnoaba idr.), povedni (npr. naslov *Groznovilca ukroti Divjalo*, “Jež sem in ne krtača za tvoje svedre”, veverico oblije kurja polt) in besedilni ravni (intertekstualnost).

Zanimivo je, da je literarnoteoretična aplikacija teorije Maxa Lüthija (*Evropska pravljica: narava in forma*, Ljubljana: Sophia, 2011) primerna za analizo sodobne pravljice, ki je enodimenzionalna, vse se dogaja na ravni čudeža, ki je v fantastični pripovedi samoumeven. Avtorica pravljličnih dogodkov ne razlaga in ne utemeljuje, ampak jih le prikazuje. Značilni so tudi ploskovitost, ljudje, živali, narava, razdalja med svetovi in prostori je hkrati velika in majhna. Slog je abstrakten, popotnik ali pravljlični junak oziroma junakinja je subverzivna oseba, je deklica in popotnica, ki potuje v nenavadnem transportnem sredstvu, letečem čajniku. V delu so, kot se za pravljico spodobi, prisotni stalni obrazci (nekoč, nekje), števila, uvodni in zaključni obrazci (nekaj, nekdo, nekam ...), skrajnosti (lep, dober, grd, zloben ...) ter dogajalna linija z večjim številom epizod. Junakinja groznovilca je hkrati izolirana in univerzalno povezana, vsaka epizoda je zaključena, zasledimo ponavljanja (je ponavljal, je zgodbo ponovil, čajniko ponovil, tiho ponovil, kar naprej ponavlja ...) in naključja (“Močerad, ki je bil slučajno priča hudim dogodkom ...”) in čarobnost (čarobna mivka, čarobni prah) ter motivne drobce (jež gradi jez (*Medved Pu*, Mali bober in

odmev idr.)). Zgodbe karakterno in tematsko zanimivo dopolnjujejo razni stranski liki v živalskih podobah (jež, polh, sova, veverica idr.). Zgodbe prinašajo inovativno kombinacijo sublimacije in vsevklučenosti: čudež zahteva trud ("Prav zares se moram potruditi ..."), mitični motivi, obredi (prijazna vabila, vabilo na knjižno čajanko), navade (trapaste navade), šege (dvorjenje, poimenovanja, žalovanje) ter hkratno utesnjenost (Huda hosta) in širjave (od daleč, tako daleč, že predaleč, le predaleč), enotnost in mnogoterost. Pojmovanje časa in prostora je krožno, zato se bralcu razkriva cikličnost, sveti čas (vedno, vedno raste, vedno štel, vedno tekkel, vedno je zmagala).

V sodobni pravljici izstopajo medbesedilne povezave na ravni prenosa, posnetka in opisa.

Na ravni prenosa oziroma jezikovnih izrazov so prisotne citatne figure: avtorica parafrazira pregovore (smeh je pol zdravja) in frazemom podeljuje prenovljeno obliko, uporabi jih na primer v srednjem spolu ("Že tri dni nisem ne jedlo ne spalo."). Na ravni prenosa besedilnega sveta je citatna figura izposojanje oseb, motivov (robidovo trnje) in dogajalnih prostorov (Huda hosta). Na ravni prenosa jezikovnega izraza in besedilnega sveta je citatna zvrst variacija na temo in motive. Na ravni posnetka avtorica vpeljuje izrazne reminiscence, npr. zvočne (npr. Grozovita Grozla; Ježni Ježum; puška – hruška; "Jesen je Hudo hosto oblikovala po črki M. V mrzlo, mokro in megleno.") ali besedne (Ježumila – Bogomila) ter oblikovne. Na ravni posnetka najdemo tudi motivno-tematske reminiscence (F. Milčinski: Zvezdica Zaspanka ("Sova je prebrala: 'Ukrotila si veter. Odslužila si kazen. Zdaj se lahko vrneš domov.'")); oblikovno-zgradbene citate (*Medved Pu*), arhetipske situacije, in/ali like (Rdeča kapica – groznovilca s čepico). Medbesedilne navezave lahko najdemo tudi na ravni motivov in zgodbe (A. Lindgren: Pika ima čajanko, groznovilca pa priredi knjižno čajanko; A. A. Milne: *Medved Pu*, Sivček izgubi rep – pri groznovilci živali organizirajo iskalno akcijo in iščejo njen zlatnik).

Na ravni opisa so prisotne metafikcijske digresije (groznih zgodb, pol zgodbe, je zgodbo ponovil še sovi; zbirka pravljic, pravljice o princesi, čudovite pravljice, so bile pravljice odlične ipd.).

Avtorica uporablja elemente subverzivne mladinske književnosti in prvine estetike grdega (prav grdo, grdoba, groznovilca). Zanimiv je avtorčin imaginarij rož (jagode, maline, medvedove hruške, mačja trava, pasja češnja, regratovi cvetovi, robide, robidovo trnje). Prostor in čas v *Groznovilci v Hudi hosti* sta postavljena v gozd (breza, bukev, hrast, mah, brezno, duplina), v katerem prebivajo živali (bober, deževnik, dihur, jež, krt, medved, močerad, polh, podlasica, šoja, vidra, veverica, žabec,

žolna). Naloge ali preizkušnje (popiti potok, prestaviti drevesa, ukrotiti veter, ukrotiti divjalo ipd.) so inventivne in slogovno utemeljujejo ter zapolnjujejo strukturne zakonitosti po V. Proppu.

S srednje obsežno sodobno pravljico ali fantastično pripovedjo se Jana Bauer vpisuje v sodobno slovensko mladinsko književnost kot inventivna avtorica, ki se intertekstualno navezuje na svetovno (*Medved Pu*, *Pika Nogavička* idr.) ter slovensko mladinsko književnost (S. Makarovič, N. Grafenauer) ter domiselno povezuje koncept tradicionalne (didaktične) in sodobne (subverzivne) mladinske književnosti. V obravnavanem književnem besedilu junakinja ni tradicionalna, ne upošteva pravil, ampak na osnovi negativnih izkušenj pride do pozitivnih spoznanj. Avtorica v tipičnem postmodernističnem besedilu za mlade, ki temelji na intertekstualnosti in vsebuje izvirne prvine, obravnava problemsko tematiko: otroka, ki ni apriori ubogljiv, čist in spodoben kot v tradicionalni književnosti, ampak je na poti subjektivizacije. Groznilca postaja samostojna, ne sicer v skladu s pričakovanji odraslih (npr. prababice), ampak je bistra, daleč od popolnosti, zato živa, neidealizirana ter sorodna sodobnim otrokom in bralcem.

Sodobna slovenska mladinska književnost po letu 2000 oziroma 2010, po generacijski praznini, ki so jo kakovostno zapolnili ilustratorji, z mladimi avtorji napoveduje generacijo domiselnih in izobraženih avtorjev, ki bodo sicer potrebovali več časa, da znotraj potrošniško usmerjenega sistema mladinske književnosti svoja kakovostna mladinska besedila ustrezno predstavijo bralcem.

Majda Travnik Vode

Niko Grafenauer: *Žabja radijska postaja: sleherni večer oddaja.*

Ilustriral Marjan Manček. Ljubljana: Založba Grafenauer, 2011.

Niko Grafenauer, eno največjih imen sodobne slovenske literature, že skoraj petdeset let ustvarja tudi za otroke in mladino in že od *Pedenjpeda* (1966), svoje prve pesniške zbirke za otroke, velja (tudi) za klasika otroške poezije. Brezčasnega Pedenjpeda je zasnoval pri rosnih 26 letih, po lastnih besedah pa ga je nosil s seboj že precej pred tem, kot navdih za poimenovanje nadvse prikupnega otroškega lika pa mu je služila Levstikova pesmica *Pedenj-človek, laket-brada, kako sta se metala*.

Pravzaprav je zanimivo, da so za otroke že od nekdaj pisali številni najuglednejši slovenski pesniki in pri tem ustvarili nekaj človeških in živalskih literarnih junakov, ki so postali avtonomen del naše literarne in kulturne dediščine; tako je Oton Župančič ustvaril Cicibana, Srečko Kosovel našo belo mačico in medvedke sladkosnedke, Anica Černejeva hruško debeluško in hi konjička, Kajetan Kovič mačka Murija, Tone Pavček Čurija Murija, Dane Zajc Zakaja in Vprašaja, Saša Vegri pa prav posebne mame, očke in otroke. Kot da bi se velikim pesnikom vstopanje v kraljestvo otroške domišljije in osvajanje pozornosti najmlajših bralcev in poslušalcev zdelo poseben privilegij; seveda pa je mogoče, da sta pesnik in otrok povezana še kako drugače ...

Dejstvo, da za slovenske otroke že od nekdaj pišejo tudi največji, pa tako pomembno vpliva na tovrstno pesniško in prozno ustvarjalnost: izredno visok kriterij, ki je bil vzpostavljen že na samem začetku, se sicer v današnji komercialni poplavi takšne in drugačne otroške plaže (o tem smo se lahko prepričali tudi na zadnjem knjižnem sejmu) večkrat pošteno trese in maje ter se ga v imenu založniškega zaslužka na vse načine skuša izruvat, oskubsti in prestaviti precej nižje, vendar se kljub vsemu zdi, da je na nekem nivoju skupne zavesti še vedno tako močno zasidran, da se z njim ne da pomesti in tako vsaj najpomembnejše založbe večinoma

ohranjajo visoko jezikovno, formalno in tudi likovno podobo literature za najmlajše in mlade. Čeprav se pisateljem in pesnikom za otroke in mladino večkrat zdi, da so nekoliko odrinjeni, in jih moti, da jih opredeljujemo kot 'mladinske' in 'otroške' pisatelje, je veliki večini bralske javnosti jasno, da lahko dobro literaturo za otroke in mladino pišejo le veliki mojstri.

Kot dolgoletni urednik otroške in mladinske literature pri Mladinski knjigi je Niko Grafenauer tudi sam pomagal precejati dobra in slaba otroška in mladinska besedila, pri tem pa tudi kot pesnik ves čas držal najvišjo kakovostno raven pesniškega ustvarjalnega izraza. Njegova otroška poezija je tako kot poezija za odrasle zaznamovana s številnimi izvirnimi, igri-vimi novimi besedami in skovankami (Pedenjped, avtozaver, Majhnica, kokosenzacija ...) in tudi sicer je njegov jezik kot brneč bron izbrušen na najvišjo pesniško frekvenco, njegove otroške pesmice kar prekipevajo od jezikovne ustvarjalne energije, sočnosti in notranje napetosti, vse je ubrano, uglašeno, vse poje, zveni, lahkotno, zračno in sončno – skratka celična struktura teh pesmi je zelo sorodna koži, v kakršni živijo njihovi naslovniki, otroci ... Zvočne, izbrane besede se družijo z dolgo ali kratko verzno vrstico, rimami, refreni, kitice (najraje štirivrstičnice) se organsko prelivajo druga v drugo, z zvenom in pomenom, tako da na koncu pesem izzveni kot vsebinska in zvočna celota.

Zato je vsaka izdaja Grafenauerjeve poezije praznik, četudi gre le za izbor že objavljenih del kot pri *Žabji radijski postaji*. Morda bi bilo ob tem treba dodati le še to, da je pesnik ob svoji šestdesetletnici leta 2000, ko sta hkrati izšli njegovi antologiji za odrasle (*Dihindih*) in otroke in mladino (*Kadar glava nad oblaki plava*), na predstavitvi dejal, da je z otroško in mladinsko poezijo prišel "na rob" (Delo, 14. 3. 2001). Seveda ne moremo vedeti, kaj natančno je s tem mislil, vendar je dejstvo, da že zelo dolgo (zdi se, da nekako od leta 1990) ni izšlo nobeno njegovo novo otroško ali mladinsko pesniško delo. (Grafenauer je tem v obdobju sicer napisal nekaj zgdbic za otroke, zlasti o deklici Majhnici.)

V *Žabji radijski postaji* v velikem slikaniškem formatu najdemo osem že objavljenih pesmi: *Žabji radio* (objavljen v zbirki *Sonce nad vodometi*, 1984), *Spor* (Pedenjped, 1966), *Srake* (Pedenjped, 1966), *Žaba* (Pedenjped, 1966), *Nezgoda* (*Sonce nad vodometi*, 1984), *Svatba* (Pedenjped, 1966), *Zvezdogledi* (*Kaj ima sonce najraje*, 1979) in *Kaj je na koncu sveta?* (*Kaj ima sonce najraje*, 1979). Knjiga nosi naslov po začetnih dveh verzih iz pesmi *Žabji radio*. Čeprav gre torej za nekakšno kompilacijo, je izbor narejen tako, da deluje kot uravnotežena celota, saj v vseh pesmih v glavnih vlogah nastopajo živali s precej počlovečenimi značajskimi lastnostmi. Največ je žab in srak, tu pa so tudi slon, miška, murni, žirafa

in vrana (ki se kot v kakšni tipični slovenski pravdi z žabo spre na žive in mrtve, ko pa ju vprašajo, čemu, odvrneta: "Sva pozabila!"). Ne manjka niti zabavna nezgoda, ko miška pohodi slona, mu zlomi prst na nogi in ga nato s šopkom lilij sočutno obiše v bolnišnici, še bolj izvirna pa je pesem o zvezdogledih žirafah, ki so s svojimi dolgimi vratovi med vsemi živalmi najbliže zvezdam, knjigo pa učinkovito in duhovito zaključí kviz o tem, kaj je na koncu sveta, ki si ga (nekako tako kot ljudje) vsaka žival razlaga po svoje, žaba pa pribije: "... tam je velik počen lonec, v njem je vsake zgodbe konec."

Izstopajoča odlika knjige so odlične ilustracije Marjana Mančka, s katerim sta s pesnikom že dolgo v plodni navezi, saj je Manček ilustriral največ Grafenauerjevih del, zdi pa se, da ni imel še nikoli na voljo tako velikega formata. Ilustrator samozavestno in prepričljivo zavzame ogromen prostor, ki ga ima na voljo, ter ustvari močne domišljajske podobe, ki bodo radovedne otroške oči gotovo posrkale globoko v svoje lastno sporočilo in sporočilo pesmi, ki jih ilustrirajo.

Ob vsem naštetem se na koncu pojavi le še nekoliko nenavadno vprašanje, neznanka, ki s pesnikom in njegovim delom pravzaprav nima neposredne zveze. Knjiga je bila letos nominirana za nagrado desetnica, ki je bila ustanovljena leta 2004 v okviru mladinske sekcije pri Društvu slovenskih pisateljev, njen pokrovitelj pa je Prešernova družba. Nagrada desetnica se po definiciji podeljuje za izvirno slovensko otroško ali mladinsko delo, ki je nastalo v zadnjih treh letih in ga je napisal član društva. Ni torej povsem jasno, po kakšnem kriteriju je bila zanjo nominirana tudi *Žabja radijska postaja*, saj je polovica pesmi v nji iz zbirke *Pedenjped* iz davnega leta 1966, dve pesmi sta iz leta 1979, najmlajši pa sta iz leta 1984. Očitno imajo knjige, kot so vedeli že stari, res svojo usodo ...

Matej Bogataj

Norost, svoboda, sistem

Drago Jančar: *Veliki briljantni valček*. Režija Diego de Brea. SNG Drama Ljubljana, EPK, Drama SNG Maribor. Po ogledu 10. decembra 2012 v Ljubljani.

Jančarjev *Valček* je bil v času nastanka nedvomno eno paradigmatičnih besedil; ne samo da so ga skoraj simultano igrali v Ljubljani in Mariboru, da je takrat pritegnil najvidnejša in najpomembnejša kritiška peresa, njegovo univerzalnost so preizkusili tudi na drugih odrih na področju Jugoslavije in verjetno še kje. Predvsem zaradi globalne metafore: to je norišnica kot model celotne družbe, norišnica prav posebnega tipa, v katero naselijo oporečnike, moteče elemente, disidente in sploh vse, ki so režimu nasprotni ali ki jih hočejo preprosto prevzgojiti, vse, ki so na nevzdržnost razmer širše odreagirali kompulzivno, z zapiranjem vase, s tiki in molkom, z metanojo, spreobrnjenjem, kot recimo Savel/Pavel, nekdanji kolega strokovnjakov za metafore, ki se mu je zgodila milost in osebnostni preobrat – zdaj namesto z ognjem in mečem, no, pištolo in pendrekom, v usnjenem udbaškem plašču spreminja svet s *Svetim pismom* v roki. Takoj zraven so ljudje iz vojaških struktur, ki si želijo, pač v skladu s poslanstvom vsake vojske, ki se hoče jemati zares, narediti državni udar ali pa jih ta vsaj obseda v njihovih mokrih sanjah. Klinika s pomenljivim imenom Svoboda osvobaja, kar seveda spominja na napis nad vhodom v koncentracijsko taborišče, je tako podaljšek politične represije; vsak ponedeljek strokovnjaki za metafore pripeljejo novega in ta naj bi ostal, dokler po zdravnikovi inovativni metodi, da je treba hudiča najprej zbežati na dan, da ga lahko potolčeš, niso pripravljeni na končni avtoegzorcizem. Ob izdatni pomoči strokovnega bolnišničnega osebja in tistih, ki pri tem pomagajo v bolj grobem fizičnem, manualnem smislu. Tak je predvsem Volodja, bolniški strežnik, ki sicer streže bolj sebi kot drugim, a vendar je

on tisti bog in batina, ki projekt – gre namreč za nič manj kot preoblikovanje starega in temu primerno ideološko neprimernega človeka v novega, topoumnega in poslušnega človeka – vzame v svoje roke in zgodovinarju Simonu Vebru, ki se ukvarja s poljskim vstajnikom Drohojovskim, samoiniciativno odreže nogo. Tisto, kar je bila prej stvar in domena malo trčenega dohtarja, tisto, kar se mu je zdelo terapevtsko upravičeno, to jemlje Volodja čisto zares, dobesedno; literarno, po črki, bi rekli, če ne bi bila literatura početje metafor, prenosa, ki ga sam ne razume.

Čisto zares mu odrežejo nogo, da bi bila identifikacija bolj popolna, da bi Veber končno vzel nase razcep med lastnim konformizmom in visokoletečimi sanjami o uporu, ki ga ni sposoben, razen kolikor je alkoholiziranje v družbi, ki zatre vsako drugačnost in vsak drugače zastavljen korak, že tudi upor, odstopanje od norme, opozarjanje na nevzdržnost situacije. Volodja torej prevzame, uzurpira projekt, tisto, kar so detektirali paranoidni strokovnjaki za metafore – možaki, izobraževani in vzgajani v permanentnem iskanju notranjega sovražnika, obrambosloven in miličniški kader, tisti spekulativen in iz prstov izsesan, metaforičen model zdravljenja, ki si ga z nekaj ironije zamisli doktor, ki je sicer brez izobrazbe, vendar ne brez idej, vse to Volodja izpelje, realizira. Rečemo lahko, da je za izgubo noge krivo napačno branje metafor, da je visoka umetnost, tisto, kar na koncu zaigra sam Chopin in po čemer je dramsko delo dobilo naslov, bizgecem in trdorokcem nedostopno, kar pa ne pomeni, da ni družbeno emancipatorično. Tipično stališče osemdesetih, ki se je izkazalo kot pravilno; umetnost, angažirana umetnost je v času represije tisti svetilnik, ki bo pomagal in podprl družbene spremembe, na kar pravzaprav pristajajo tudi razni kulturni sekretarji in pisoarneži bolj kot nekdanji disidenti danes in zavijajo kulturi vrat, da se jim ne bi zgodilo isto, kot se je garnituri pred njimi. Smetišče zgodovine.

Vendar se je morda v tem času premaknila in izmuznila zaresnost, s katero smo v začetku osemdesetih brali *Valček*; zdaj, v tem *after-partyju*, se zdi, da bolj kot zaostrene replike pride do izraza absurd, prav utelešen, Veber namreč zdaj na dolgo spregovori, kot posejen s svetim duhom, darovalcem jezikov, v izvrstni poljščini, njegova izguba noge ga spravi v kvalitativno novo stanje, absurd pa je razviden tudi znotraj replik, znotraj intelektualno napetega vzpostavljanja moči med različnimi nosilci. Hkrati danes lahko rečemo, da *Valček* nedvomno in nezgrehljivo predhaja igri *Zalezujoč Godota*, tam so družbobrižniki in varnostni kadri do konca ponižani, če so tokrat, v *Valčku*, zasmehovani kot runkeljni, štorasti možaki kratke pameti, tam izgubijo tudi sapo in so do konca

osmešeni, vsaka gospodinja – pa ni predstavnica civilne družbe ali eden živih mrtvecev – jih razoroži, njihova naloga je vsaj vprašljiva, še bolj njen izid. Pogoji dela, bivakiranje za smetnjaki z mimo streseno solato za vratom, nemogoči, tehnična sredstva reducirana na daljnogled, ki ga eden ne zna izostriti, drugi pa tako ali tako starostno in poklicno deformirano nič ne vidi. Branje se je z izgubo in profesionalizacijo starih represivnih sil razrahljalo, več je humorja, ki ga takrat zaradi prepoznavnega nasilja nad posameznikom nismo pustili na plan; danes, ko na protestih policija s helikopterjem razpihuje solzivec do zadnjih vrst z upokojenci in materami z otroki, se nam zdi *Valček* skoraj nostalgičen spomin na čase protienounnega konsenza, pa tudi bolj proti komediji pomaknjeno in nujno manj zavezujoče dramsko delo.

Vendar *Valček* omogoča kar nekaj aktualnih branj, recimo razširitev in poudarek metafore o norem silaku in paranoičnem primitivcu, ki prevzame nadzor nad kliniko. Čeprav je tudi tam kar nekaj govora o novem pisanju zgodovine in prikrajanju arhivov, se ga Diego de Brea z ekipo loteva skoraj brezčasno, neumestljivo v čas. Če prav beremo kostumografijo, so zaprti v zavodu skoraj breughlovski ali boschevski norčki; Savel/Pavel s tipično spokorniško čepico in v dopetni halji, vojak ima suknjo oblečeno čez kombinežo, Ljubica pa vizualno spominja na baletko, na krhko plesalko. Strokovnjaka za metafore sta seveda odložila svoja prepoznavna plašča in sta zdaj visoko profesionalna, uniformirana, vendar skoraj v japijevskem stilu, tako se oblačijo tisti, ki jih nastavljajo za posebne naloge v razne nadzorne in strateške svete, to je svet visoke etikete in drage, visokocenovne uniformiranosti, Vebrova žena – suvereno, kolikor ji uprizoritveno krčenje njenega pomena omogoča, jo odigra Ksenija Mišič – je zagotovo dama, ki že s svojo pojavo kaže pripadnost elitam in dvignjenost nad svet običajne raje.

Tudi scenografija se izmika dataciji dogajanja; na eni strani stare sin-gerice, na katerih zaporniki/pacienti šivajo, na drugi starinsko, skoraj rudniško dvigalo, ki iz podpodja prinaša obiskovalce in zaposlene, ob tem pa sugerira, da so vsi nekje od spodaj, iz mračnih in zakopanih predelov, skoraj relikti, ki se vedno znova sami odkopavajo – hočem reči, scenografija bi lahko enako dobro služila tudi pri uprizoritvi Jančarjevega *Halštada*, samo še kup okostja bi moral stati v kakem kotu.

Predvsem pa De Brea spremeni razmerje med samimi protagonisti, vendar ne v smeri aktualizacije, temveč v smeri groteske. Če sta strokovnjaka za metafore predhodnika Franca in Jožefa iz *Zalezujoč Godota*, se jima zdaj še prav nič ne pozna njuna nezavidljiva usoda med smetnjaki,

prezebanje in postopno (beckettovsko) usihanje življenjskih funkcij, izguba suverenosti poklica in pešanje čutil; Tadej Toš in Matevž Biber sta cinična in še vedno polno suverena izvrševalca in ustrahovalca v imenu ideje, tipa, ki ustrahujeta doktorja, ki sta natančna bralca Vebrovih zapisov in predvsem dnevnika, med sabo imata natančno izdelano hierarhijo, ki jo povsem brez potrebe in zastranjujoče razkazujeta s številnimi *ck-i* in podobnimi polmedmeti, v teh podrobnostih se je uprizoritev malo razšlampala. Zato pa je v smer groteske premaknjeno strokovno osebje klinike; Vlado Novak kot Volodja je že na prvi pogled nevaren norec, njegova telesnost, drža z naprej pomaknjeno glavo, izpostavljenim trebuhom in čudna trzavičnost, ki se potem spremeni v zaledenel pogled, kažejo na neobvladljive notranje procese; njegova pofukljivost, s katero potrjuje, da je alfa prasec, njegovo petelinjenje nad pacienti ga že od prvega nastopa jasno definira in skoraj nakazuje njegove radikalne metode "zdravljenja", občutek imamo, da je zaradi nesposobnosti Doktorja iz pacienta napredoval v nekakšnega predelavca, kapota, vse to pa zato, ker je v tokratni uprizoritvi Doktor že popolnoma odpovedal. Gregor Bakovič ga bolj kot nesposobnega in oportunističnega podizobraženca, vsaj za strokovno delo v Svoboda osvobaja, zastavi kot permanentno delirantnega zapiteža. Medtem kot strokovnjaka za metafore srkata konjak, se on naceja s šnopsom ali vodko, z nečim prozornim skratka, z velikimi količinami te pijače, poseže tudi po medicinskem špiritu in sploh; njegov strah, da bo s štirimi razredi osnovne šole – kadrovanje, ki v marsičem predhaja in je model za današnjega, saj je iz istega ideološkega bazena – moral za direktorja gledališča, ojoj, njegov strah pred zunanjim svetom vobče, vse ga sili v kompulzivno pitje in potem je čisto deliranten, poln tikov, hkrati pa tudi nemih telesnih in burlesknih komentarjev. Med neutolažljivo žejo ga pretresajo notranji izbruhi, tako da občasno zavija z očmi in se pači, malo sam zase, malo proti svojim nadrejenim, proti metaforičarjema. Pacienti so bolj kot ne procesija norcev iz kake srednjeveške moralitete, izstopa Lojze Svete kot Savel/Pavel, ostali so že režirani bolj kot skupina, tudi Vebrovo razmerje do žensk, recimo pacientke Ljubice, iz česar bi lahko Veber črtal svoj nekonformizem, je v tokratni uprizoritvi manj pomembno, skupina pač deluje kot vizualno načičkan zbor, ki daje voluminoznost drami v ospredju, med Vebrom, Volodjo, Doktorjem in represivnimi predstavniki nekakšne oblasti zunaj. Te pa danes ne skruši ali ne prebije niti Chopinov valček v briljantni izvedbi, imamo občutek ob gledanju podob iz političnega vsakdana.

Matjaž Zupančič: *Shocking shopping*. Režija Matjaž Zupančič. SLG Celje, po ogledu v PG Kranj 17. decembra 2012.

Shocking shopping je eno uspešnejših Zupančičevih besedil, ne le zato, ker je eno tistih njegovih, ki se ponašajo z Grumovo nagrado za najboljšo dramsko besedilo v letu. Gre za posrečeno izbiro dogajalnega kraja, to je sploh stalnica in posebnost njegovega opusa, že od zgodnjih iger gre za skrivnostne in mejne prostore, če bi šlo za filmski žanr, bi lahko rekli srhljive in zaklete, iz katerih eni ne morejo ven, drugi pa ne noter; eni so ujetniki, večinoma neprostovoljni, drugi pa gleduhi in zalezovalci, ki se hočejo polastiti tistega najglobljega in najskrivnostnejšega, najbolj intimnega. Podobno, kot je bil *Hodnik* igra o igranju pred nevidnim očesom Velikega brata, ki smo mu izpostavljeni vsi, ne le najbolj zagreti ekshibicionisti, ki se za warholovskih pet minut slave, če sploh, nastavljajo kameram, blatijo in prelivajo znoj, kri, spermo in solze; podobno, kot je bil *Razred* kar naenkrat prostor (pre)vzgoje kadrov in hkrati znak odsotnega razreda v smislu socialne ozaveščenosti, razred, ki zdaj ni več proletariat, temveč jebeni delavci z obljubo vzpona na hierarhični lestvici v firmi, za katero se prostovoljno predajajo torturi in poniževanju; podobno je zdaj vse postavljeno v SSC, Shocking Shopping Center, ki ni samo trgovina, ni samo prodajalna, temveč sistem, ki nudi vse mogoče, od zdravstvenih uslug do potovanj, od hrane do bele tehnike, celo nekakšno obljubo familiarnosti, saj je tudi sam njegov ustroj familiar; ponuja nič manj kot celoten *lajfstajl*, instant identiteto, brezskrbnost, izpolnitev vseh potrošniških mokrih sanj.

V takšen center, pardon, sistem, zaide gospod Kotnik, ki ga prestrežejo in ga nagradijo. Pride po kruh in pol piščanca, potem ga mobilizirajo, proti njegovi oslabei in potrošniško neozaveščenosti volji. Pravzaprav včlanijo, da bi bil lahko deležen popustov in ugodnosti, ker šele s članstvom in pripadnostjo lahko izkoristi vse, kar so mu v SSC pripravljene nuditi. Vendar se zadeva zaplete, podivjani varnostnik kleptomana malo preveč obdela, namreč do konca in počez, kar zahteva posredovanje podpredsednika, ki je duhovno močno razvit in zato varnostnika žali, vse dokler mu ta ne zlomi prsta, roke in na koncu še vratu. Situacija zahteva posredovanje z najvišjega položaja. Predsednik, ko se pojavi, je ves pocukran in blaziran, zato to niso več grobi prijemi in direktne grožnje, čeprav je učinek njegove prefinjenosti pravzaprav enak: potrošnik je sicer car, ampak revolucija je tokrat vodena od zgoraj, s strani elite.

Zupančič horor v svoji igri tridelno stopnjuje: Na prvi stopnji sta to etažna administratorka, ki Kotnika včlani v SSC, pa živčni varnostnik,

njen zaročenec, zadeva poteka na ravni reklame in leporečja ali pa grobe in neustavljive sile, ki ji vlada omračeni um. Naslednja stopnja je že bolj pravno razvita in manj fizična, gre že za sprevračanje juridičnega reda, kamor sodijo tudi grožnje in poskusi, da bi Kotniku naprtili uboj kleptomana, pač po logiki, da je nekdo, ki ukrade nakupovalni voziček, sposoben še česa več, in v nejasni situaciji se lahko zadeve hitro obrnejo proti nedolžnim, proti pričevalcem. Na koncu predsednik, bakteriofob in čudna, izkoreninjena pojava, eden tistih, za katere lahko zatrdimo, da niso izgubili stika z realnostjo, ker ga v resnici nikoli niso imeli.

Ob tem stopnjevanju je navdušujoče tudi besedno mesovje, ki ga poganja bitka znotraj in zunaj; na eni strani za Kotnikovo dušo, ki naj bi jo ta zamenjal za pripadnost sistemu, pa tudi praske in antagonizmi med samimi zaposlenimi, to je rigiden sistem z jasno hierarhijo, z jasno eshatologijo in ideologijo – SSC čez vse! – in driblarijami za skoraj karizmatično mesto, za prestol na samem vrhu. Z dvigom nad nakupovalno etažo in vzponom proti vrhu se hkrati stopnjuje tudi stopnja norosti. Če varnostnika še lahko razumemo, njegov pravičniški gnev nad tistimi, ki jih zaloti, pa jih prekleti pravniki (!) osvobodijo obtožb, če razumemo njegovo neukročeno jezo nad vsemi, njegovo nebrzdano agresijo, ki si je v varnostni službi našla najboljši način legitimizacije, če je kaplarsko-povzpetniški podpredsednik pravi biciklist, pritiska navzgor in samo zase benti čez predsednika, ne da bi preveč skrival ambicije po njegovem mestu, je predsednik že čisto čuden, neulovljiv, to je človek, ki bi šel recimo s kompresorjem med gradbene fizikalce ali pakirat nogavice za nekaj strank, za nekaj glasov, za nekaj članov SSC, nekakšna prazna lupina, v katero lahko – ker je že prepoznan kot del sistema in se nihče ne sprašuje več, zakaj že je potreben – nasujemo kakršno koli vsebino. Nevaren pravzaprav samo zaradi lastnega prepričanja, da lahko kogar koli povezuje, da je karizmatični občutljivec, ki stvari opravlja bolje kot drugi, nevaren, kadar se v lastni užaljenosti zaradi zavrnitve obrne na silake in neuravnovešence, da zanj opravijo umazani del posla.

Matjaž Zupančič svojo igro tudi režira. Z inovativnim scenografskim premikom, ki je delo Sanje Jurca Avci: vse je postavljeno pred prozorno kadijsko kabino, ta je tokrat morišče bolj kot zapik, njene prozorne stene so tisto, v kar butajo glave obdelovanih, z izdatno pomočjo z verige snetege varnostnika. Kot se za takšen sistem spodobi, je vse zelo *hajtek*, zadnja stena je z različnimi barvami osvetljen horizont, kot bi šlo za živ organizem, namesto stisnjenega kotička v pisarni, kamor naj bi se zatekel Kotnik, je zdaj voziček, na katerega mora splezati, da opazujemo stopnjevanje njegove groze, medtem ko vse sliši, a ničesar ne vidi. Kostumografija

poudarja navadnost medicinskega tehnika Kotnika, očitno gre za človeka, ki se še ni navlekel na potrošnjo, njegova malo pomečkana obleka je v odločnem kontrastu z visokozdizajnirano uniformo uslužbenke in polvojaškimi oblačili varnostnika in podpredsednika; predsednik je sploh pojava, z lučkami osvetljen dežniček mu daje nadrealno dostojanstvo, to je napol igrača in napol objekt imidža, okrasek, z njim v pravilni in temu primerni prisilni drži baranta s Kotnikom; mesto podpredsednika in priča(nje) na poroki njegovega brata za molk in pozabo; Vojko Belšak ga odigra kot začudenega in infantilnega in tudi v govoru artifičnega čudaka, seveda elegantnega, kot nekoga, ki ima lasten in nepremakljiv prag tolerance – od tam naprej, kar je očitno v družini, pa se stvari lahko odsukajo v (ne)znano. Tarek Rashid je varnostnik, predsednikov podivjani brat; morda celo bolj prepričljiv takrat, kadar samo nakazuje živčnost ali kadar se mu žalitve in ponižanja zarišejo na obrazu kot v krvavih akcijah, soočanja njegovih obravnavancev s stekleno steno kadilske kabine so namreč krvava rabota. Andrej Murenc je podpredsednik, oster, pronicljiv um, brez skrupulov, njegov cilj je zvičajno prepričevanje, njegova šibkost pa dejstvo, da se slabič v njem, ki ga sili v žaljenje vseh drugih, odeva v retoriko in prepričanje o lastni duhovni superiornosti. Murenc mu da nekaj odličnosti, že z zamaknjeno samozaverovano hojo in napol stiliziranimi figurami, s katerimi samo poudarja, da igra, da podpredsednik preigrava situacije, da mu stvari ne pridejo do živega. Barbara Medvešček je stroga uslužbenka SSC; že s kostumsko poudarjeno ostrino, z uniformnostjo, še bolj z različnimi formularji in formulacijami uspešno namede Kotnika, njena vloga zahteva hitro menjavo registrov, od jeze do prilizovanja, ona je tisti janusov obraz vsake delujoče institucije, kot je Damjan M. Trbovc v vlogi bogatega kleptomana pravzaprav permanenten izziv za njeno odprtost in tolerantnost. Renato Jenček je slehernik; kot kupec in žrtev sistema, ki človeku ne omogoča niti kruha in pol piščanca, da ne bi fasal kake nalepke zvestobe, točke ali popusta, da ne bi zraven zbiral še za nože ali posode; ves čas je nekako trpen, zgrožen nad neusmiljenostjo korporativnega sveta, to ni kakšen junaški tip, niti ni dovolj brihten, da bi sklepal kompromise. Tudi pustijo mu ne; ves čas je defenziven, sistem je zanj preveč zapleten, zato tudi postane njegova žrtev, in zadnji stavki, v katerih uprizoritev izzveni, da je njegova krivda ravno pasivnost, samozadostnost, nezainteresiranost za širše družbene pojave, pač v stilu, če ne bomo drezali, nas bodo pustili na miru, so skoraj tragični. Zaradi hamartije, zaradi ignorance uveljavljenih pravil igre in zaradi pristajanja nanje, dokler je še imel možnost kaj spremeniti, postane žrtev; kar naenkrat se znajde v lužah krvi in njegovi argumenti niso nič, če zraven ni

lojalnosti sistemu in življenja v iluziji: pretvarjati bi se moral, da tudi slišal ni ničesar, če si je že zatiskal oči pred stvarmi, ki jih ni želel videti. V tem zaključku je Zupančičeva igra, tudi sicer je ena njegovih boljše napisanih in bolj posrečeno uprizorjenih v zadnjem času, prav pretresljiva.

Popravek

V 10. številki lanske Sodobnosti smo pod prispevkom Janka Ferka *Sodniki(i) v Kafkovem Procesu* zapisali, da ga je prevedla Alenka Morel. V resnici ga je avtor napisal v slovenščini. Za napako se opravičujemo.

Nagrada Slovenskih dnevov knjige za najboljšo kratko zgodbo 2013

Društvo slovenskih pisateljev in revija Sodobnost razpisujeta natečaj za nagrado Slovenskih dnevov knjige za najboljšo kratko zgodbo. Nagrada znaša 1000 evrov in bo podeljena ob izjemni pozornosti medijev v (morebitni) navzočnosti predsednika Republike Slovenije, ministra za kulturo in drugih uglednih gostov na slovesnem odprtju 17. Slovenskih dnevov knjige v Ljubljani. Nagrajeno zgodbo in šest nominiranih besedil bo objavila revija Sodobnost. Poslana besedila bo ocenjevala tričlanska žirija. Avtorji, ki želijo sodelovati, naj pošljejo **s šifro opremljena besedila v treh izvodih najpozneje do 10. marca 2013** na naslov: **Društvo slovenskih pisateljev (za nagrado SDK), Tomšičeva 12, 1000 Ljubljana**. Besedilu naj v posebni zaprti ovojnici (označeni z isto šifro) priložijo svoje podatke: ime in priimek, naslov, telefonsko številko, lahko tudi elektronski naslov. Zgodba ne sme biti daljša od ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki). Vsak avtor sme sodelovati samo z enim besedilom.

Nagrada za najboljši slovenski esej 2013

Revija Sodobnost razpisuje natečaj za najboljši slovenski esej leta 2013. Zmagovalec bo prejel nagrado v znesku **1000 evrov**; podeljena bo v navzočnosti najvišjih predstavnikov slovenske kulture in države na slavnostnem odprtju 18. Slovenskih dnevov knjige v Ljubljani. Do šest najboljših esejev (vključno z nagrajenim) bo objavljenih v reviji Sodobnost. Besedila, ki jih bo ocenjevala tričlanska žirija, je treba poslati v treh izvodih do **10. marca 2013** na naslov: **Sodobnost, Suhadolčanova 64, 1000 Ljubljana**. Besedila avtorjev, ki ne bodo upoštevali vseh pogojev, bodo izločena. Pogoji so: a) besedila je treba opremiti s šifro, b) v posebni ovojnici, označeni z isto šifro, je treba priložiti ime, priimek, naslov, telefonsko številko in morebitni elektronski naslov, c) esej naj bo splošne oz. literarne narave; strokovnih esejev z opombami žirija ne bo upoštevala, č) avtorji smejo sodelovati z največ tremi prispevki, ki morajo biti poslani ločeno, d) avtorji ne smejo biti člani uredniškega odbora Sodobnosti, e) eseji ne smejo biti krajši od 20.000 in ne daljši od 40.000 znakov s presledki. Nagrada vsebuje tudi honorar za objavo eseja. Za objavo predlagani eseji bodo honorirani.